
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

11285.0 43

ÆSTHETIKAI LEVELEK

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

ÉPIKUS MUNKÁJIRÓL.

ÍRTA

R TOLDY FERENCZ.

Mit Bewunderung zweifelnd, mit Zweifel bewundernd
gegen den Meister.

Lessing.

PESTEN,
EGGENBERGER ÉS MÜLLER KÖNYVÁROSKNÁL,
1827.

49
4 17
91-1

KAZINCZY FERENCZ
KISFALUDY KÁROLY
KÖLCSEY FERENCZ
MESTEREIM- 'S BARÁTIMNAK.

AZ OLVASÓHOZ.

Honunk' első rendbéli költője', nekem tisztelve szeretett barátom Kisfaludy Károly' felszólítására történt, hogy ezen leveleket, mellyek Zalán' kijövele után, egy társunkhoz, kevés gonddal írva valának; bővebben kidolgozva 's köz használhatásra alkalmaztatva, a' Tudományos Gyűjtemény' darabjaiban kiereszteném. A' munkácska várakozásomat meghaladó figyelemmel fogadtatott; 's tiszteletre méltó férfiatól azt a' javallatot érdemelte, hogy, mit ezen jeles költőnk' épikus munkájiról írek, egy kötetben adnám azoknak, kik az említett folyóírást nem bírják. Ezt most tévén, czélom az, hogy minél több utakon gerjesszem azt a' figyelmet, mellyre olly mívek, mint Vörösmartyéji, érdemesek; 's azon stúdiumra intsem, kivált fiatal, olvasóinkat, mellyet illy mélyebb jelentésü költemények' tökéletes értése megkívánni látszik. Mert noha költőnk a' községet hidegséggel épen nem vádolhatja, illy igyekezet felesleges nem lehet, midőn legjobb fejeink' egyike azt mondogatá, hogy Zalán szép munka ugyan,

IV.
de a' kis gyermek' halálára írt vers még is kedvesb adomány. Ez fájhat mind a' költőnek, mind annak, ki a' költő' érdemeit általlátni tanulta. De illy férfiu' megtérítését szerénységem nem irányozhatá; azokat pedig, kik vele egy polczon nem állanak, hasonló tévedésektől megóvnom, kötelességemnek tartám.

Tisztem' betöltésében mindenkor elefejtém, hogy az, kiről ítéletet hozok, engem szeret; s hogy minden elfogódástól megmenekedjem, kézíratomat a' költővel soha sem láttattam. Ezt sokan nem fogják javallhatni, de bocsássák-meg szeszélyemnek ezt az egy makacsságot. A' részrehajlatlanság' becsülendő virtusát legalább, senki tőlem meg nem fogja tagadni, s ezt én teljes jussal várhatom. A' szépért senki inkább nem lángolhat mint én; s épen azért mert Vörösmartyban anynyi a' szépség, a' gáncsolást átallanom nem lehet. Ez reá soha homályt nem vonhat; amaz pedig mellette annál tisztább világban tűn-fel. Pest, Június' 1. 1827.

Toldy.

A. Vörösmarty' élete.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY született December' elsején 1800ban, a' katholikus egyház' kebelében, Fejérvár-megye' Nyék nevü falujában, hol atyja a' Nádasdi nemzetségnek Nyéki jóságában uradalmi tisztt volt. Bőség nélkül, de gondosan neveltetett, 's első ötlátán iskolájit a' Fejérvári gymnasiumban végzé- el; a' honnan (1816) Pestre átmenvén tanulását folytatni, atyját elvesztette, 's melly hivatalt már egy évtől fogva viselt, az oktatóit, itt is kénytelen volt felváltalni. Utóbb (1817) egy nemesház' fíjai mellétt. nevelői tiszttbe lépett, mellyben kilencz évig dicsérendő gonddal eljárt. Ezen időközben két esztendőtt Tolnában tölte említett hivatalában, egy harmadikat ugyan ott törvénygyakorlásban. Pestre ismét feljövén (1823) a' királyi táblánál jegyzőségre, 's a' következett évben ügyészségre eskütt- fel.

Vörösmartynak szeretete a' poézishoz még aliskolájiban serkendezett úgy, hogy már 1813ban látán verseket írta. A' következendő évben magyar verseket is próbált, de rímeken; utóbb pedig Édes' keservei kerülvén kezébe, görög mértéken is. Pesten Baróti-Rájniss- Virág- 's Révaiival — kit azonnal különösen megkedvelt — ismerkedett- meg. Ezeknek olvasása ébresztgette a' nyelv és poétai dictió körül való stúdiumra: de ekkori versei még minden költői érdem nélkül valók. Tolnában két tudós egyházi férfíúval barátkozott- meg, kik az Erdélyi Muzéumot 's Kazinczy' munkájit szolgáltaták kezébe, némelly külföldi nagy költőkkel együtt, kik között vala Shakespeare is. Lelke most lángot foga a' génius' erejével, 's míg azoknak olvasásába merülne, némelly odáji 's apróbb színjátékai készültek, melylyek mindazáltal be nem lőnek végezve: míg egyik barátjának biztatása 's Kisfaludy Károly' drá-

májának előadása vele egy nagyobb munkát nem kezdetének. Így lett (1821) Salamon Király a), szomorújáték öt felvonásban, quináriusokban; s egy szatirai vígjáték két felvonásban, prózában. Ismét egy romános költemény a' Villi-rege után, hexameterekben s quináriusokban vegyest: a' hűség' diadalm a. Az elsőről emlékezik egy szép epistolájában Virághoz, melly első nyomtatott munkája b). Ezen időtájban ismerkedett meg Tasszóval (az eredeti nyelven), Zrínyivel s Homérral. 1823ban következett Zsigmond Király, dráma, 1825ben Kont, szomorújáték, mindenik öt felvonásban és quináriusokban; mellyek két első részét teszik egy projectált trilógiának történeteink' egy nevezetes időszakából. Zalán' futása, hősköltemény tíz énekben, hexameterekben, egy év alatt költ (1823/24) c) s ekkor olvasá az angol, spanyol és német literatúrának eddig általa még nem ismert nagyait; az előbbeket német fordításokban. 1825ben Kisfaludy Hároly' figyelmeztetésére a' Cserhalmi győzelmét dicsőítette-meg a' Cserhalom d) czímet viselő éposszal, egy énekben, hexameterben. 1826 Június' hónapjában készült Tündérvölgye), romános költemény ómagyar formában; Homonna' völgye f), dramatizált költemény, jambusi tetrameterekben; s két, álnév alatt kijött, philológiai értekezés. Egy phantastikus éposznak, hexameterekben, csak két énekét végezte-el. Lyrai darabjai, mellyek az Aspásia s Auróra' kötetekben el voltak szórva, általam összevegyítve s újakkal öregbítve, az Élet és Literatúra' harmadik kötetében fognak kijöni. Töle vannak ezeken kívül; egy didaktikus levél, hexameterekben g), Árpád' emeltetése h), András és Béla i), Csák k). Jelenben géniusa egy nagyra kiterjedendő romános epopoeián munkálkodik.

Írtak Vörösmartyról: Fenyéry, a' Tündérvölgyről l); Toldy, Salamon királyról m) époszairól a' külfölddel megismertette

- a) Pest, Trattner' bet. 1827. 12ed rét. b) Szépliteratúrai ajándék, 1822. I. 132. c) Pest, Trattner' bet. 1825. nagy 8ah rét. d) Auróra, 5dik év, I. 141. e) Auróra, 6dik év, 175. f) Ott, lap. 282. g) Szépliteratúrai ajánd. 1823. I. 49. h) Aurora, 5dik év. I. 1. i) Ott, lap. 63. k) Felső-Magyarországi Minerva, 1827. második Negyed. l) Tud. Gyűj. 1827. I. lap. 95. m) Ott, V. köt. I. 71.

Schédel n), a' magyar epopoetia' historijában, mellyből, mivel olvasóim' nagyobb része elötte ismeretlen, az ide tartozókat itt befejezésül közlöm: „Vörösmarty's Leistungen gehören zu den merkwürdigsten Erscheinungen in der neuern ungrischen Literatur. Jüngst kam von ihm eine grosse Epopee in 10 Gesängen: „Zalán futása“ heraus. Alle Eigenschaften, welche einen Dichter fürs Epos besonders bestimmen, besitzt er unstreitig vor allen seinen Vorgängern (Horváth nicht hieher verstanden, dessen charakteristisches Werk erst erwartet wird) im vorzüglichsten Grade und in der innigsten Verschwisterung. In genanntem Gedichte, erzählt er die entscheidende Schlacht auf den alparschen Feldern; wo Árpád, der grosse Herzog der Ungern, die Macht des bulgarischen Fürsten Zalán gänzlich entnervte, diesen selbst aus Pannonien für immer vertrieb, und das ungrische Reich vor nicht viel weniger als einem Jahrtausende in Europa neu errichtete. Der Dichter hat sich in allem treu an die Geschichte gehalten, ohne seinem Geist dadurch im mindesten Fesseln anzulegen; mit schöpferischer Hühnheit und zugleich jener erhabenruhiger Seele, die den Epiker charakterisirt, lässt er die längst verschwundenen Gestalten der ungrischen Vorzeit, mit griechischer Anschaulichkeit vor unserm Geist vorüberziehen. Mit unerschöpflicher psychologischer Gewandtheit hebt er die ewig merkwürdigen Charaktere heraus, und erregt in uns gegen sie Liebe oder Abneigung mit einer Kraft, die nur der Wahrheit eigen ist. Alle Nuancen der Seele, von dem kindlichsten Gefühle der Liebe an, einerseits bis zur grässlichsten Unmenschlichkeit, anderseits bis zur erhabensten Männertugend, welche die Erde mit dem Himmel verbindet, finden wir in seinen Helden auf. Und so unermülich sein Fleiss in der Schilderung von hunderten ist, so meisterlich ist sein Pinsel in der Ausarbeitung der Individualitäten, welche stets im reizendsten Farbenwechsel neu, und eben so tief sind. Wie vortrefflich ist Zalán's Ustern und das Glück der Magyaren in allen motivirt, und wie wusste er durch die Grösse ihrer Feinde, ihre eigene zu heben! Wie tief ist das Mythos von Hadur, dem ungrischen Kriegsgotte, ausgeführt, und wie innig mit dem Wesen der Begebenheiten, dem Geiste der Nation und des Orients

n) Iris, 1825. l. 207.

verflochten! Wie ungemein zart die Liebesepisode des Helden Ete, und wie überdus und durchgehend, romantisch jene des magischen Sohnes des Morgens; wie sinnreich die Personifizierung abstrakter Ideen, wie wohlthätig wirkend seine Abschweifungen! Doch genug um dem Titel unseres Aufsatzes treu zu bleiben. Ein kleineres Heldengedicht dieses Dichters „Cserhalom“ befindet sich im 5ten Jahrgange der Aurora, und besingt König Salomo's Sieg über die Kumanen, 1070: eine Begebenheit, welche schon unter ihren Zeitgenossen der Sänger viele fand. In diesem Gedichte steht Vörösmarty, in Rücksicht auf Wahrheit, Mannigfaltigkeit und die Zauberfülle einer orientalischen Phantasie und echt-hömerisches Feuer (wie man jüngstens sich darüber in der Iris aussprach) auf seinem höchsten Glanzpunkte. Die Sprache ist in beiden Werken edel, rein und blühend; sein Vers charakteristisch und wohlklingend.“

B. Vörösmarty' munkáji.

I. A z é p o s z i a k.

Első Levél.

KEDVES barátom! Vevém leveled', 's különös örömmel, a' mint szokom. Új époszunkat, a' mint értem belőle, gyönyörűséggel olvastad, 's derek recenzenst kívánsz neki, ki minden szépségeit kiemelje, 's nemzetünknek megmutassa hogy nemzeti kincsét bír benne. Ezen kívánságod egyszer'smind az enyém is; de azt, hogy engem buzdítsz vizsgálatára, csak barátságodnak 's ebből eredő bizodalmodnak mérém tulajdonítani: mert különben nem tudnám, mi adhata just azt tőlem kívánnod. Én még nem irtam recenziót, 's nem is fogok — principiumból nem fogok. Az újítás felette istentelen dolog, 's nálunk recenziót írni olly nagy újítás volna, millyent különben épen nem szoknak megkimélni. 'S minden csapástól, mellyel magyar polémiánk illet, az az öszvezúz, ójon meg jó géniusom. A' bölcs más' kárán tanul; 's ha e' mellé azt tennéd is, hogy az sem épen nem bölcs ki a' maga kárán tanult, csak tanult legyen: én még is az elsőbbek közzé kívánok tartozni — kivált a' recenziók' dolgában. Mindazál-

tal, kedves barátom, ne hasonlíts azon rókához, ki az orosz lány' üregébe bémenni átallott, mivel hogy minden lépésnyomok befelé szolgáltak, ki pedig egy sem — mert róka nem vagyok, 's bizonyos emberek sem épen orosz lányok. Nem pulyaság tart hát vissza. De minden ember tudni akarja mért fárad, 's fájdalom, mindnyájunkat annyira meglepett az úgy nevezett interessze, hogy azt, mintegy új Tantalost nevetjük, ki, noha sikeretlen fáradoz, még is azt véli hogy célját már elérte. Emlékezel-e arra a' minapi két jámborra! Vig-játékkal, 's holmi „észrevételekkel” fáradtak szegények, 's a' legélesb elmésséget ki-méletlenül pazarlották; 's a' gonoszok, kik illetve voltak, az előttök ismeretlen „új szellem” miatt, melly az egészet áttlehellé, még s z á n v a mosolyogták. *) Ez pedig olly keserves díj, mellytől a' becsületes ember nem kevesbbé irtózkodhatik, mint Göthének anathémájától. Nem irok hát recensiót. Továbbá, hogy őszintén megvalljam, kedvellem a' csendességet, 's nem szeretnék akként járni mint a' bús de szelíd lelkű Kőlcsey, kit szigorú csendéből élők és holtak felriasztanak: mert őt semmi fény meg nem vakíthatá, 's az embert csak embernek nézi, 's felőle azt hiszi, hogy hibázhat.

Második Levél.

Nem úgy, barátom! Én másként vélekedem az époszi korról, a' mint nevezéd. Mivel pedig erővel is kénytetsz, hogy kinyilatkoztassam

*) Némelly gonoszok ezekben holmi czélzásokat keresnek egy Tiszamelléki postalegényre. Én protestálok.

magam e' tárgy felől, engedd hogy bővebb lehessenek. A' hős k o r t őszve ne zavarja' m i v é s z e t' korával. Más koré a' hős, másé a' mív; ezt a' történetek is mutatják. Ossziánt ne vessd elémbé, mert ő reá ebben bátran nem építhetünk. Az én képzetem szerént csak egy bizonyos időszak van a' nemzetek' életében, melly a' tiszta époszi lelkesedést, mint valamely perennáló növevényt neveli: 's ez az o n kor mellyben a' nemzet' csapongó ifjui tüze szünedez, 's forró vére lecsillapodván, nyugtalan ifjuság után, komolyabb férfi-lét áll elé: melly buzgó mellel ugyan, de csendes lángú 's nyílt szemmel néz vissza első korába, 's veszély 's szenvedélyeken túl, magasb örömmel éli annak szépeit. Fel 's alá hullámozó szízzel festi küzdéseit az ifju, reá ragasztván a' hallgatóra is e' nyugtalanságát; de midőn magával számot vetett 's magával egyességre jutott férfi szól, szabadok lévén ama' kedvetlen háborgástól, szeretve és mindég készen hallgatjuk őtet. A' zivatarban zengő hang tépdeltetik, 's bizonytalan pályákon oszlik-el; szelíd szellőben zendül-meg Osszian' hárfája. A' tenger' viharja csak akkor poétai 's szép, midőn óvtan a' veszély elől, bátorságos révpartról nézzük csatáját 's hallgatjuk dörögtét. A' görög mivészet' egyik elválasztó (distinctivus) karaktere az objectivitas; egyike ismét a' nyugalom: 's amá nélkül Homéros nem maradna a' legnagyobb épikus, 's e' nélkül a' Zeüs Olympios magas, felséges nem volna. De ezt arra ne magyarázzad, mintha a' nyugalmat egyáltalányos és okvetetlen requisitumnak állítanám az épikusnál: én a' genialitásnak 's poétai igazságnak (Wahrheit) nagy tisztelője vagyok, 's tudom hogy Achilleus' brutalitása Homérnak elérhetetlen szépségei közzé tartozik. Phantasiában az épikus legyen hasonló ahhoz, ki bátran, félelmen kívül nézi a' vihart; az éposz pe-

dig hasonlítson egy festett képhez, de olyanhoz mindazáltal, mely merész kéztől származik.

Álláspontomról úgy látszik, hogy nemzetünknek most virít époszi lelkesedésű kora, de természetesen csak a' magasb lelkekben: mert a' művészet csak ezekben él. Midőn Zrínyit megítéljük, jól észre kell vennünk, hogy midőn ő irt, mind azon környülmények, mellyek a' Zrínyiászban festetnek, befolyássokat szüntelen rajta is gyakorlották, 's azért Zrínyi' phantasiáját a' külső valóság szorongatta; 's én poétai tekintetben mindég felebb fogom becsülni lyrai munkájit, noha époszának valódibb tisztelője nem lehet nálamnál. Ezen észrevétel pedig minden régi épikusainkat egyiránt éri *). Minden nemzet' történeteinek voltak egykorbeli éneklőji is, és Homér nem az első, ki a' Görögöknél hősöket énekle: de ezen énekek csak határozatlan mozgásai a' költői tehetőségnek, 's a' poésisnak' elégyakorlásai — a' mint Schlegel Friderik nevezi, maga pedig a' poézis még nem existált: mert a' mi valamely szükségnek kielégítésére szolgál, nem tartozik a' szép művek' országába. Erre nálunk a' beteg lelkű Tinódinak' énekei szolgálnak példaul.

A' tizennyolczadik század' utóbbi tizedjeiben a' testőrseregbéli íróink franczia izlést hozának literaturánkba 's noha nem csupán ennek kell tulajdonítanunk, hogy ekkori épikusaink az éposz' valódi szellemétől távol estek, tagadni még sem lehet, hogy egyfelől gátolták vagy legalább erőtlennítették klasszikus műveltségű íróink' törekedéseit, másfelől pedig a' középkorbéli izlést mintegy sanctionálták. Meglehet azonban, hogy ezen környül-

*) L. Schedels Historische Übersicht d. ep. Literatur d. Ungern. (Az 1825-diki Iris' 47, 49, 50, 51, 52, 53. számaiban).

állásnak kelletinél többet róvok fel az époszra nézve, mert a' valódi Génius áltöri kívül lelt gá-tait. Hibázzsz tehát, midön csak a' nyelvben keresed okát, hogy a' francia literatúra valódi éposz nélkül szükölködik: mert nem a' nyelv teremti a' mivét, hanem a' mivész teremt magá-nak nyelvet; 's erre nézve a' Stáhl' dynamikus systhémáját védem, melly szerént a' lélek formálja magának a' testet — de nota bene! ezen systhé-mához csak a' mivész-philosophiában ragaszko-dom, 's nem az anthropológiában is — mentsen isten! De ezzel ismét nem azt akartam mondani, hogy a' francia nyelv most, a' mint van, épi-kus nyelv (ut cum plebe loquar), nem az — mivel még semmi mivész nem tette azzá, mivel Voltaire és Madame du Boenge épikusok nem voltak: de ma szülessék a' francziáknak Homér lelkü költőjök, mingyárást tapasztalnád, hogy a' nyelv épikus nyelvvé lön: mert mivész' kezé-ben a' márvany is életet nyer — csak hogy plus minus! 'S épen ez a' plus minus az, melly-nek szemügyre vétele által a' világon sokkal ke-vezebb hibás ítélet hozatnék. A' mi nyelvünk is Horvát Ádám 's Dugonics' kezeiben bizonynal nem épikus nyelv — de az, 's mennyire az, Horváth Endre', Czuczor', Vörösmarty' kezeiben!

Harmadik Levél.

Egy fő okát tehát, hogy a' tizenhatszadik század' vége felé nincs klasszikusunk az éposz-ban, a' geniek' híjánában kell keresni. 'S valóban, felette ritka tünemények az antik, vagy a' mint mások nevezik, a' komoly époszi *) talentumok, 's ritka nemzet mutat egynél több

*) Az újabbak az époszt természetire nézve komoly, sze-szélyes (launig) és románosra osztják.

athletát fel e' nemben. Graeciának, az épikus Graeciának, csak egy Homérja van; Rómának egy Virgilje, Albionnak egy Miltona; 's Klopstock is hazafijaitól mindedig el nem éretett még. Csak az Olasz tesz kifogást dualismusával: Dante 's Tasszóval — 's alig ha nem fogunk mi is nem sokára ezt tenni. De ismered azt az époszt melylyet nemzetinek hívunk. Ez a' poézisnak culminációja. Ezt a' költőt nemzete' repraesentánsának nézzük; tőle egy bizonyós populáritás kivántatik, melly persze ne hasonlítson Bereiéhez — hanem egy profétáéhoz; 's ha nemzete, multát, jelenét 's jövődjét a' mivben mint egy tündér-tükörben, azon valósággal nem találja mellyel önnön érezi, örökké késik a' koszorú. Ebben keressd a' nemzeti-hösköltök' ritkaságának okát. Angliának ilyen van — de más formában *)! Angliának t. i. Shakespearje van, Shakespearje, ezen leghatalmasb lelke minden lelkeknek, kik előtte 's utána jöttek, 's talán még jövődjök; Germániának úgy e' nincs klasszikus höskölteménye? A' német Nibelungen-éneknek megvan ugyan tagadhatatlan becsé, de hihetőleg nem omnibus numeris absolutum; a' Portugallok' Camoense pedig, 's a' Spanyolok' d' Erzillája nemzetiek ugyan, de koránt sem olly jelesek! 'S ezen tehetetlenség teszi, hogy azok is, kik époszi ihletést éreznek, jobbára már-használt, 's kivált görög elékorból választott tárgyakat fognak-fel: mint Valerius Flaccus és Statius tettek a' Rómaiaknál, az Angoloknál Wilkie és Glover — sőt Wieland is a' Németeknél. Igen ám, mert ezeket tanulni lehet. De a' mit Homér — 's főkép Shakespear nyújtott, azt ők nem tanúlták, [hanem szel-

*) Shakespear' Henrikjeit és Richardjait. egy dramatisz ált éposznak nézheted.

lemi szemekkel látták, óriási erejökkel felfogták, 's profétai ihletéssel az emberiség' bámuló tekintetei elébe merészen kiállították. Illy keblek' ömlése szabad és genialis!

De mind e' mellett igaz marad, hogy a' csekély adományu Barótinak fáradozásai által a' mostani költő, legalább a' formára nézve, kész pályát és biztatást talál. Azon kívül, a' Magyar most nemzeti életének egy nevezetes szakaszát éli, mellyben önmagáról eszmélkedven, ez t az elmulttal egybevetvén, az emberi szellem' örök változhatatlan törvényei szerént, a' multat a' jelennel öszvekapcsolja, az objectivitásnak subjectivitást ad — 's hasonlóan a' tükörhöz, melly a' magába felvett tárgyat ismét vissza ragyogtatja, a' subjectivitásnak objectivitást kölcsönöz. Ezen két szerencsés körülállás' öszvetalálkozásában kelhetének -fel Horvát Endre, Vörösmarty. Várva várom megígért szempontjaid', mellyekből az utóbbiknak műveit tekinted.

Negyedik Levél.

Hm! te hát Herderrel tartasz. A' történet (vagy is bevett műszóval mondva, a' fabula) neki 's neked feljebb rendű a' karakternél, mivelhogy világ nélkül más lényeket képzelnem lehet. E' szerént hát a' fabulát mintegy azon játékszínnek tartod, mellyen a' charaterok fel 's alá mozognak. De elmésen észre vevé Jean Paul, hogy valamint a' valóságban, úgy a' költeményben is a' szellem elébb munkálódott az anyagnál (materia): tehát a' karakter is megelőzi a' fabulát; 's Jean Paullal ezt hívén, Stahl' physiológ systhémáját ismét áthozom a' psychikus világba. Herder, a' mint vélem, elfelejté, hogy a' fabula sem egyéb mint több illy karakter proflúviumok' öszvegyülése: 's maga magából értetik, hogy minden

egyéb, 's így ezen vegyülésben is minden egyes tárgy egy keveset megváltozik a' többiek' viszonyos behatásától, 's hogy épen ez az öszveütkezés híja elé mindegyiknek erejét, cselekvőségét. Valamint tehát minden tárgy magában lomha, 's csak mással való öszveütkezésben nyilatkoztatja ki erejét; úgy bizonyosan a' karakter is, magában alvó anyag → 's így fabula születni nem foghat. Herder tehát egyebet nem monda, hanem hogy több karakter többet nyom egynél: 's a' bölcs férfi csak a' szóiban vétette - el.

De mármost, a' karakterek ismét három félek, vagy inkább, minden karakternek három fő oldalai vannak: t. i. mellyet a' nemzetiségtől, másadszor mellyet a' hitvallástól kölcsönze, végre azon oldala melly az individuum' saját személyes karaktere. Ezen utóbbi kétség kívül igen fontos módosításokat vesz az elébbi két tekintettől. Melyekhez még számtalan egyéb külső tekintetek járulván, a' karaktereknek egy átláthatatlan sokfélesége származik, melly a' karakterek' stúdiómát a' legtágasb, 's noha nehéz, de mindazáltal egyszer'smind legméltóbb 's legkellemesb studiummá teszi: 's nagy erőt, mély észet, 's vélünk született ihletet kíván. Ezen pontján az emberi tehetőségnek fog kezét a' bölccsel a' költő, 's nála nélkül ez is, amaz is költő és bölcs lenni megszűnik. Nélküle igaz plasztika lehetetlen, lehetetlen a' klasszikus mű. Nálunk e' studium sokáig parlagon fekütt — miglen t. i. az orthodoxusokhoz, a' római írók' scholastikus commentátoraihoz 's a' francziákhoz jártunk iskolába. Innen nagyon, hogy olly kevés origináljaink vannak, 's egyáltalában, kevés íróink — mert mindent hamarébb kimeríteni, csak az embert nem. 'S innen egyszer'smind, hogyl észet nem keressük, literatúránk' némelly e' részben valódi remekjei eléggé nem becsültetnek. Annyival inkább megérdemli

tehát Vörösmarty minden figyelmünket, mivel a' karakterek' kifestésében nem kevesb ügyességgel, mint szorgalommal, járul vala el.

Noha pedig a' karaktereket minden elbeszélő költemények' fő alapjának tettem, még sem vagyok olly egyoldalú vagy prózai, hogy mellettök még más alkotó vagy segítő pontokra ne higgyek. Illyenek az isten, istenek, lelkek, sors, 's tb, mellyekben bizonyára nagy poétai tekintet fekszik, ha a' Deus ex machinát gyűlöljük is. Mind ezen factorokhoz kapcsolja magát végre az úgy nevezett külső motívok' nagy serege is: 's annyi kútfők bizonyosan mély és okozott (motívum) történeteket fognak adni. 'S imé, ezekre szálltak fő tekinteteim, mikor ezen új époszukat olvastam.

ZALÁN' FUTÁSA.

Ötödik Levél.

Zalán' meggyőzetése hazai évkönyveinkből vétetett, 's egyik fontos része azon nagy munkának, melly Árpádot országunk' szerzőjévé tette. Egy régi nagy nemzet napkelet' tájairól hont keresni indul, a' nyugattal sikra száll, és sok századokig állandó országnak veti gyökereit. A' tett tehát magában is már nagy, de nagy indító okainál és céljánál fogva is; nagy azon férfiúra nézve, ki a' történet' lelkét teszi; nagy, következéseinél fogva, mert magyar-ország' teljes megbírást vont maga után: 's mind ezek miatt olly tárgy, mellytől a' közép év' föliánsai 's a' klastrom 's iskolabéli Múzafiak sem tagadhatják meg az illústritást, mert — „sit illustris ut principes ad praeclara facta incitet” — ökö mondják. Tartotta-e szemei előtt ezt a' célt költőnk, nem tudom; de én úgy tartom, jobb

ama' régi volúmenek' sérelmébe incurralni, mint a' művészet' istenéébe, ki csak azért van, hogy legyen, 's teremt hogy teremtsen. Elmúlt már azon kor, mellyben az utilét szűk mellel vádászták nem vevén észre, hogy a' valóban dulce már magában utile is, ha nem hangzik is úgy, mint egy leczke.

Itt veled a' költemény' skeletonját közlöm, a' mint azt könnyebb átnézés végett, magamnak kivontam.

Első ének. Mindenfelől vevén Zalán Árpád' elfoglalásainak híreit, Kladnit azonnal hozzá küldi azon parancsolattal, hogy tüstént hagyja el a' tartományt, ha ostorától ment akarna lenni. Kladni elindul. Hozza azonban Sthenelos híret a' közelgető derék segédhadaknak, mellyre Zalán szívében mind inkább felbátorodik. Kladni közelget a' magyar táborhoz. Ennek leírása. Vevén a' büszke követséget Árpád, híreszeket küld szerte a' megbírt földekre öszve hívatván azoknak hadivezerit, Tarczalt, Etét, Tást, 's tb. Epizód: Ete Árpádhoz mentében, alkonyatkor betér az ágg Hubához, ki Bodroglöz' szigetén több ösz daliákkal együtt éli hátra lévő napjait. Huba' leánya, Hajna, azonban fürdeni volt a' Bodrogban. Itt a' délszaki tündér, fija Hajnalnak leszáll hozzá szerelmet kérni, de mellyet Ete' kedvese tőle megtagad. Ez alatt keresik kisedet öccse Bodor, húga Szömér 's Ete. A' Tündérfi eltűnik. Haza érkeztök után Hubánál vacsora tartatik. Ármány, a' Rémisten, a' boldog Etere bűt és gondot hoz, de mellyet ez maga meggyőzésével szét üz. A' vacsora felett egy dalos-gyermek énekét mond Huba' ifjonti tetteiről, melly a' hősoket mély andalgásba ejti. Bucszúnak, 's Ete nyugonni megy, más nap útját folytatandó.

* Másadik ének. A' Philo' fővezérsége alatt Zalánhoz érkezett görög és bolgár segédhadak' leírása. — Akközben az Árpádtól meghítt magyar seregek haladnak Bodrog' mentiben. De Ármány, ki mindenkor romlásán ügyekezett a' magyar népnek, itt is sokféleképen üldöző, míg Ete magát neki áldozatul nem igézné a' harcban, 's ennek jeléül legott lovát meg nem ölné. A' hadak nyugalomnak erednek, csak Laborczán-küzködik kedvese után való búvában önmagával 's kétségében Ármánynak szenteli gyűlölt életét, áldozatul a' népért. Reggeledik, 's a' hadak tovább indulnak, Árpádhoz kapcsolni magokat. Leírása az ebbéli jelesebb hősöknek.

Harmadik ének. Kitudódván Zalán' kémje által a' magyar sereg' jötte Bodrog' mellett, Csernát nyugtalan elméje önhatalmas ütközetre izgatja, 's e' célra Viddint, Izácsot 's Antipatert magával elcsalja. Így ezek megtámadják az imént jövő magyar seregeket. Véres csata ered a' Bodrog' partján. Ete vitéz elszánása szerint, hihetetlen bajnoksággal küzdve keresi halálát. Széptettiben itt sem késik Ármány gátolni Etét, rémeivel ijesztgetni, 's a' hős már több ízben halálos veszedelemben forog, de Hadúr mindannyiszor megtartja. Végre nagy munka után a' Magyarok nyertesek lesznek, elvesztvén sok jeles vitézt, mint Tarczalt, Edömért, Hábert, Laborczánt; Ete megsebesített. A' Bolgárok' részéről Izács dült-el. A' Magyarok diadalmi éneket harsogtatnak.

Történt pedig a' csata' folytában, hogy Laborczán Antipater' hölgyén győzödelmeskedvén, sisakát megnyitá. — Cserna ezt távolról látta, 's a' szép asszonyt megkívánta. Ezért Antipatert felhíja, hogy szégyenök' eltörlésére támadnák meg hadaikkal a' Magyaroknak egy csapatját,

melly zsákmánnyal elülve lakoz egy közel völgyben; 's azon színnel, hogy elébb Antipater' bizodalját megnyerje, azt javasolja hogy mennének ketten kevesed magokkal kikémlelni a' dolgot. Megy Antipater gyanútalan, öt hölgye (pánczélba rejtve), Bellerophon 's még egynehányan kísérik. Csernának húsz katonája, kik a' sürüben rejteztek, elerohannak elragadni a' hölgyet. Kemény viadal támad. A' férj vitézen küzd Csernával, de Emár' dsidájától megdül, utóbb az asszonyát védő Bellerophon is. A' hölgy azonban megfutamlík jó lován. Félvén Cserna, ne hogy a' seregek a' zajt észre vegyék, boszúsan vissza tér a' táborba tettetett búsongással, a' miért hogy Antipater önnönivel az ellenség' keze által elveszett. A' Görögök szerencsétlen vezérök' tetemeit eltemetik; de meg nem lelvén az asszonyt, némellyek gyanítják a' történetet, 's boszút esküsznek a' tevőre. Azonban a' vadonban megpihenő hölgy egy mérges kígyó által elvész.

N e g y e d i k é n e k. Zalán felette megbúsult vesztésegin a' bolgár hadnak, mellybe fő bizodalját helyheté. Philo gyűlést rendel a' szabadban, hol azon tilalmát hirdeti, melly szerint senkinek sem vala szabad ezentúl a' fővezér' engedelve nélkül csatát kezdeni; 's e' mellett ravaszán Viddint mondja első hősnek a' harczban: mellyre az ősz Notaras nevezi Schediost, Hermest, kik, úgymond, mindketten felebb állanak amannál, 's tüzeli Philót, hogy parancsát keményen megállja. Erre dühösen megszólal Viddin, de csak szitkok jönnek ajkairól; mire felindúlnak a' fő Görögök mind; 's Antipaternek egy csapatja egyenesen Csernára fogja vezére' halálát, 's neki is halálát kívánja. Kilép Antipater' gyámfija Lamias; 's a' történetet elbeszéli. Cserna erőszakkal fenyegeti, ha el nem hallgatna. Rá zúg most a'

Görögség, Viddin halált ígér mindennek, ki Csernát meg merné támadni. Itt Schedios áll elé, 's Csernát magával kettős viadalra híja-ki. Zalán, felvén hadai' összevezetésén szomorún megintvén vezéreit, hirtelen elhagyja a' gyűlést, Philo ezt feloldja; Kladni meghozza Árpád' feleletét. Szomorúság van a' fejedelmi házban. — Utána legott megérkezik Árpád az Alpári téren; 's nem soká rá a' segédhadak. Árpádnál tanácsra gyűlnek a' daliák, 's elvégeztetik hogy Ete, ki sebesedten a' harczban jelen nem lehet úgy sem, viselő gondját csapatával az elhulltak' temetésének. Hálát adva Hadúrnak, hogy Ármányt megalázta, üle sátorában Ete, mikor barátai Árpád' parancsát hozák meg néki. Búsul hogy nem harczolhat. Csongort magánál tartóztatja hogy véle menne temetni. Árpád azonban az ütközetet a' másik napra halasztja. — Bors az erdőben egy ünöt üz, melly, mikor már jó tova csalta a' hőst táborától, lyánná változik 's szerelem' hangján híja; 's Bors, elcsábúlva, már öleli Ármánynak e' teremését, midőn Hadúr azt megbünteti miért hogy el akarta vitézét csalni a' seregtől. De Bors valóban vissza sem is juthata többé. — Árpád azonban félre vonultan a' táborból imádja Hadúrt, 's harczzi szerencséért könyörög. Beéjjeledik, 's vissza térve rendeléseket tesz a' seregben.

Ötödik ének. Epizód. Megtudván aközben a' Bodrogi földlakók, hogy a' főtábor az Alpári síkra vonúlt-le, az ott maradt (agg, nő és gyermek) Magyarok ellen feltámadtak. Huba futott önnönivel, de a' futamban elveszté kedves Hajnáját, kit a' hű Szakadár keresni indul. Hadúr vigasztaló álmodt küld-le az öregre. — Csongor az alatt és Ete katonáikkal az elhullt vitézeket temetik, 's épen mikor Ete a' jeles Izácsnak is vég tisztességet adni készül, távolban katonákat

vesz észre közelíteni hozzájuk. A' kevés Magyar-ság kerülni szándékozta a' sokaságot, de a' vezérek azt határozzák, hogy bevárják, 's a' vitézeket szerte a' holtak közzé fektetik. Csongor is hozzájuk vevé magát. Ete most Izács' fejetlen tetemét a' tűz mellett testeken feltámasztotta, annak sisakát kelevézzre szögzi, 's maga a' holtakan ül-vén várja-hé a' jövőket. Cserna volt, egy csoport-jával. Lamias tudniillik halálát forralta, 's ő maga nyughatatlan vettek tudásában, ennek dühét kerülte. Ete felkel és visszaintve ötöt, dárdájával Izács' tetemére mutat, mellyen-a' Bolgárok megrémülnek ugyan, de Cserna hátorítja, 's maga Etet megtámadja. Viadal. Csongor is feltámad az egész Magyar-sággal, és Cserna' embereit pusztítja. Közönséges az ellenség közt a' rémület. Kemény tusa után Cserna is megfutamlik, de Ete megelőzi, 's rettentő küzdésben megöli. Ott veszett a' Bolgárok' nagy része is, megakarván vinni ura' holt testét. A' többiek futnak. — Zalán azonban Melitta és Ino kedveseit Alpárvarából Nándorba küldi-le mentségül. — Árpád' hada áldozatot készít Hadúrnak 's tőle az ellenség' vesztét kéri.

H a t o d i k é n e k Megtétetik az áldozat, mellyet lakozás vált fel és ének. Apor és Habilán' gyászos történetét Kárel zengi-el; Lehel ő utána Ügek' győzedelmét Hurunon, mellyen felbuzdulva Árpád, lelkesítő szavakkal biztatja vezérit. E p i z ó d: Hajna a' Bodrog mellett tébolyog keresve önnőneit. Egy lány siphang a' vadonba csalja veszni. De Hadúr egy mennyei nemtöt küld-le hozzá, 's álomba merítvén ötöt egy patak mellé viszi kinyugonni, hogy ott Ete meglelje. De leszáll a' délszaki tündér szerelmi kívánságban, a' nemtöt távozásra kiszti, Hajnát megváltandó, 's az övéihez visszaviendő. De Hadur ötöt e' mulatásá-

ért a földön megsemmisíti. Ete azonban a mult éji fáradságot Bodrog partján kipihen. Tomboli pedig a délszaki tündérnek tündérlova ide hozza Hajnát hősenek ölébe. Hajna tudósítja Etét atyjának sorsáról, 's a hős tüstént felkészül, társaival a pórságra ütni.

Hetedik ének. Alpár mezején kezdődik a harc. Bojta megsebesítetteti Krallio nyila által. A zavar közös. A görög Hermes nagy károkat ejt a Magyarokon dardahajítással, Zoárd és Csörsz viszont a Görögségen. Philo úgy rendel el a seregeket, hogy Árpád hadait bekerítsék. Árpád észre vevén a görög fővezér fortélyát, keresztül szaguld hadain, követeket küldöz szerte a vezérekhez azt parancsolván, hogy mindenfelül szemmel forduljanak az ellenséghez, egymásnak vetvén hátokat a dandárok; Kadosát futni parancsolja, hogy a bekeríteni siető Görögöket kívülről ronthassa, belől pedig a bekerített Árpád. Vérengző lesz az ütközet. Sok jeles bajnok hull minden felül. A görög Schedios csodákat mivel. A Magyarok közül Zoárd, Tas, az öreg Und dicsőségesen vinak. Kemény vitában Kadosa leveri Schedios sisakját 's elbámulva a hős felséges képén, más sisakot nyújt neki 's heve gyúlván illy ferfin győzedelmeskedni, kettős viadalra hívja felre a csatahelyről. Philo Viddint kéri, csatáznék. Árpád az iszonyú Alkest megdönti, 's népét újdun bátorságra hevíti.

Nyolczadik ének. Kallimachos és Krantor testvérek Árpádot teszik csatájok' czeljává; 's általa halált halnak. De Alexis töle ótalmat kér és nyer. Lebő erősen küzdve megdül Timon által, ki legott Árpád kardja' által elvész. Philo vezérekedve repülgeti által sergeit. Másfelől Viddin személyes vitézségével rontja a Magyarokat; de Und elől hatalmas csata után, megvonul. Dalma ötöt mármár halálos veszedelembé hozza. Sche-

dios és Kadosa az ütközet' helyétől jó tova megállapodnak, egymást elébb éltök felől értesítik, 's így csapnak össze. A' szerencse egyikét sem látszik jobb' szeretni; de Schedios' lovásza nem várthatván már a' harcz' végét, Kadosára irányozza nyilát, 's ön urát találja - meg. Kadosa könnyez felette, 's visszarohan a' harcz' zajába. Viddint Dalmáról leveri, de tőle tetemesen megsebesítették, 's legott halna, ha barátjai meg nem mentenék. Elérohan most a' Tótság is Preheszkával, ennek hat fíjával 's Zalánnal; elé két felől Viddin és Hermes. Ármány rémeivel ráborúl a' magyar seregre, de Hadúr megsemmisíti. A' csata forrton forr.

Hilenczedik ének. Epizód: Szakadár visszatér Hubához azon bús hirrel, hogy Hajnát meg nem találá. Hajlékaik felé baladván Huba Tüzimával 's egyebekkel ismét megtámadtának egy kalóz pórserég által. Az agg vitézek erősen védlik magokat, mire Csongor és Ete közelitének a' temető haddal. Megpillantván a' történeteket Tomboli, Hajnát egy halomra viszi - fel, hogy a' harcz' veszedelme ne érje; a' vitézek pedig Huba' segédjére szállongnak, a' pórokat elszélesztik 's a' tündérmén lehozván Hajnát önnönibez, urának egy hajszálat hagyja neki emlékül, 's eltűn. A' honmenőkre egy fíja - vesztett paraszt nyilaz a' csalátból, kit Ete nagy szirtre felkergetvén, ott egy szikladarabbal összezúz. A' sok baj után víg lakozás lön Hubának sértetlen maradt házá - nál.

Tizedik ének. A' fő csata hely. Zalán és Hermes erősen küzdenek Kunddal és Csörsszel. Kadosa azonban Viddintől vett sebeiből haldoklik, de még végső szavaival is Zoárd öccsét harczra buzdítja; 's Zoárd Ronkát, ki Viddinnek adá - ki magát, megöli. Másfelül Preheszka, Philo, Vid-

tor
l érte
gyilk
ovása
dosára
fadosa
zajába
r meg
egnem
rehes
két fe
áborul
tli. A'

aladár
Hajnat
Haba
dtatnak
erőse
llyek
töböt
ogy a
Haba
leszlik
urá
eltün
ilaz a
n, ott
után
bázá

Zalán
szel
oklik,
arcra
lá - hi
Vid

din dühöngenek. A' Magyarok lankadnak. De Árpád most Viddint leveri magáról, hadaiba buzdítása által új lelket fú, Lehel kürtjét harsogtatja, a' nemzeti zászlót Bulcsú magasban viszi, most vala hogy Hadúr Ármányt megsemmisíté. Kund, Csörsz' Tas, Und, Zoárd versengő vitézséggel rohannak az ellenségre, a' lankadt Bojtába Hadúr új életet lehell. Viddin dül Árpád által, Lehel által Hermes; Philo megszalasztatik Görögjeivel együtt Árpádtól, 's Preheszka hat fija' halálán elbőszülve, több mint emberi erővel küzd, míg végre ő is az általa viszont halálosan megsebesített Televértől veszi halálát. Zalán kevesed magával Nándor felé veszi futását.

Azokról, a' miket én a' fabulában kevesebb helyeseknek tartok, értesíteni foglak a' karakterek' áttekintése után. Azonban élj ezekkel is!

Hatodik Levél.

Höltönk elég nagy kiterjedésű munkájában is, kedves barátom, felhagy a' sok propositio invocatio 's több efféle tündérekkel; de érzésem 's értésem szerint az ő bemenetele majdnem a' legszebbik, — vagy legalább a' legsajátságosb — melly a' művészet' fenlététől fogva épikusoknál elékerül. Nem mondja ő: Árpád' fegyvereit éneklelem — (a' mit sokan balúl vesznek); de nem, mintha ő e' kezdés' módját, mellyel Homér óta csaknem minden épikus élt, kicsinylené vagy gáncsolná, vagy mintha szokatlant hajhászna: de mivel géniusa mást sugallott, 's ez ritkán csal. Ő hennünket egy, talán száraz, locus communis helyett, gyenge oldalunknál ragad - meg, 's már óhajtatja velünk h o g y é n e k e l j e n , e l é b b h o g y s e m r á a d á m a g á t . N e m e s b ü s z k e s é g g e l m e g v e s z i b i z o d a l m u n k a t , s z e r é n y s é g g e l s z e r e t e t ü n k e t , m e s t e r k é l e t l e n t ü z é v e l r é s z v é t e l ü n k e t , ' s m i n t e g y

nem keresve bennünket is az érzésnek azon pont-
jára ragad-fel, mellyen a' gerjedelem könyvvé
olvadoz — 's vele együtt kiáltjuk - fel:

„Zászlódat látom, Bulcsú, 's szemem' árja megindúl”.

l. 2.

Melley természetes, önkényes fejlődése az érze-
ménynek, melly gyermeki bizodalomú ragaszkodás
a' felfogott tárgyhoz, melly való 's eleven képe
a' lelkesült erőnek! Ekkor szólíthatja már fel
magas önérzéssel a' megindított olvasót:

„Ó hát halljátok, ti hazáznak gyermeki, szómat”!

's tb. Ott.

Felkészülve így már mi is, a' költővel egy-
tűzzel tekinteni az eléidő' képeit, hallani hangjait:
ötet legelőször is Zalánnak Alpári várába kísérjük.
Itt szomorú csend uralkodik, mert a' hír Árpád'
győzödelmeit vivén szárnyain, napról napra mind
inkább tenyészté a' félelmet, aggodalmat. Azonban
bizva Zalán a' görög és bolgár segédhadakban,
Kladnit, agg hű szolgáját büszke követséggel Ár-
pádhoz küldi:

„Mondd, fejedelmi Zalán Árpádnak küldi parancsát.
Mondd, takarodjék el földemről még ma, 's ne merje
A' csendes folyamok' hullámit nyomni hadával,
Mert ön népemmel, görög és bolgári sereggel
Rajta ütök, 's leverem végkép, hogy nem marad, a' ki
Társai' romlását hírül vigye Volga' vizéhez”.

l. 4.

Kladni óvta ugyan urát a' győző elől:

„— de Zalán komoly intésével elúzé,
Mint a' csillapodó tenger, hogy látta megindúlt
Hű követét, enyhüle Zalán; de haragja helyett most
Félelem és bajos aggodalom szállt gyenge szivébe,
'S már kezdé sajnálni, hogy olly fenyegetve beszé-
lett”.

Ott.

Milly plasztikus vonás e' habozó karakterben ;
melly eleven és igaz. Mikor pedig a' segédhadi
fovezér' követe jöven, jó szerencsével biztatná —
„— lelkében eloszlék

A' bajos aggodalom kezdett büszkülni magában,
És báná hogy Kladni' szavát nem tette vadabbá".

l. 5.

Ez Zalán ! De lehet é egyes kiszakasztott helyek-
kel az egész lélek-képet eléd állitanom ; hol min-
den szó mindannyi szükséges, az egésztől elvál-
hatatlan szín és hang. Az indulatok' leggyengébb
fordulatit, módosulását, változva változó külső
motivok' befolyását kiemelni, és egy képpé ol-
vadtan szét-tagoló 's ismét öszve-szövő itélettel
vizsgálhatni, leveleim' szűk körét, túlhágja ; 's én
személyes öszvejövetelünkre halasztom.

Elénkbe vezetvén főhősének Árpádnak ellen-
hősét a' költő, tüstént amannak táborába visz.
Lehetetlen hogy a' kontraszt Árpádot ne emelje.
Igaz ugyan hogy gyarló mellett a' nagy nagyobb
nem lesz ; de azért láttuk már az első scénában
(lap 5.) Sthenelost a' segédhadak' sokaságát, a'
vezérek' derékségét magasztalni. De ez közönséges
fortély. Másban fekszik költőnk' művészete. Sthe-
nelos' szavaiból a' hadaknak buzgóságát is észre
vesszük, 's utóbb Zalánnak nyughatatlan
örömét 's mintegy erőlködéseit, mely tulajdonok
a' pulyát szokták festeni. De most fellép Árpád
hasonlíthatatlan erejében, méltóságában, 's azon
nyugalommal, melyet képzesünk olyan férfiakra
szokott ruházni, kiket az ég' küldöttjeinek
tartunk, 's kik bátran bizhatnak a' jövőben,
mert magasb hatalmak pártfogolják ügyöket. Köl-
tőnk rend szerént igen pompásan lépteti-fel fő sze-
mélyeit, mind Zalánban, mind Cserhalomban —
sőt Cserhalomban pompásabban még, mert a' köl-
temény szűkebb korlátiban több fócuszokat kívánt ;
Zalánban kinek kinek tágabb mezeje nyílik, Mert

erre nézve is az egyes czélok más más módosítást kívánnak. Azon hősök, kiknek kisebb cselekvő-kör vala rendelve, mintegy hirtelen 's egyszerre egészen elé állítatnak, mint p. o. Alkes, Tüzima; és sebtén elmuló villámhoz hasonlítanak; mások lassúbb menetelvel húzódnak-el a' színen, mint a' nyári felhőkhöz hasonló Hábor és Laborczán, ismét mások — a' fő hősök — gyakran jelennek-meg, míg minden oldalakat láttuk, 's így jobbra több objectivitással és nézhetőséggel (Anschaulichkeit) bírnak, igen ám, mert életök mélyebben tapad-bé az egészbe. Így Cserna, Viddin, Lehel, Ete. Árpád pedig, a' többiek közt legegyszerűbb, de legnagyobb cbarakter is, kinek tulajdonkép csak egy oldala van, vagy jobban mondva, ő csak egy elementumból áll; 's épen azért ment minden belső küzdéstől, magával mindég egy: 's innen nyugalma, innen fensége. Festése a' „felemelésben” kezdődik:

„A' mint lelkében végig pillanta tömérdek
Hunnia' térségén, láng lett egyszerre szeméből,
És rettentőbben rezegett buzogánya kezében”.

Vers 9—11

'S ez karakteréhez a' kulcs. Országot állítani neki-álló gondolatja, ezen csügg mint az égnek egy mozdulatlan csillagán. E' körül forog ereje, 's lelkesedése; 's ő csak lelkesült erőnek látszik. Illyen karakter pedig a' legnehezebb, mert könnyen vagy parlagságra vagy kelleetlen szélességre téveszt. Vörösmarty ritka szerencsével vivé-ki, 's én véled együtt azt hiszem felőle, hogy Árpádot többé festeni nem fog.

Hetedik Levél.

Árpád' cbarakterében két főpontot kell fel-fogni, melly alá minden belső és külső cselekvéseit (Handlung) lehet rendelni. Hősi-érzetét 's czélját: amavval jár vitézsége, nagy lelküése, bizodalma

az éghöz, büszkesége, nyugalma; evvel esendesége, magányt-keresése. De a' költő azon férfinak képét, ki feje költeményének, egyszerre nem adhatá: kiterjedése miatt, hogy felfogó tehetségünket meg ne terhelje; 's azon figyelem miatt melylyet folyvást megkíván a' főszemély, hogy képzeletünket mindég nevelkedő fogékonyságban találja, szüntelen függőbe váróba tartsa; 's bőven kimerített hőseivel egész lelkünket betöltse. Itéletem szerint Árpádnak költője ezt tökéletesen elérte azon kényességgel járulván-el plánumában mely a' tárgynak eleget tesz a' nélkül, hogy az olvasónak unalmat szerezne.

Már az első énekben el látjuk ömleni a' magyar hadat a' Zagyvai sikon:

„Árpád pedig álla magasbban

Egy kis domb' tetején. Vala ékes *párducza* vállán,
Rendítő *buzogány* jobbában 's oldala, mellett
Ösei harczaiból maradott nagy kardja világolt,
És könnyű süveg álla fején 's toll reszkete ormán:
Mint Ügeké szép apjáé nagy termete; könnyen
Mozdul a' súlyos fegyverrel; karjai, válla
Mint a' Mátra-tető és hérczei, izmos erősek.
Így állt-még komolyan 's végig pillanta hatalmas
Szemmel szép hadain, intett és nyomban elálltak
A' rohanó csapatok”.

1. 7.

Említém már, barátom, hogy az épikust leginkább festőhez lehet hasonlítani; a' festő ugyan képét egyszerre adja mert lapon fest (auf einer Flaeche), az épikus pedig egymásután mert időben fest: de külségekre az egyik úgy szorúl mint a' másik. Mind a' kettőnek le kell rajzolni embereiknek testeit is, mert ez ötlük elsőben is szemünkbe. Ezt adja tehát költőnk is legelőbb a' felhozott helyen. Ő mindenek előtt megnevezi a' személyt; nem úgy mint néha

a' dramatikus tesz, ki nézőjét függőben szereti tartani 's a' charakteristikából akarja vele a' személyt megismertetni. Igen ám! mert a' dramatikus valamint a' philosophus is (a' kit embervizsgálóval synonimonnak szeretnék tartatni) combinaló, abstraháló tehetségünkre apellál azonban, hogy az épikus épen mint a' képiró, csak felfogó tehetségünkhöz szól. Itt eszembe juttathatnád ugyan azt a' módot mellyel Cserhalomban Salamon király vezetetik-fel: de erről még utóbb szándékozom veled értekezni, 's azonban csak arra teszek figyelmetessé, hogy Árpáddal és Salamonnal a' költőnek igen különböző czélzása volt.

Megnevezvén hősét, siet külsejét leírni. Mác a' párducz kaczagány elválasztja ötét világanak minden többi alakjaitól, a' buzogány a' daliára mutat, az ősi-kard nemzetségére emlékeztet mellyre az, a' mint sajdítani szabad, még Etélé-től maradt; termete fejedelmi, erő izgatja izmait *), 's így könnyen forgatja súlyos fegyvert. Hogy ezen leírásban a' természeti rend valamennyire fel van dülva, azt ugyan nem tagadhatom, 's igazad van mikor elebb Árpád' termetét kívánod látni, hogysem ékességeit mellyeket amarra kell aggatnod. De ez könnyen megjobbítható hiba, noha hiba, 's nem olly csekély, hogy jobbítást nem érdemelne, nem kívánna. Illyetén festésekben Homér apa hasonlíthatatlan mester, 's azon könnyűség is mellyel képeit által látjuk (megnézhetőség, Auschaulichkeit), megmutatja, hogy néha mikrologiának látszhatik magában, a' mi effectusában valóban nem az; 's hogy a' természeti rend a' költő' képeiben elmel-

*) Szükséges é az orvos-írókat arra emlékeztetni, hogy izom musculus, valamint mirigy glandula, 's hogy a' kétése és alkalmatlan inas és ikráshús, tudományokba illetlen.

lőzhetetlen, mert az ő képei még is csak successivus képek 's időben existálnak.

Látjuk tehát a' fejedelmi férfit a' mint van magában. De most hadaira pillant hatalmas szemmel int, 's nyomban elállnak a' rohanó csapatok. Íme már ezen hadaihoz való relációjából psychikus oldaláról is kezdjük ismereni 's pedig még nagyobbnak értől mint külséjéről. Mert a' költő mindég azzal a' fortélyal él, hogy egy nagy vonás után tüstént még nagyobb ad: hogy ezen hasonlító összeállatásból annál nagyobb factum jön ki, mint ha a' két factor megfordított rendben adatott volna. A' képiroz ezt a' törvényt nem ismeri, de igen a' dramatikusz, a' lyrikusz, a' hangköltő: 's az épikusnak, a' mennyire lehet, ezektől kell kölcsön venni a' manier' elevenségét, mert szinei arra nem elegek.

„Ő pedig egy terepély bükk' árnyékába kitérve
Nézi kemény hadait 's *iszonyú* lelkében öröm kel”
ott.

Ismét egy epitheton, melly lelkéről támadt megfogásunkat igazolja 's öregbíti — 's az örömet melly szebbíti. De „lelkében öröm kel”, melly egyszer'smind a' nyugalom' képzetét zárja magába, és semmi külső mozgások által magát nem nyilatkoztatja.

Megértvén Zalán' büszke üzenetét a' Magyarok, feldühödnek a' követek ellen, 's bosszújokban halálra mérik:

„De nincs báptások: 's hogy ezen félelmök elálljon
Árpád' hadkötözö fejedelmi tekintete ört áll”.

l. 11.

Itt ismét minden mozdulatok nélkül 's csak tekintetével uralkodik rajtuk, mint Zeüs az Olympo-

son. — 'S milly nyomos, bátor, önézésű 's innen indulat nélkül való is felelete Zalán' dőlyfős és indulatoskodást eláruló üzenetére, mellyel a' követeket haza küldi!

„'S a' hadat intéző szép méltósággal imígy szól:
A' fejedelmi Zalánt Árpád nem kérdezi többé
Merre mehet 's menjen, földet foglalni hadával?
A' hajdanta dicső Etelének hős unokája
Merre utat nyithat kardjával, menni fog, és az
Ósi hazát, ha különben nem, megszerzi erővel.
Hogy pedig a' Görögöt 's Bolgárt nem rettegi népem
És hogy vesztünknek Volgánál hira ne lenne,
Bátran elő állunk. Te azonban menj-el uradhoz,
Mondd-meg mint leltél bennünket Zagyva' vizénél,
'S még tán szólani fogsz, mikoron meghallod eminnen
A' zúgó tábort 's pusztító fegyvere' hangját.”

l. 11.

Ő ismeri népét, 's tudja mit ígérhet.

'S milly magát-kedveltető alakban jelent-meg ez a' hadintéző azon tanácsban, hol az elhullottak' temetéséről értekeznek a' vezérek (IV. Ének.) Ő a' tanácskozást nem töri felbe egy deszpóti mennydörgéssel: hanem megadja a' daliáknak, hogy mindnyájan bölcsen szóltak, de hogy tanácsosb a' holtaknak vég tisztességet tenni, mint Hadúr istennek botorúl elvárni haragját. 'S e' szerént megmondja, hogy mit tart a' végbevétel' módja felől; 's észre vevén beszéde alatt, hogy a' hősök mind megnyugszanak tanácsán, el is rendeli egyben a' cselekvendőt: a' mit amazok parancsolatként tisztelnek kegyes és bölcs uroktól. (Olvassd-meg erre a' 95 lapot).

De most, fel! hazám' képiróji! Nagyobb 's méltóbb tárgyat poézisunk nektek alig nyújtott még. Horvát István' Árpádja (az Auróra' 1. évében) 's Vörösmartyé a' Zalán' 7. lapja szerént (melly

(melly lócuszt fel is hoztam) egészen képfaragói manierban vagyon, mely a' legsajgóbb fájdalomtól égő Laokoonra is a' nyugalomnak 's isteni türesnek egy bizonyos mázát önti-el. De azon jelenés, mely a' IV. éneket fejezi-bé szép grouppja miatt és a' fő hős Árpád' képében gyöngén össze olvadó nőanszaira nézve, inkább a' festőt látszik megkivánni.

„Áll egyedül Árpád egy csendes *kis halom'* ormán,
Nézi körül a' sík tájéket, az elleni táborn
Melly sokaságával mőzog a' nagy téren előtte.
Lelke magas képzésekkel forog a' nagy üdőben,
Annak *előbbi 's jövő tüneményit látja lebegni*
'S titkos imádságot mond hála-buzogva Hál-
úrnak.

És ragyogó arczán forró könyecseppje lecsordúlt,
Hír égett hevülő kebelén 's új honja' szerelme".

l. 101. 102.

Itt az égtől kedvelt és védett bajnokot látjuk, tiszta emberiségében lelkét meghajtani a' nagy Úr előtt, hozzá esdekelni harczy szerencséért, melyet nem magáért kíván, hanem népéért (a' dicsőség' szomja egy mellékes rúgó, de mely nélkül nincs nagy tett) 's a' hír-ohajtás könnyé olvad-fel. A' legremekebb vonás Árpád' fenséges képében.

Értetek, óh új hon' keresői, foháskodik ő most
Már *született hősök 's születendők!* értetek ég ő
'S harczy vitézséget kér a' hadak' istenurától.

Ott.

Így kiált-fel a' költő, hogy hősét úgy fesse, mint az ég és föld' közbejáróját, öszvekapcsolóját, 's nemzete' egész szerencséjének kútfejét, vitézsége' szerzőjét.

De a' fejdelemnek bizodalma az éghez, melly-
ből egész nagysága származik, meg is jutalmazta-
tik, mert:

Meghallgatja Hadúr, és ad hadi szörnyü szerencsét

— — — — —
'S a' mint szikrázó karddal rá inte — —
Reszkete ég és föld 's a' földnek hűszke lakói,
Csak maga Árpád nem, nagy erőt érezve szívében".

l. 103.

Igen is, mert ő közelebb áll istenéhez 's érti in-
tését ott is; hol mások bizonytalanságban bo-
lyongva, haragja' jelének sejtik. E' részről, Vir-
gil' pius epithetonát viselhetné.

De hogy ama képhez vissza térjek, lássuk
milly benyomást tehete Árpád ezen állásában
ellenségeire, 's olly perczben, mikor keble czél-
jától, istenétől 's ön erejétől buzogva be vala
töltve.

„Barna haját 's vállán tarkuló párducza' szélet
A' siető szellő kapkodja 's arannyal elöntött
Fegyvere' szép fényén haloványan reszket az
alkony.

Néz iszonyodva reá a' pezsgő elleni tábor:
Egymást kérdi heven, 's a' kérdés közben elámúl
A' mint látja felén rettentő kardja' világát,
És daliás tetemét magasan fölnyulni toronyként".

l. 101.

Milly tableau, barátom! Ha festő volnék, mennyi
időt, gondot és munkát fognék erre szánni! Hi-
szen ez képirónak van festve! Árpád a' kis
halom' ormán áll — igen ám, mert neki,
mint főszemélynek, a' kép előlső részén (Vor-
dergrund) van helye, az estveli szél ingatja a'
deli hősnek barna fürteit, 's kék szemében
köny ragyog („mint kék levelen szép reg-

geli harmat" l. 127) 's tb. Hátuljában (Hintergrund) mintegy átellenében a' halomnak, felhős esti homályban az Alpári vár látszik táborával: milly élet zsi bong ebben 's az a' figyelem a' főszemélyre! Árpád, halmának megette egy kis távolságban a' magyar hadak örtüzeik körül sűrögnek. De a' világitás! a' halmot, mint az egész prospectusnak koncentráló-pontját az ezüst hold tölti-be fényével, kivált pedig a' hősnek arcáját, fegyvereit mellyeken az arany a' hold' halavány csillámival vegyül. Alpárra csak gyöngé világ esik a' felhők közül: kiváltkép pedig a' vár' falaira honnan Zalán Kladnival kémli Árpádot. A' magyar tábor világitását részint a' holdtól, részint a' tüzeiktől kapja, 's így kettős tónja van. — A' festő itt mind a' compositió, mind a' karakterek, mind a' tónusok körül magának sok érdemet szerezhetne 's végtelen hathatós képet adhatna. De olvassd-meg a' következő helyt is, melly egyer'smind Zalán' festését is neve li. Zalán mond:

„Kladni, te megjárta d seregét a' büszke magyarnak, Szólj, ki az a' ki amott egyedül áll a' halom' ormán? Párducz inog vállán's ide látszik fegyvere' fénye. Olly daliás képet mutat ez, mint hírnek' utána Gondolom Árpádot, kit nemze Ügek' fia Álmos, És kire mindenek azt mondják *buta vélekedéssel* Hogy daliás iszonyú képét ki nem állja halandó. *Én pedig útdalom, mint a' lator éjjeli tigris!*”

Ott.

'S midőn Kladni mondá: „reánk vad lesz mert meg van sértve szavunkkal” felel bosszúsan Zalán:

„Hah remegő öreg, és vadsága ijeszthet e' téged? A' delelő napot az többé nem fogja megérni, 'S népe szelídebb lesz, mint a' füves éjjeli sírdomb. Így szolt és büszkén végig pillanta gyülőngő

Bajaokain 's tenger bolgár 's görög ezredek' árjás,
'S állhatlan lelkén félelmit előlte haragja".

Milly valósággal festetik ismét ez a gyenge fejedelem, ki félelmet mindég mesterkelt haraggal igyekszik elűzni 's maga 's mások előtt betakarni. Mások' jelessége ellen azzal pánczélozza fel magát, hogy azt kétségbe iparkodik hozni 's fenyes indulatos beszéddel magával az ellenkezőt elhíttetni. 'S ez minden gyávák' fortélyá 's asyluma. — 'S ezen felve-haragvó Zalánról a költő megint a bátran, csendesen bizó Fő-Magyarra szokik által (l. 102) hogy a' kontrasztot ismét 's annál mélyebben éreztesse.

Itt még egy észrevételeldre kell felelnem, melyet azon leírásról tevél utolsó levelében, hol Kladni ezt mondja urának:

„Láttam rettenetes harját kardjával emelve,
Mellyel népének mikor int vala könnyű lováról,
Azt véltem hogy csattanik a' levegőben utána,
És beszakad földünk, valamerre dobogva lenyargalt.
Csendes egyébkor 's a' kegyes égre hasonlatos arca:
Népe vadabb 's egyedül ő tartóztatja haragját".

Azt mondog tudnillik, hogy magával ellenkezni látszik a' költő mikor a' könnyű lónak alább olly nehéz séget tulajdonít, hogy a' föld tőle majd majd beszakad. A' könnyű ló, a' sebes nyargalás igen is szittyai vagy inkább napkeleti! a' mint mondog; de e' sebességgel épen nincs öszvekapcsolva a' nehéz fellépés is: ha t. i. igazán könnyű a' mén. Ezekben tehát veled egy véleménynyel vagyok. De én, nem tekintvén ezen ellenkezést, főkép azt találom szükségtelennek, hogy a' matéria' tulajdonságinak legmateriálisabbja még auxesissel is festetett: melly magában is képtelen a' fenségest emelni, sőt gátlani látszik annak röplét.

Nyolczadik Lével.

Legkitünőbb, legsajátabb 's bizonyára legszzebb oldala Árpádnak az, melly lelkesedésében mutatja. 'S a' lelkesedés is erővel jár. Így láttuk ötöt a' IV. Ének' végén, így látjuk az Vnek végén a' nemzeti áldozat felett könyező szemmel de rettentő hangon imádkozni népével (l. 127); így szemléljük (a' VI. Énekben) lángolni, hol a' daliák énekeket mondanak: míg végre Lehel' énekén annyira felbuzdúl, hogy maga is dali szózatra fakad:

„Párduczos Árpádot fellengző képzet emelte,
'S dallá lett ajakán a' szittyai szózatok' árja.
l. 140.

's foly a' hatalmas és erős szózatok' árja, 's mingyárt hymnusi hangot és emelkedést vészen-fel. Ezen ének Árpád' religióját egész tiszta magasságában ejti-ki. A' ki így gondolkodik, illy szellemtől van általhatva, magában viseli már a' győzödelmet, 's így ennek eddig való reménye hitté vál bennünk. Zalán porhanyós alapra építi szerencséjét: 's világos, hogy költönknél a' karakterek szülik és igazgatják a' fabulát, 's nem ez ragadja magával a' karaktereket.

'S milly szépséggel van a' viaskodó fejedelem felruházva. A' költő nem öltött rá pánczél: például a' népnek, hogy a' bátorság tesz esodát a' harcban, hogy ő éltét el nem rejti a' halál előtt, hanem ezt karddal várja-bé, 's végre hogy népe annál inkább féltse vezérét.

„Lomha tevére való a' terh, nem bajnoki testre,
Kard nekem a' pánczél; szabadon viszi homlokom
a' nyílt
Könnyű kalpagot; és mikor eljő vég napom, a' szép

Föld' színét's ragyogó egeket meglátom utólszor'.

l. 183.

Milly mosolygó képe a' végveszélynek! 'S így Árpád hátorító szavaival, bölcs tanácsival, rendelkezéseivel mindég egy célra igazgatja az egészét. Könnyen fordulva, a' harczmezőt villámként átröpüli:

„Mint a' mennykövező isten ment közben, erősebb Földi háláadóknál a' győző párduczos Árpád”.

l. 191.

Maga is személyes viadalokba ereszkedik, a' rettenetes Alkest ő víja-meg, az ellenhad' lelkének Viddinek csillagát ő borítja-bé; Ármány' Rémejei rajta ki nem foghatnak:

„Csak maga nem rettenve megállt a' párduczos Árpád,
A' dühödő Réznek helyt nem hagyva büszke szívében”.

l. 226.

Így lön bús-angyala a' Görögöknek. Milly elevenen's ünnepélyesen van adva azon percz mellyhen a' görög zászlót víja-meg; és az, mikor Philót az elleni fővezért! De a' költő ezeken kívül egy más levetei virtussal is felékesíté, melyet már ott látánk, hol a' dölyfös-követséget hozónak megengedi a' beszéllést, 's az ellenségben is becsülvén a' hűséget — valamint a' népek' természeteti jusát is — mond:

„követ és hű szolgálta ne féljen”.

l. 10.

'S milly szép nagylelkűséget követ-el Alexison, ki bizodalmasan életért eseng előtte:

„Még is hasztalanúl ne remélj Árpádnak előtte”.

l. 189.

Ebből egyszer'smind a' kegyes igazgatáshoz szokott fejdelmet látjuk. 'S valamint ő vala lelke a' csatának folyvást, úgy öneki vala eltéve Zalán' személyes meggyőzése, mellyel az épikus történet bevégeződik. A' csomó — ha még is az ép os' katastrophját annak nevezni lehet — oldva van, 's ekkor látjuk először lelkét a' siker' örömétől izgattatni; harsogó szavakban önti-ki azt a' mit hányt vetett „a' nagy üdőben”, 's által engedi magát zajló gyönyörűségének. Zalán gyászos állapotja e' perczen annál kitünőbb.

Meghatóbb bevégezést, mint Zalán' futását, nem ismerék.

Kilenczedik Levél.

Az én véleményem, kedves barátom, egészen különbözik a' tiédétől, melly szerént te Árpádnak szerelmet tulajdonítottál volna. Sajnálod, hogy a' költő elmulasztá ezt a' nevezetes nagy karaktert ezen legemberibb szenvedelem' labyrinthjába bevezetni; ezen oldal felette interesszans volna, mondod, 's ezen a' mezőn a' leggazdagabb zsákmányt reményléd. Kiváltkép pedig azon relációra volnál kíváncsi, mellybe Vörösmarty Árpád' szerelmét nagy céljával illette volna. Én azt hiszem, hogy tévedésben vagy. Tagadhatatlan, hogy a' szerelmes Árpád igen interesszans jelenés volna; 's hogy felette sok romantós és meglepő situatiókat szolgáltatathatna. Igen! de más költeményben, ebben semmikép sem. Ebbéli karaktere olly tulajdon, olly magában elvégzett, olly egy-célra törekedő, hogy lehetetlen vala más szenvedelemmel még felruházni a' nélkül, hogy maga a' karakternek egysége ne szenvedjen. Öszve kellett volna kapcsolni ezen indulatot többjeivel; mert ha magányosan odaveted, a' legbotránkoztatóbb dualismust hozod-be

lelkébe. De milly relatióba tennéd fő plánjával melly nem más mint országot állítani? Motivnak lehetne használni, de csak mellékesnek, alrendűnek (subordinálnak), mert fő motiv soha és semmikép sem lehet, 's ha mellékes is, célja vesztett volna nemességéből, a' végbevétel pedig nagyságából. Különben is Árpádnak csak egy motívja lehet. Illyetén mellékes czifraságok által tehát, a' nagy dolog' egyszerűsége 's ez által méltósága is szenvedne. Árpádnak, karakterénél fogva gyöngéd, nagylelkű és állhatatos szeretőnek kellene lenni, ki kedvesének mindent a' mi ő, 's a' mi őtet illeti feláldoz: mert ő csak óriási szerelemre képes; így tehát lehetetlen, hogy szerelme minduntalan munkájába be ne vágjon, céljával össze ne ütközzék. 'S mellyik indulat' költségén fogna aztán a' kettőnek összeegyeztése történni? Akár mellyikén, Árpád itt, vagy amott fogynak szenvedne, 's így már nem az az Árpád, a' ki most. Ha Árpád' kedvesének pedig hasonló karaktert tulajdonított volna, a' mint akarnád; akkor is a' dolog csak úgy ment volna mint a' nélkül, 's a' költeménybe egy szükségtelen és henye alak csúszott volna be, annál nagyobb kárával az egésznek; mert a' főszemélyhez, kit a' költő annyival feljebb lebegtet mindeneknél, olly közel állt volna. A' költő úgy tartotta Árpádot, hogy a' nagy feltétel keblét egészen betölti, 's másnak többé helyt nem adhat. Még az az idő nem jött-meg, hogy magának élhessen. Az ő szerelme „népe' 's új honja' szerelme”. — Azt említed még, hogy a' legtöbb épuszokban a' főhősnek szerelem tulajdonítatik, 's nagy magadnak-tetszéssel Achilleust hozod-fel. De csak gondold-meg, barátom, Achilleus' alapos vonását: azt az érzékenységet, izgathatóságot; az ő tendenciáját, jelentését — 's Ár-

pádét. Költőnk magát bevett vélemények által soha el nem hagyja tévesztetni.

Tizedik Levél.

Árpád után a' Magyarok közt leginkább Ete voná figyelmemet magára. Ő, a' fővezéri Undnak fija, születése sével annyit, szépségével mindeneket felülbalad a' Magyarok közt (l. 11. 21.); gyors (l. 22.) bátor 's erőre hatalmas a' harcban (l. 11. 55. 73.), bátran csap Ármányra (l. 42.), Csernát már már agyon sujtja, Ármány által megátoltatik, de ő ettől nem irtózik (l. 69.); Izácsot óriási erővel megdönti (l. 70), meg végre még vad Csernát is (l. 117), 's kik ennek testét vissza akarják szerezni (l. 119, 120); álnok erővel öli-meg Bodroglőzén a' láz pórt (l. 219), 's keservesen panaszkodik, megértvén hogy a' fő ütközettől távol kell maradnia (l. 94). De ő nem csak bajnok, hanem a' legnemesb hazafi is. Ő az első, ki áldozatul szánja éltét Ármánynak, hogy nemzetétől a' kártékony istenség' hatalmát elfordítsa (l. 45). De a' költő az emberről sem feledkezik-meg, 's mély igazsággal lefesti belső háborgásait, mert ő háborog még is: el kell hagynia egy kedves atyát, egy kedves leánykát, szíve' barátit, az egész egész szép világot, melly olly hájosán mosolyg elébe, ő pedig mind ezeken olly igen csügg. Azért is, noha eskét mindenkor be iparkodott tölteni, soha iszonyú bűvától meg nem válhatik. A' szerelem benne mindég eleven, minden tetteibe vegyül: de még is mindég úgy, hogy hátra hagyja lépni hol a' nemzet' java kívánja; 's elébb meg nem nyugszik szerelmében, míg hősi kötelességeit be nem tölti. Így öregbíti hőségnek érdemét a' költő; 's azért részvételünk mindég teljes mértékben kíséri. De az ő szívet erősíti azon gyermeki bizodalom is,

mellyel istenén csügg: azért nem foghat ki rajta
Ármány' hatalma; 's maga Hadúr örje 's pajzsa
veszedelmi közt. Mi szép ekkor látni a' deli ifjút
mint örül éltenek, 's mint ad érte buzgó hálát
Hadúrnak; (l. 96); 's ismét, midőn Hábor barátja
után való sajjó fájdalomában, sebeit nem tekintve,
újdonan harczba akar rohanni őt Viddinen meg-
bőszülni; 's milly magasan áll-be tiszteletünkbe,
midőn nemes ellenségének, Izácsnak megteszi
végső tisztességét,

Nem annyira szívünket megvevő, mint bájoló,
más színeinél fogva, Lehel; ki boldog ég alatt
születve anyjától, Tündértől neveltetett: kitől
vevé az ének' nemes adományát. Az agg Tündér
bájsípöt ad a' gyermeknek, melly az ifjú'
ajkain harsány kürt leve, 's „égi

Dörgésként zeng táborokon; 's vérharczy mezőkön
Szívet emel, majd szívet aláz a' bajnok ajakról”.

l. 12

Lehel a' Bárdok' szép mesterségével bír, mellynek
eredete a' napkeleti romantikának legelmésb for-
télyaival a' gyermek' bájsípjában 's az ifjúnak
hasonlókép titkos hatalmú kürtében festetik; 's
ő az egyetlen egy a' hősök közt, kinek ének ada-
tott (l. 136). De az ének nála hősi erővel (l. 52)
's bajnoksággal (75, 189) párosúl; 's ő a' győ-
zödelmes Hermes' meggyőzője.

E' tündér oldal nincs - meg bátyján Hábo-
ron, de ez sajnáló részvétünket bírja 's szerete-
tünket midőn megholt kedvese után való bűvában,
új életörömöt többé nem táplál, 's noha a' gyengé
Dalamér forrón szereti, ő már rá nem gerjed;
de leventei gyöngédségből még is elfogadja szép
ajándékát (l. 52) 's emlékezeteül viszi harczaiban.
Magas termetét nemes hátor lélek lakja, 's Ete ba-
rátját Viddintől élte' feláldozásával menti-meg (l. 72).

Könnyen induló vérével mindnyájuktól különbözik Zoárd, kinek individualitása egészen lá van merítve ez egynehány versben :

„Hozza hadát deli tündérként a' nyalka Zoárdis.
Nyugtalan ez mind harczaiban, mind tettiben; egyre
Változik és majd üz, majd megszalad a' csatatéren,
A' hadat üzönek kártévő, mert iszonyú gyors
Megfordultában, 's a' győzöt porba teríti”.

l. 8.

Így ő vérmezőn mindenhol ügyesen, bátran 's erősen forog (l. 159, 162, 171, 225, 258), 's egészen megszeretetti magát midőn gyöngéd testvéri buval látjuk a' mélyen sérült Kadosa felett állani (l. 224). De midőn Orontes' élete az ő hatalmába van, 's ez magáért könyörög 's a' gazdag Graeciával kecsegteti, akkor hiu lelke megfélekedzik a' harczról, néperől, 's szép görög országot heven megkívánja. A' költő azonfelül itt Zoárdnak honjától való utóbbi elszakadásáról is megemlekezik (l. 171), 's így gyűlölségünknek, 's majdnem megvetésünknek is kiteszi. De még sem tudja egészen kitörölni keblünkől azon gyönyörüséget mellyel minden lépteit követjük, mert kényes nyalkaságával ő a' leghorongóbb scénákra is lágyabb világot hint.

Kadosa férfiasabb 's állhatatos lelkű öccsénél. Születésére, mellynél fogva olly közel rokona Árpádnak, 's győzetlen karjára büszke; hazáját mindenek felett szereti, 's érte népét 's édes gyermekét oda hagyja; kettős viadalba bocsátkozik a' görög Schediossal, kit meggyőzni ég, mert tiszteletre kénytelen iránta, 's hatalmától felti nemzetét. És valóban érdemes is vala győzője lenni, 's mikor Schediost ön lovásza szerencsétlen történetből Kadosa elől elejti, könnyeket hullajt felette 's szelid vigasztalással enyhíti halálát. Utóbb maga is, Vidianel való di-

csőséges csata után halálos sebein sínlödvén, Zoárd öccsétől magát el nem hagyja vitetni a harcmezőről 's ápoltatni, hanem még akkor is viadalra 's boszúra buzdítja öccsét 's a' késkedőt avval hajtja-el magától hogy megigéri neki, még maga is megfogna jelenni a' csatában: noha veszedelmes sebjeinél fogva már kellett érezni halálát.

Az ifjak közt még sok egyéb jeles karakterkép közül legintéresszansabb Laborczán. Ez orosz nemzetség, dicsőség után szomjúzva, kedvesét elhagyván a' Magyarok' hadához csatolja magát, de utána való bűvában vissza készül térni, 's a' szép Bellira nincs többé! Vég eltökélléssel Árpád' zászlóji alá vissza tér 's elmerülve kétségbe nagylelkű lesz, 's Ármányt kéri, őtet rontaná-el a' nemzetért. Így bizonyos-halált való ke-restében, Antipater' gyönyörű hölgyére akad kemény hadi viselet alatt 's ott, hol ilyen jelenést legkevésbé sejtethet. Új életöröm gerjed keblében — de órája megjött: Antipater által megdül. Laborczánnak az anyatermészet szép és erős testet, meleg 's fogékony keblet ada, de egyszerűsmind könnyen indulhatót 's mellynek nem vala elég ereje a' kedvet a' kötelességnek feláldozni, vagy a' kétséget okokkal, a' bűt türelemmel meggyőzni. O szereté kedvesét, de a' magyar ifjak' dicső pályafutása szívét elcsábította, 's ő a' szempillantatnak hódulva képes volt a' leánykát elhagyni — de nem egészen el is felejteti: az első szenvedelem erőt von rajta; későn! a' sors megbüntette már, 's ő az önkészített bűnnek minden ellenállás nélkül helyt ad, 's így maga készíti magának kora veszedelmét. Lakol tehát eselekedetiért, 's így a' költő bennünket azzal, kit nem szerethetünk, mert honától, hitétől 's kedvesétől elszakadt, megbékéltet. Azon felül menti őtet

ifjúsága is, sőt kénytelenek vagyunk szeretni azt, kit mindnyájan szeretnek, sajnálni, kit mindenek sajnálnak. Zoárddal van analógiája, de ez hűtelenségében boldog lesz, amaz szerencsétlen, 's ez teszi a' nagy különséget. Laborczánt sajnos érzésünk követi 's tiszteletünk is, mert a' harcban bajnok, 's emberül vitézkedik. A' lépcsökként fejlődő 's forduló érzemények' festésében a' költő egyforma pszichológiai mélységgel, szeretettel 's szerencsével járult-el; 's példát nyújt, mint kell consequensnek lenni a' karakterek' kivitelében.

A' vének közt kik még harcokon forognak, Etének apja tün-ki leginkább: a' komoly Und. Korra 's bölcseségre nézve a' magyar hadnak Nestora, de Hómérénál bajnokságra feljebb, 's agg koráig megörözte ifjúsága' erejét 's lelke' férfúságát. A' dicsekvés mellyet amaz olly igen szeret, rajta nincsen-meg, mert még erőt érez ináiban; nincs-meg a' csevegni-szeretés, mert ő cselekszik. Mindazáltal hatalmas szóló is a' tanácsban, 's a' bölcs Árpád az ő véleményéhez szitt, midőn a' temetésről tanakodnak (l. 95). Maga Hadúr, kinek szakadatlan hódúl lelke, védi Viddinnel való csatájában; 's a' nép' szája mindég i ste nesnek nevezi, mert olly férfúnak nézi, ki istene' kedvében 's védjében áll. Orczájának bélyegei méltóság, nyugalom 's komolyság; igen, mert bizodalom tölti keblét, és sok emléket, fájdalmat, örömet és gondot hordoz szüvében, mióta Ügek' Álmos' és Árpád' katonája. De mi szép, midőn Árpádtól hízelkedő szavakkal illetetvén, arczai kividámúlnak, 's önmagára levén emlékeztetve, önérzése elélep rejtekéből (l. 9). 'S méltán: Theophilt, a' miért hogy gúnyokkal illette a' Magyarokat, serényen halálnak adja (l. 174); 's Viddin, ki látván a' tiszte-

letes férfit felé közelíteni, őt a' veszélytől ója, de a' mire ez nem felel 's némán, férfiúi erővel kezdi csatáját.

Huba. Undnál nem öregebb, 's hajdan rettenetes ő is a' csatában, most sértett karja miatt hadi munkára tehetetlen, Bodrogközén éli napjait. Gyöngéd és boldog atya, ifjúl gyermekei körében, majd szeretve andalog szép fiatalságán, majd búsul hogy nem vitézkedhetik többé, 's hősül nem halhat-meg a' csatatéren. De Ete és Hajna' szerelmök felvidítja, 's épen mivel Etét vejének óhajtja, harczra 's szép harczy tettekre buzdítja. Milly érdeklőn szól szívünkhez az istenes öreg iszonyú fájdalomban, midőn kedves Hajnáját futásközben elveszté; 's ismét midőn vissza nyervén ötet, az ég' urát buzgósággal áldja. — Lehetetlen itt meg nem emlékezni Hubának tíz évű kisedet fijáról is a' fürge Bodorról! Benne egy második Ete alszik; csak hat hét esztendőt neki érlelőül! Kedves gyermek! Az a' tűz, az a' szenvedély a' fegyverek körül! majd apja' pajzsát dőngeti, majd buzogányát emelgeti; ideg, ív, nyíl játéka (l. 15). Milly figyelem Ete' fegyverekre 's vitézi külsejére (l. 21)! Milly gyöngéd neheztelés, midőn apja Etét fegyverei közzül választani hagyja:

„Ó de, atyám, ha te mind od' adod, mi marad nekem? Én hát

A' hűvös erdőben heverésszek e bújva naponnan,
Vagy csak kurta parittyával harezoljak e? Távól
Én fejöket könnyen beverem hajigálva kövekkel;
De ha közel jönnek, megmetszik torkomat! akkor
Tagjaimon madarak harezolnak puszta mezőben”.

l. 24.

„S midőn Ete egy láz pórt kergetne, a' fiú is utána fut nyugtalan ésszel, a' miért midőn Hubától

megintetnék, hogy oktalanul veszélybe szalad
nem bírván még a dárdát s lába még kengyelig
nem érvén, fürge Bodornak

„beborúl vala képe.

Síra, hogy a dárdát nem bírják karjai, s lába
Még kengyelbe nem ér”.

l. 220.

De nem csak a „hösök” szikráját” (l. 24.) látjuk
benne, hanem a nyájas kedvű fiút, a néneit-
gyöngéden szerető öcsét is (l. 15), ki jól tudja,
hogy Hajna Etét szereti, s midőn Ete jöttekor
Hajnát keresvén, megleli, „heven pihegő mell-
ből édesdeden” s valamelly csintalansággal hozza
hírét s nénjét találgatni hagyja: „Kulpon” mag-
zatja vagy Undé s tb”? De ebből öröme is kitű-
nik mellyet érez midőn Hajnája örvend. S ez a
szívbeli melegség nem fog e utóbb, ha egyetlen
egy tárgyát meglelé, olly szerelemmé válni, a
milyen Etéjé? Bodorban Etének gyermekkorá-
vagyon festve.

Különös, hogy Vörösmarty a Magyarok köz-
zé egy álnok férfiút sem vegyített. Részrehaj-
lás e ez? Vagy talán ebbéli erejét a bolgár Cser-
na rajzolására akarta eltenni? Én az elsőt gya-
nitom. Gyávát sem találni köztök. Ha ezen két
karakter-nemet nem átallotta volna használni köl-
tőnk, lehetetlen hogy sok új és érdekszans situ-
atiókra ne nyert volna motivokat. Azonban Attól,
ki ennyit adott, nincs jusunk azt kívánni, a
mit, úgy látszik, nem akart adni!

Tizenegyedik Levél.

A többi nemzetek fő személyeire jövök most,
barátom, mellyek ismét új oldalokat mutatnak
a vizsgálónak. Vegyük a három fő Bolgárt. Vid-
din és Izács férfúságra s erőre hasonlók: de

amaz vad, rohanó; ez elmélkedő, nyugodt: azért is, amaz vakmerő, ez bátor; amaz jobb vívó, ez jobb vezér; amattól irtózunk, ettől félünk; amaz dölyfös, ez büszke: 's ezt tiszteljük és szeretjük.

Cserna mind kettőjöknek átellenében áll. Birja ugyan Viddin' erejét 's vakmerőségét, de őt más ösztön űzi: Viddin vad katona, Cserna egyáltalában vad ember, 's mint ember a' költeménynek minden többi hőseinél is annyival alább való, mennyivel feljebb mindnyájoknál s z é p s é g r e .

„Teste magas, karcsú; haja hosszú, barna; setéten Verdesi fürteivel vállát, és szinte leányi Lány szépség mosolyog hóképen. Majd hihetetlen Hogy lakik ennyi erő 's vadság illy gyenge temben”.

l. 34.

Fija a' tiltott szerelemnek, az álnök szerencse' nevendőke — dölyfös, szilaj, kegyetlen, vért szomjúhozó, nyughatatlan, buja; 's mivel a' természetlől, rényen kívül mindent nyert, senkihez sem érzi magát lekötöttnek; 's azért neki semmi sem szent, csak önkénye!

„Mindent karjával méreget”. l. 34.

„Kit keze megbírhat, mind ellensége”. l. 34,
De egészen e' hat szóval van kimerítve:

„Sokfélét gondola, többet
Érze: akart mindent”. l. 76.

Így ő a' világban maga egy világ, *status in statu*, vele örök ellenkezésben, vivásban. De azért pulya is ott, hol maga elégtelen, hol kevesbet reménylhet a' világtól, hol életét valódi veszedelem fenýíti, mert drágábbja még sincs az életnél. Ez mindene a' nagy gonosznak. Azért némül-meg

midőn a' görögök ellene fellázzadnak (l. 90); meg,
midőn Schedios kettős viadalra hívja-ki (l. 91);
meg, Ete' dühössége előtt (l. 117). Az emberi
társasághoz ő olly irányban áll, mint valamelly
idegen test az élő emberi testben ehez: 's azért
ez magában soká nem tűrheti: vagy maga bele
vész, vagy köréből kitarja, mert vele össze nem
forrhat. Természetes, hogy itt az utóbbiaknak kell
történni. Magában fekszik tehát kora vesztés
eldönthetetlen szüksége is, a' mit a' költő már ott
elmonda felette, hol először vezeti-fel ötét.

A' szerencse:

„öt felvitte kevélyen.

Vak bizodalomakkal töltvén, hogy veszne korábban
És nyomorultabban”.

l. 34.

Mindazáltal ő hadi ellensége által vész, nagyobb
szégyenére, mint ha talán orozva öletett volna
meg. Örömmel látjuk, hogy vitézségre is van ki
nála feljebb, 's hogy a' sors ezen halála által
a' horostyántól is megfosztá. Ete által vész tudni-
illik, kihez szépségre és erőre ugyan hasonló,
de lélekre épen ellenkező. Mennyi erkölcsi érte-
lem fekszik e' történetben! Apológiája a' rény-
nek. Más felől pedig hogy dicsőíthette volna
Etét fennyebben a' költő, mint mikor ezt a' tig-
rist hányja néki martalékul.

Ezen kemény Bolgároktól milly igaz és mély
vonásokkal különbözik a' görög had, mellyet
Zalán' segedelmére küld vala Leo:

„A' ki vizontságok közepett nagy tengereket bír
'S földeket, és félénk népének felve parancsol”.

l. 5.

a' alább:

„A jó császár”. l. 35. Ezen kevés, 's mintegy mellesleg oda vetett sorok is az ügyes karakter-festőt bélyegzik.

Philo, a segédhadak fővezére, egészen annak született, hogy nagy hadat kormányozzon;

„Elmés ez pedig, és ravaszabb nincs napkeleten,
mint

Ő, ki hadakban 's békében már forga sokáig,
'S érti kivált a két értelmű udvari nyelvet.

Nincs nagy erő már karjaiban, de eszére hatalmas,
Sergeket ér maga”.

l. 35.

de ezen tulajdonokkal még nem elegendő ezt a hadat kormányozni, 's egy célra összekötni. Nem elég durva, nem elég erős a bolgár vezéreken kifogni, 's ez Zalán' vesztének egyik oka. A tizedik századbéli görög karakter benne híven van festve: forgott 's gyakorlott ész, ravaszság, udvariság, tettetés és haragot elnyomni vagy legalább rejteni tudás, de mind ezen eszközeit ő a célra 's közjóra fordítja, és soha nemtelenül nem jelenik-meg előttünk. A gyűlésben, mellyet tart, keményen megfeddi a vezéreket, kik tudta nélkül csatára mentek a Magyarok ellen, 's itt a józan kormányzó, a jeles szöszoló fejti-ki magát: kemény, positivus (l. 86—93); noha büszke, feláldozza büszkeségét a nép javáért 's Viddinnek enged (l. 180). De a harczban is jó vitéz, 's kivált jó vezér (p. o. 161) 's mindenek felett kész ékeszólása' hatalmával buzdítja, tüzeli, biztatja népeit (180. 236). De végre, midőn seregei hátrálni kényszerítettének, szét szóratnának, vesztetnének: ő maga is, ki annyiszor dicső vala a csatában, nem reménylhetve már hasznot az ellenálásból, a futást választja inkább mint a halált,

mellyet keresni siker nélkül, hiúság. De ezt nem keresve is eléri a magyar fejdelem' kezéből.

A' Spartai Hermes, a' legbátrabb görög csapatnak vezére, magas, izmos; sebes a' harcban, dárdavetésre első mindenek közt (l. 160), kemény vívó is, és:

„Nemzete' régi keménységét hordozza szívében;
Tartja szoros rendben katonáit, tartja magát is”.

l. 38.

Azomban még sem elég individuális karakter; közönséges egyszerű hatalmas vitéz; keveset nyújt a' vizsgálonak.

Legmagasb, legnemesb karaktere a' bolgár, görög és tót seregeknek az Athénei Schedios. Fő görög nemből származott, de erre kevésbé büszke, mint önmagára. Atyja korán avatta már be nemzetének régi történeteibe, a' gyermek' tüzet Athéné' romjain és Marathon' mezején éleszté; 's fegyvert ada kezébe, 's azt forgatni tanítá. Csüggyve a' régi dicsőségen, 's ön-lelkébe felfogadván a' rég elhunyt nagy lelkeket, szomorún nézi mint távozik-el nemzete mind inkább dicső elei' virtusától, mellyhez ő maga már vissza nem vezetheti: 's lelke komor lön. Kedves nője első szültével elhalt, 's ez „örömét elzárta szívének örökre” (l. 107); így rokona nem maradván, a' világtól többé semmit sem várva, követi a' Leótól frigyésének küldött sereget. Csendesen halad közte, feketés fegyverzetében, nem ragyogva, de a' legerősb lelket víve keblében; nem rettegve semmi veszélytől, hanem veszélyt 's halált szerzendő az Ellenek. De nem áll ő időnek előtte is, a' harczon kívül meghalni, csak hasznot hajtson ez által pártjának; 's így minekutána a' gyűlésen a' seregek egymás-ellen-látszának felkelendeni, fegyvertelenül és bátran kilép a' fegyveresek 's dühö-

dők elébe, 's kevesebb sikert várhatván az észől, mellyre appellált, bátran kettős viadalra hívja Csernát: hogy egy élet veszne csak a' sok helyett (l. 91). 'S óriási bajnokságát a' harczmezőn még is kényére nem fordítja, sőt vezérét is megintí, ne vétene a' fővezér' parancsa ellen, a' mita' köteles tisztelet 's ennek felette az ész is kíván (173). Kadosával való ütközetében, sisakjától megfosztottan, a' sok rá rohanók közt egyedül 's mezítő állván, bátran 's rendülhetetlen lélekkel várja halálát (l. 170); de kettős viadalában vele talán örökké kétes maradt volna a' győzelem, ha ön lovászának elvétett nyilától nem készítették halála (l. 200). De így is győzetlen halmeg, sőt nem csak tiszteletünk, hanem szeretetünk is teljes mértékben követi. Tagadhatatlan, hogy e' fenséges karakter-kép objectivitása' nagy részét a' jobbra drámai előadásnak köszöni.

Antipater nemes lelkű férfiú, szerető nőtől kísértetik a' csatába, 's gondos szerelme bajnokságával egyesítve igen kedveltető szint ölt reá. Mint vezér bölcs, és seregétől szerfelett szerettetik; 's még sem vala elég szemes, Cserna' családságától megmenekedhetni. Ázsia' hév tartományából jöve, 's forró szenvedélyt hozza magával, a' féltékenységet, melly miatt Laborczán az ő keze által hull (l. 67). Szerencsétlensége 's másoknak utána való gyakor keserve, kivált nevendékéé Lamiasé sajnos érzetünket egészen elfogja érette.

Az agg Notarasnak szűk határcör engedtetett csak a' költő által; de lehetetlen elismérni a' festés' igazságát, midőn az öreg és erejéből kifogyott férfi, dicsekedve szeret csevegni, 's ifjúsága' szép tetteit öntetszéssel 's minden takarékoság nélkül elbeszéli, 's azoknak, kik jelenvaló situációjokban, lehetetlen hogy figyelmes

füleket kölcsönözzenek néki. Eonyiben ez a' Notaras engem mindenkor Homer' Nestorara emlékeztet, noha minden oldalaknál fogva sokkal alább látszik járni imennél.

Zalán azon karakter lehetett, mellynek meghatározásában a' költő tétovázott 's nehezen vergődött. A' mint egy elébbeni levelemben hozzád megírtam, Zalán' lelkének alapvonásai a' habozás és pulyaság. Motiv ide nem kell; a' természet pulyává tette, jó! Sejti hogy országából ki fog esni, midőn Árpád' mind inkább erősebbülő hatalmának hírét veszi, és könnyez (l. 3.): ez nem esoda. Ő buja is — 's igen okirányosan; de szérelmét, mint leventához illenék, nem oltalmazza: helyesen, mert benne nem a' szent és erős láng lobog, melly hőssé tehetné (l. 121—3.). Azon szempillantástól fogva, hogy a' Bolgárok megverettek, bátorsága annyira elveszett, hogy soha többé egy reményszikrát sem látunk csillámlani szívében; 's ezen túl mindég úgy beszél, mintha veszése már elfordíthatatlan volna. Így a' seregek' gyűlésében (l. 91); így midőn Kladni szomorú hírével tér vissza (l. 92); így sopánkodik akkor is, midőn kedvesei mentséget 's bátorságos lételet könyörögnek tőle (l. 122). Mikor tulajdon katonája Preheszka feddi, mintha csak nézni jött volna a' csataterre, maga lelke' hanyatlását kesergi 's megvallja, hogy Viddin tilalma tartóztatta mind eddig a' csatától, különben ő nem nyugodnék! (l. 203), 's megy, ezt mondván:

„Jer te is, és villám kardoddal nyissd-meg az útát!”

Kundra rá csap ugyan, de mikor ez ellent hány, nem látjuk őt önmagát védeni, hanem csak mások által védetni (l. 223). Ezek tehát, ha részint szerelettvalóknak látszhatnak is, megegyeznek még is az első képpel. De utóbb a' henyességnek ezt a'

masszáját, mellynek semmi vonófontjai nincsenek, csak tulajdon nehézségére bizza magát, még is Preheszkával együtt „az erőt nyomni bizodalmas erővel” látjuk (l. 240). Másutt meg Tassal küzd, ámbar nem tudjuk, milly szerencsével (l. 236). Ott rohanni is látjuk, de, a' mi több két Magyarat is megöl (235); pedig mindég azt hinnök még, hogy fegyvert sem tud mozgatni, ha már korábban nem olvastuk volna, hogy elbirja, 's ismét hogy azt forgatva járt sergei előtt (l. 156). De hogy az utóbbik helyen a' költő még oroszlyánhoz is hasonlítja, melly hosszú nyugalom után kijő körmeit köszörülni 's t., ezt ugyan soha Zalánnal meg nem fogom egyeztetni tudni. Végre azután csak ugyan megfutamlík, minekutána két ellenséget megölt. — Én azt tartom, hogy illy végtelen gyávaság nem lehet tárgya a' művészek; 's ha a' hisztóriai hit en nyit parancsolna is hinni Zalánról, a' költő nem hisztorikus, hanem teremtő, és senki sem foszthatja meg attól a' szabadságtól, hogy szüksége, czélja, sőt geniusza' tetszése szerint is ne változtasson az elementumokon.

A' Tótok közül a' költő még Preheszkát nevezi meg; ez erős, sebes és bátor katona, jelesen vitézkedik a' csatában; hat fija' halála vad oroszlyánná változtatja, 's önhalálát megölőjének hasonlókép halállal fizeti meg (l. 244). Mig Preheszka él, Zalán is áll még, de halálával nincs többé ennek bátorsága maradásra.

Kladi, vén, bölcs, hű és biztos szolgája Zalánnak. Ha Zalán indulatjában az éltes emberismerő férfi' szavaira hajtott volna, talán nem fogta volna maga magának tökéletes vesztét készíteni.

Ha költünk a' férfinem' gyermeksége', ifjúsága', férfúsága', vénsege' festésében valóban sze-

rencsés mívész; ha az, az indulatok' azon pontjától fogva, mellyen még tiszta, csendes és síma folyamt képeznek, azonig, hol ön medrét dúló, gátot törő, mindent elárasztó, égig sodródó 's örvéyeket nyitó világtengerhez hasonlók — nem kisebb mívész ő az asszonyi kebel' mindenféle mozgásainak, heveinek, remegéseinek odalehelésében. Mennyi varázs omlik-el itt az aetheri Hajnán, ki egy elementumból állva, Etéhez való szerelméből, atyját, testvérít, a' nagy anyatermészetet benne 's csak benne öleli! Milly vétségtelen őszinteség, minden szavában, tettében! milly egyszerűsége 's gyöngédsége az érzeménynek — 's még is milly erős és dús érzemény, melly minden próbának ellent áll, 's még is mindennek ad, mert épen ebben kimeríthetetlen. Úgy látszik, maga az istenség mosolyogva nézi magát keble' tükörében. 'S milly mennyei bú és panasz! Lehetetlen vala az égi Tündérnek ezen angyal' boldogításáért létét fel nem áldozni. — De milly emberi szépség ragyogtatja Antipater' gyönyörű hölgyét! ki veszélyekbe követi férjét 's hűsége' díjául csak azt kívánja, hogy az nélküle ne haljon. Gyengé szerelmével ápolja folyvást kebelét, 's édesíti bajait! (l. 40). Mikor pedig Bors veszedelmet hoz férjére, remegve a' drága életért, örzőji közt maradást nem talál, elszaguld segédül hini ura' bajnokait (l. 64). 'S mint fogódik-el szívünk azon képen, mikor az orosz ifju őt megvíja, sisakát felnyitja. Mint van itt arzain lelke szive lefestve (l. 66). — De más felől ismét Ino- és Melitta, Zalánnak görög országból elorzott kedveseitől sem tagadhatjuk meg tapsainkat. Bennök a' csupa asszonyiség van lefestve, és olly való, olly lágy, olly tapadó szinekkel! De őket a' sajnós részvét', a' könyörülés' indulatjával szeretjük: kikben tudnillik a' buja fejdelem

által még zseuge korokban más irányt vett a szerelem, mint vett volna anyjok' körében; 's a nemes érzés mind kettejéből kiviláglik: a' virító Inonak meleg szerelméből, mellyel Zalánon csügg; 's Melittának hervasztó buvából ifjusága' szépe 's leányi szemérme után. Abban feltékenység lángol, ezt szelid önfeláldozása teszi kedvessé.

Studiumom' resultátuma az lön, hogy Vörösmarty epikusaink közt mindeddig a' legnagyobb karakteristikus. Zrínyinél, kinek karaktereit jó résziint Tassóban megtalálni, eredetiebb; erőre nézve hozzá hasonló; különfeleségre nála nagyobb. Nála a' művészet az erőtől el nem vész, a' szenvedelem a' poetai igazságot soha fel nem áldozza; 's még is, senki több erővel több szenvedelemmel, sem több igazsággal 's művészettel nem fest, Ő merész, de lelkismeretes; tékozló a' nélkül hogy gazdagsága' kimerítésétől félnénk. Bár menynyi személyt vezet is fel a' színre, 's ha csak egy perczre is hogy megjelenjék 's ismét eltűnjön mint egy meteor, mindeniknek van annyi sajátsága, hogy minden másoktól különbözzék, hogy szoros individuum legyen. A' közös pontokon költők soha meg nem nyugszók. Fogd a' könyvet, 's meg fogod látni mindenhol.

Tizenkettődik Levél.

De hagyj értesítselek némelly egyes pontokról is, mellyeken meg találtam botránkozni. Ismered már Etét, a' nemes hőst és szeretetteljes embert. Mit mondasz tehát arra a' mit a' költő szájába tesz — szívébe nem fér — midőn Csernát a' viadalban kivégzé? Ete Cserna' fejét bolgár társainak odaveti „rettentő szóval kiáltván”:
„Ihol van

A' magasan költ fej, feketítő porba keverve!
Bánatos anyjának nyújtsátok vissza, hogy ötöt

A zajogó tenger' habjában mossa fehérre".

I. 119

Honnan egyszerre ez az iszonyú boszúság? e' vérengző harag, melly nyert prédájával meg nem elégedvén, a' legirtózatosh gúnnnyal a' legszentebbet öntetsző gonoszsággal (Bosheit) szaggatja? Vagy csak szó, nemde? De a' szó, a' gondolatnak vagy érzésnek, tehát belső tette nek külső jele! Cserna Etével más relatióban nincsen, hanem hogy ellenségének ellensége. Ha Cserna hatalmas és vitéz volt a' harcban, Etének becsülését érdemlé; mert a' mit a' nemes lelkű hős magában 's a' magájiban megbecsül, azt az ellenségben is tiszteli. Egészen másképp veszi magát Izács, midőn a' jeles Edömért elejti. Sajnosan tekint haldokló szép ellenségére, ki midőn nem árthat többé, nem is ellensége, 's mond:

„Így fizet a' véres hadak' istene minden üdőben,
Bátor bajvió! boldog legyen a' te nyugalmad!

Megjő majd napom is, mellyben, mint szinte hangyafolyó

Testedet, engem is a' förtelmes férgek elesznek".

I. 63.

Ete ugyan ezt nem mondhatá, 's nem így; de annál kevésbbé azt a' mit mondott. Más volna, ha atyját, testvérét, édes kedvesét, vagy szive' barátját ölte volna meg Cserna; mint mikor Hektor Achilleüs' lelkefelét (Patroklost) öli-meg: de ekkor is Ete nem Achilleüs, és megelégszik ellensége' halálával. Tarczal ugyan Cserna' keze által hullt a' csatában; de Tarczal és Ete közt nem látjuk azt a' barátságot, melly e' tettet menthetné. Továbbá, Ete nem ismeré Cserna' erkölcsi veszttségét, 's ha is, ő rá nincs annak megbírállása bizva. Én mindég iszonyodom e' sorok' olvasásától, 's példányomban azokat kihúztam.

Bizonyos, hogy Ete itt kiesett karakteréből, vagy inkább, hogy a' költő tévedt-el zajgó lelkesedésében, melyben Cserna' végét festette.

De nem látom azt sem, mért fut az oroszlyáni Viddin a' bajnok, de öreg Und elöl!

„Viddin hogy látta erőtlen ütését
Mérgében megrázkódott, 's nem merte bevárni
Hogy — kit előbb gúnyolt — másodszor vágja
sisakját.

Háromkodva vevé dárdáját, és tova zúgott.

l. 104.

Hiszen nem kelle neki fegyvertelen bevárni Und' csapását. 'S elzúgása egyéb semmivel sincs motiválva csak ezen második ütéssel. Még kevesbé javallhatom, hogy Árpád Viddint, ezt a' hatalmas ellenségét (l.-227) elfárasztván 's csapásával annyira megszédítvén, hogy élete teljesen hatalmában volt „ott hagyta azonnal”, a' szaladó seregekhez sietve. Hiszen Viddin' megölése most már sem erőbe sem időbe többé nem került volna. Utóbb ugyan megöli, 's így kétszerre teszi azt a' mit egyszerre lehet 's kell vala tenni.

Minap megtagadtam magamtól azon just, költőknek felróni azt, a' mi talán error per omissionem; 's azért Tarczának, az ijászok' viruló 's híres vezérének kora haláláról csak azt mondom, hogy általa a' költő maga magát egy nevezetes és gyönyörű személytől megfosztotta. De mit mondasz vallyon Borsnak elenyésztére? Borstól a' szerint, mint először vezetett szemek elébe, még dicső tetteket vártunk. Vadásztában pedig egy tünemény-leány (hihetőkép Ármány istentől küldve) tova csalja a' táborozás' helyétől, hogy többé oda vissza nem juthata. Hadúr ugyan azt a' szellem-leánykát megbüntette „ki vitézét csalta hadaktól” l. 100. de az ismét csak Bors

hecsét láttatja velünk, 's azt kérdem: nem tudá Hadúr isten bolygó vitézét ismeretes utakon vissza vezetni?

Antipater' hölgyének elveszténél (l. 83) pedig, a' deus ex machinát nem lehet meg nem ismerni, noha a' physikus lehetőség megvan. Azután a' kigyó, vadász ifju, virágos sir, köny — ezen a' románygártó sereg' kedvenceit nem vártam 's nem kerestem. Javallatot adni nekem dilettansnak 's nem-költőnek nincs jusom, de óhajtanám, hogy a' lelkes, hátor és szerető Görögné önöléssel mentené-meg magát egy elviselhetetlen élettől — 's még Cserna' szemei előtt. Milly ragyogó nagyság szállt volna ezen kedves alakra! 's mi mélyen le volt volna alázva Cserna önmaga, társai, 's a' hölgy' elreppenő lelke előtt! 'S ezen elégtételt a' görög nő bizonyosan megérdemlette.

Tizenharmadik Levél.

A' mi a' machinákat illeti, kedves barátom, nem vitatom, hogy elkerülhetetlenül szükségesek az éposban. A' kisebb hősköltevényekben legalább, a' millyenek nálunk p. o. Czuczor' Augusztai ütközete *), Vörösmarty' Cserhalma **), azok feltűnő gyengülés nélkül elmaradhatnak, ámbár másfelől ismét tagadhatatlan hogy Székely, Hadúr' behozása által, kised époszának ***), nem kevés méltóságot szerzett. A' régi klasszikusok' machináját ismerjük, 's belső szükségökről (Nothwendigkeit) csak a' nincs meggyőződve, ki a' görög istenek' jelentését 's relációjit az emberiséghez nem ismeri, 's nem tudja hogy az a' religio a' görögök' belső életébe

*) Auróra, 1824.

**) Auróra, 1826.

***) Hébe, 1823.

minden körülállások alatt 's folyvást, elválhatatlanul bévala szöve. De mennyire különböz a görög polytheismus a keresztyén monotheismustól! mennyire ismét mind e' kettőtől a napkeleti parsismus! 'S e' három különféle systemánál fogva melly igen változnak a' machinák' szükségessége 's formáji. A' machinákat a' religióval együtt fogom tekintet alá venni, mert amazok ebből erednek, 's mindég együtt járnak ugyan evvel.

A' szittyia-magyar nemzet' mythológiáját nem ismérjük, mert annak Európába jövelete után az elhatalmazó keresztyénség azt csak hamar elfojtotta — milly következesekkel a' nemzeti életre és poésisra? azt itt nem vizsgálom. A' költőnek tehát, ki a' históriából nem merithete, szükséges volt, azt az emberiség' (humanitas Herderi) philosophiájából kifejteni. Nemzetünk napkeleti, 's minden többi napkeleti mivelt és miveletlen nemzetekkel szoros contactusban élt, a' mit, nem szükséges hogy előtted a' nyelv' philosophiájából kimutassam. Lehetett e' hát vallyon religióját okkal más kűtfőből meríteni, mint az orientalis-musból; 's kell e' itten a' historiai igazságért nagyon szorongódnunk, holott a' philosophiai megvagyon. A' pantheismus igen egyszerű systema, és terméketlen a' költő' céljaira; 's nemde, mikor a' Magyarok ősi lakjaikat odabagyták, napkeleten a' parsismus már tökéletesen ki volt fejteve? 'S e' szerént nem hihető e, hogy az ő religiójok is ezen fő principiumból folyt? Az Indiai Parzok és Perziai Gueberék, tudjuk, hogy négy év-ezred óta Zoroaster' Zend Avestája szerént két istenséget vallanak, mellyeknek egyike, Ormuzd minden jónak, Arimanes pedig vagy is Armánd minden rosznak kűtfeje — mert az ember nem igen hajlandó binni, hogy ugyan azon lény a'

jónak 's rosznak is egyszersmind kútféje — 's azért ezen idea majd nem minden religiókban fel-találtatik. A' görög polytheismus is végre ezen dualismusba választja- el magát az Elysion-és Tartarosban. Ossziánban 'is megvan nyoma, de egészen kiképezve leginkább a' napkeletieknél ta-láltatik. Krisztus' religiójában is megvagyón az isten' és ördög' képei alatt. De hogy költönkhöz térjünk: nála Hadur egyéb e alapos ideájában mint a' Parzok' Ormuzdja, 's Ármány nem egy é ezeknek Ármándjával? 'S nem volt az hőlesen és philosophikus igazsággal gondolva, hogy a' Jó-isten a' szüntelen csatázóknál 's a' hont keresők-nél Hadistenné lön, 's hogy ennek ellenistene is ha-di alakban jelenik-meg? Ha a' hasonlíthatatlan Horvát István meg is fogja mutatni, hogy a' Szitytyák napimádók voltak, Vörösmarty' költemé-nye az által nem szenved, mert az ő Hadurát a' régi Szittyák' napistenével épen úgy öszve lehet egyeztetni 's végre ugyan annak is tartani, vala-mint a' Parzok is végre Ormuzdot a' legfőbb 's megfoghatatlan egy- istennek vallják, 's a' tűz' alakjában imádják, mint a' Szittyák a' ma-gokét a' napéban, a' mi végtére egyre megy-ki. De ez a' Napisten Vörösmartynál az említett ok-nál fogva harcizstenné módosított; 's emlékezem még, hogy valamikor egy tudós oktatóm, egy közép-évi görög író után az Európába jövő Ma-gyaroknak Márszot tulajdonított — 'S valmint Zaroaster szerint Ormuzd hatalmasb Ármándnál, úgy Vörösmarty' Ármánya is a' hatalmasb Hadur-tól megsemmisítettik. Észre vehetd innen, hogy minden sythemák végtére csak Monotheismusra mennek-ki 's ennek csak mindannyi formáji — a' görögöt sem zárván -ki egészen. Továbbá Ármány alatt is egyéb nem értetik, a' mint már is érin-tem, mint az emberben gyökérezett gonosz sugát-

lás, melly ötet, folyton izgatva, szüntelen el igyekszik vonni a' jónak pályájáról: 's így egészen hasonló a' (hasonlókép napkeleti) zsidó Sátánhoz, kinek ebbéli jelentésére az ó-testamentomban is olly mélyen rá vagyon mutatva; 's a' keresztyénség által olly czifrán kimiveltetett. De minden illy személyesítések lassanként több több magánállóságot (Selbstständigkeite) nyernek, úgy hogy végre személyek lesznek. Ezt kivált Armányra nézve kellett említeni.

Lássuk most Hadúr' képét. Árpád' hymnuszában (27 Ének) ezt olvasni:

„— Isten' keze van rajtunk. Ez akarja, 's ropogva
Megrendül a' sziklafenek a' föld' közepében,
És vele megrendül az egész nagy földi kerekég.
Ez pillant, 's a' tengereket kifogyasztja szemével
Őint, 's a' rohanó daliának karja hanyatlik.
Jö szele, 's száz ezerek' lelkét viszi, hozza magával”.

l. 141.

Itt csupa akaratjával, pillantatával, intésével, szelével üzi hatalmát, mint egy mindenható nagy isten. De (III Én. l. 71 's VIII. Én. l. 206) elhagyva fényhajlékát, leszáll Armányal megizni, 's (a' VIII. Én.) eleinte foganat nélkül küzd vele, még csak egy nagy sziklával váltig le nem sujtja, Gyöngíti Hadúr' nagy képét ezen vonás is:

A' hadak' istene most rá hága, 's tiporta *boszúsan*”.

l. 206.

Haragot, boszút minden, 's így a' zsidó költők is tulajdonítanak isteneknek. Mint bírása a' tettéknek haraghatik a' megszegett törvények miatt: de ez az indulat nem szenvedély, melly mindég hiány, 's hiány a' nagy istennel össze nem fér. 'S mért haragunnék a' büntetés u' t' á' n? Ezen határozó: *boszúsan*, levonja Hadúrt az isteni körből.

E' pedig:

„magas

„magas égi leányok
Megtörlék kezeit 's izzadt szép homloka' tétet".

I. 207.

bajra 's fáradságra mutat, mellynek távol kéne lenni a' hatalmas istentől. Ezek, a' mielő' inkább emlékeztetnek a' görög közép rendbeli istenségekre, annál inkább távoznak az orientalizmustól; noha ismét azt a' finom magasságot itt niacs jusom keresni, mellyel a' görög művészek ruházta-fel Zeüs nagy istenöket, ki szemöldjeivel üzi hatalmát az i s t e n e k e n, 's fürtei' rázásával Olymp' tetőjít megrendíti *).

„Hadúr rá inte nagy égi kezével." I. 228.

Tudom, hogy a' görög epikus isteneit mind kolosszális nagyságban festi; 's ezt tevő, nagy sikerrel, Vörösmarty is a' magáéjival; de ha érzésem nem csal, e' helyen a' nagy kéz annyival kevésbbé van helyén, mivel úgy látszik, hogy motivúl tétetett.

Hogy Hadúr, a' mindenható, Ármánnyal vív, azt azon képpel mellyet róla Árpád ada hymnuszában, öszve nem tudod egyeztetni? Pedig lehet, A' költő Árpád' hymnuszában el nem tévedt — a' mint mondod — a' görög vagy kereszttyén systémába; hanem Árpádnak 's a' népnek gondolkozása' módja közt azon finom különséget festi, melly szerint Árpád, maga is magasabb, 's közvetlenül Hadúrtól ihletett ember, a' nagy Lényről magasbban gondolkozik a' népnel. 'S milly poétai igazsággal van továbbá eléadvá Hadúr' lejötte az égből:

*) Ilias, l. 528—30. Mennyit veszt ez a' kép Ovidnál, ki azt így adja (Metam. l. 179.) Terrificam capitis concussit terque quaterque caesariem. Homér ambróziás fürtekről szól, 's hájjal testvéresíti az erőt, hol a' Római költő a' rettentő üstök' megrázását számlálgatja.

„Az égben
Fényhajlékából lát a' hadak' istene mindent,
És megszanja Etét 's a' Rémre haragja kilobban.
Gyorsan elő ragyog a' felső levegői határból,
Villám-sujtásként látszik nyoma, 's messze világos
A' tájék, mellyen földrázó fegyverivel megy.
Nap ragyog arczában, de szemölde haragra huzódik.”

Továbbá:

l. 41.

Kalpagján magasan szikrázik szép lobogója,
És hamvas kaczagánya' körét aranyozza verőfény;
Kardja pedig nyugaton végig csillámlik.”

Ott.

Az ember mindent, a' mi körül veszi, az embe-
riség' körébe szeret vonni: nem csak a' nálánál
alacsonyabb teremtésekét egészen a' köig — maga
Kant egyszer azt találta barátjai előtt mondani,
hogy úgy látszik a' virágok is jelentenek valamit
— minden lelketlen teremtményekre emberi bé-
lyegeket ruház, p. o. a' holdnak emberi arcát,
a' szélnek zajgó indulatot 's th ád; de így fel-
felé is minden szellemeket egészen az istenségig
az ember az anthropomorphismus' mérőpálcájára
vet. Azért a' legsubtilisabb 's legorthodoxusabb
költőknél is az isten' képe nem egyéb mint a'
legtökéleteseb emberi kép, vagy az emberi ideál.
'S ez nem csak a' belső bélyeget, de kivált az
alakot 's magát a' ruházatot is, illeti. E' szerént
Vörösmarty kalpagot és kaczagányt ölt Hadúrra
— mélyen 's igazsággal.

Hülönben Hadúr a' sors-intéző, élet-adó 's
vevő; a' nép csak őtet imádja, de féli is mert
kemény lelkű férfiúnak képzei. Görög derűtség
nem mosolyog homlokán. Árpád' pajsán így fes-
tetik,

„Fenn pedig álla Hadúr a' föld' harcára lenézvén.
A' nagy eget befogá iszonyító termete; a' nap

Mélyen alatta fekütt, lángját mind visszaszorítva —
'S békesugár nem jött sok üdöig az emberi nemre.
Ekkép álla Hadúr, ki előtt harsogva letűntek
A' komor esztepdök, mellyek' nyoma vér vala 's
romlás".

l. 158.

Itt világosan ki van tárva istenöknek mellyik oldalát fogták-fel mindének felett a' Magyarok; 's értésére ez a' leghivebb kulcs.

A' Hadúrt uralló 's szolgáló Szellemekek, mind inkább mosolygó színt viselnek 's állhatatosan napkeleti eredetökre 's jelentésökre visszamatának. Első szemre azt vélnéd, hogy a' költő a' közép-évi Európának romantikájába tévedt-el. De, kérdem, mellyik földrésze az a' máguszi kosmológia? az a' bájoló tündér-világ? Nemde napkeleté; nem napkeleti e a' keresztyén vallás is, nem az é ennek egész angyal-országa is? Az a' ragyogó tündér-élet, mellyet költőnk ezen époszban elénk idéz, egyik legsajátabb érdeme közöttünk, 's poézisunk' legkényesebb produktumai közzé tartozik. Az ősz Meóthisz-tavi tündér; a' délszaki aranyfürtű tündér, ki létét feláldozza, hogy a' deli Hajnát megölelhessen; ennek szellemi szolgálója Tomboli, ez a' szépséges teremtés, mellynek sohol analogonját nem lelem Shakespear' Arieljén *) kívül; ugyan a' délszaki tündér' atyja Hajnal, anyja a' fátyolos Éjjel; azon menyeei nemtő **) kit Hadúr maga küldött Hajna' őrizetére, 's kinél naivabb teremtményt nem ismerek. — mindnyájan a' leglihegőbb phantasiának véghetetlen gyönyörű szüleményei, 's általjában napkeleti hévtől keresztül-

*) The tempest.

) Nemtő: genius. Baróti Szabó Dávid.

latva, a' boldog Arábiának minden fűszer illatit lehellik. Kár hogy relatiójok Hadúrhoz nem elég határozott 's világos. Ide látszik tartozni a' személyesített A'l'o m is, ki költönk' szokott igazságával 's kellemeivel van festve. Azonban a' kelleme s epitheton, mivel az absolutus elészócskával (articulus a') használtatik, 's így minden ellenkező tulajdonságot kizár, egyoldalú és helytelen.

Tizennegyedik Levél.

Ármány, „a' gonosz”, „a' dühös”, „a' szűtelen”, „a' Rémisten”, vagy antonomastice „a' Rém” *); kinek nyoma, de csak nyoma már Székelynél megtalálhatik Nemeze Rém név alatt; Hadúrnak antithésise, minden rosznak eredete, kútfeje. Jelentése, a' mint érintém nem egyéb mint hogy személyesített alakja azonban indulatnak, melly minden emberben megvagyon, és, ha csak néha is, kisebb nagyobb mértékben, komályos forrásból a' szívben kél, 's leggyakrabban a' szenvedelmek' képe alatt nyilatkozik. Ezt érzi 's ki is akarja jelenteni az ember, midőn arról szól, hogy rossz géniusa sugallta ezt vagy azt, hogy akarátja ellen tette, valamelly belső ösztön' izgatásából 's tb. *S ezen felkiáltásokban: ejnye ármányos! ármányos fiú! az ármányosnak legjobb fordítása: fatalis! 's így a' gyöker valóban fátumot 's pedig bal fátumot jelent **). Mind

*) Rém, váz, valami ijesztő; több igéinknek gyökerül szolgál. Rém-ül-ni = erschrecken; rém-it-ni = jemanden schrecken; rém-l-ik előttem — es ahndet mir, es schwebt mir dunkel vor. Innen írónk a' tiszta gyökérrel is így élnek: rém = ijesztő lélek, Gespenst, p. o. éjjeli rém; továbbá rém-kép = Schreckenbild; rém-isten = Schreckengott; rém-alak = Schreckengestalt, 's tb.

**) Az újabbaknál K a b a l e értelemben is elékerül, 's így ármányos 2-szor) intrigantot is jelent. Ármányt forralni — Kabale schmieden; ármánykodni — intrigieren.

ezért, mind pedig a' perza névvel való lehetséges rokonságért azt tartom, hogy költőnk ezt a' nevet igen helyesen választotta. De, hogy a' dologra térjünk! A' költő az említett gonosz indulat' társait a' felelmet, lélek-zavart, átkot 's th. személyesítve, mint mindannyi udvarnokit a' Rémistennek, mellé adá; 's így egyfelől költeményének mely pszichológiai igazságot adván, másfelől azt a' napkeleti mythoszok' analógiájára építvén, poétai valószínűséggel (Wahrscheinlichkeit) ruházta-fel; 's ekkép a' romantikának két fő törvényeit egész mértékekben betöltötte.

De a' költőnek ezeken kívül egyéb szempontjai is voltak. A' Magyaroknak változó környülményei, valamint Hadúrt, úgy Ármányt is harczy jelekkel adhaták-körül. 'S azon sivatag és kietlen tájakok, mellyeken a' nemzet lassudan keresztül haladt, képeztették Ármány' lakhelyét is (II. Én.), vagy legalább módosították. Ármány felleg-dárdával jelenik-meg, ördögei kardokkal, kopjakkal, ívekkel. Ezen oldalát a' Rémistennek festve találni a' 41, 42 lapokon. De mért épen felleg-dárdával? azt kérdéd minap, 's Osszián' Kruthlódájával hasonlatosságot keressz. En azt nem találók. Lódának lakja, ruházata 's fegyvere igen is felleg, de ezen felleg-fegyver valóban csak ékesség és erőtlen, 's magát Kruthlódát sem látjuk soha anyagot (materies) venni magára. Ármánynak vas tagjai vannak (l. 204), dárdájával barlangot nyit (l. 41); 's felleg-dárdájának, az én véleményem szerint itt más értelme vagyon, tudnillik, hogy Hadúr által árthatatlanná lészen, villámlik ugyan 's szikrázik, de ez által csak ijeszt 's egyebet semmit sem. Tehetetlen bossú.

De lássuk a' bélyegző helyeket!

„Ete hős pedig ége szivében.

És iszonyú gond nyomta fejét: a' Rémnek alakja
Megjelenék neki és örömét kebelében előlte".

l. 23.

Laborczán

„Most már élni kívánt, de — —

Bús komor árnyékban, szédítő rémi jelekkel
Csak neki látszólag lebeg Ármány' képe fölötte,
'S élete' szép örömét sanyarún elfogta szivétől".

l. 67.

'S mikor Laborczán haldoklik is :

„Néz iszonyodva, szemét a' tágas egekre szegezve,
És nem lát egyebet, mint Ármány' ördögi képét,
Ott.

Etét pedig veszélybe, sőt a' halál' örvényéhez
ragadja, mindenült gátolja szerencsében, 's tb.
(l. 69. 70. 71). Mind ezekből láthatd a' motivu-
mot is, mellynél fogva Ármány a' nagy ütközet-
ben is (VIII. Én.) kísérti a' magyar hadakat. Ki
kérdézné, miért sötét az éj? miért vesztő a' tűz?
Azonban a' költő e' belső okon meg nem nyugo-
dott, 's egyik külső okát is adja (VIII. Én.) :

„Hogy kaczagányos Etét megtartá kardja Hadúrnak,
Ármány megdühödött, 's titkon forralta boszúját"

l. 204.

Mindent látok csak Ármány' elveszése' szükségét
nem. A' viadálnak itt is olyan lehetett volna ki-
menetele, mint vala a' III. Énekben (l. 71, 72);
's noha Ármány :

„Nem vala még soha rettentőbb, nem kárhozatosb
még"

l. 204.

még fel nincs téve annak szüksége, hogy látván
erejét hanyatlani, vissza ne vonúljon poklába
Hadúrnak hatalmas boszúja elől. Hiszen a' III.

Éneken is tette azt; így másutt is, a' mint Televér'
pajzsán látjuk:

„És pajzsán látszott az *iramló Rémnek* alakja
A' kit erős isten hajdan megaláza Kióvnál”

I. 242.

Meg nem nyughatom Ármány' elveszésén azon
psychológiai értelemnél fogva sem, mellyet benne
felteszek. Elvesztével az emberi szívnek egy
húrja elszakad; 's megvagyok győződve, hogy,
ha a' költőnek még tíz éneket kell vala írnia, bi-
ztonnal meg nem semmisítette volna. Így a' ke-
resztyén mythoszban is, a' szűz a' kígyó' fejét
csak a' világ' végén fogja öszve taposni. Neki ad-
dig kell létét folytatni, míg ember él. Kerelség-
re ez által a' költő nehezen célozott, mert Ár-
mány nem epizód, hanem machina, 's így kata-
stróphot nem kíván.

A' felhozottakból Ármánynak Hadúrhoz való
relációját is láthatod, barátom.

„de Hadúr' emléke letörte negédét.” I. 42.

Minden mythológiákban az ördög hátrál a' Jó-
isten elöl. Különben azt tartom, hogy Ármány
mind több határozottsággal mind több consequen-
tiával is van tartva általjában.

A' machinákkal költőnk igen kényesen
él, 's egyszer sem azon szabadsággal, mellyet a'
romantika adna. Etét karakterénél 's környüllállá-
sainál fogva semmi vissza nem tarthatá az ütkö-
zettől (I. 73), de Hadúr féltette már is megsebe-
sedett hősét, 's így nem lehet neki az esdeklő
Hajna' képét Ete elé nem bájolni, 's Ete is
csak ez által birathatott arra, hogy éltét nem-
zete' javára megkímélje. 'S mennyi poétai szép-
séggel bír a' X. Ének' végén Bojta' felelésztése,
kinek Hadúr azért önt uj éltet keblébe, hogy
„sorsa, a' hogyan kéré, harcz 's harczy ha-

lál legyen" (l. 228). Ezt a buzgó kérését méltó hősenek „ki hadnak örül, 's a' nélkül nem tud örülni" (l. 8), lehetetlen vala hogy Hadúr bé ne teljesítse.

Tizenötödik Levél.

Egy pont, kedves barátom, melly hasonló-kép a' religiót illeti, ezen époszunkban elkerülte figyelmedet, 's elkerülte talán sokakét. Tudod, hogy a' halálutáni élet' ideája minden mythoszokban — akár a' görögöt, a' keltát, akár az éjszakit (gothot), a' napkeletit, a' kereszttyént vedd, nagyobb kisebb mértékben megvan: noha különböző formákban, czélzással, 's különféle befolyással azon religiókba. Véle elválaszthatlanul össze van kapcsolva a' jutalmakról 's büntetésekről való hit is: 's ezen pontoktól függ nagy részént az éposz' derültebb vagy komorabb világossága 's egyik legtetemesb eszköze; mert hit és honszeretés a' hősök' leghatározottabb indulatai. Mi szép, midőn a' haza' ügyéért elhulló bajnok' lelke halálának édességét magával viheti a' túlvilágba! Ellenben, milly aesthetikátlan e' nélkül minden halál! midőn a' hős érezvén tökéletes megszűnését, dül-ki! Ó, ki élteben annyi köteléssel volt hovához, ügyéhez barátihoz 's ezek által az egész világhoz kapcsolva; egyszerre minden mosolygó foglalekiből kiszakasztatik ki, az egészből, mellynek része volt 's halála ürességet hagy vissza világában, mert szellemét hátrahagyottai nem érzik magokhoz lelebegni egy új végtelen hazából; ő nem figyelmez többé reájok, sorsaikban részt nem vesz; barátjai hozzá fel nem emelkednek lelkökben, mert hiszen ő nincsen többé, vele többé össze nem fognak kerülni mert ők is meg szüneknek, 's a' testi kötelékek' megbomlásával, a' lelkiek is meg-

feselnek. A' phantasia nem tűr határokat, sem halált — 's így a' költő sem. A' halál-utáni élet olly kellemes álma a' nyersebb embernek, hogy attól szüntelen igazgattatja magát, kivált mikor itt-alanti életét kell koczkáztatni. Ezen önkényes maga-átengedése illy határozatlan, homályos 's épen azért olly bájos fejtéseknek, olly poétai, olly hathatós motivum, hogy csak kárával lehet-el nélküle a' költő olly mívben, hol annyi népek és számos individualitások hágnak fel 's alá. Érezé ezt a' mi költőnk is, midőn a' Táltossal ezt mondatja a' magát népéért halálra-szánt Etének:

„Ó ne nagyon számláld, deli hős, ifjúi korodnak
Napjait, ó ne igen szomorodj e' létel' utólján!
Mert nem kéne-e menned utóbb? nem kell -e nekünk is?

Ott hol Atilának iszonyú árnyéka huzódik,
Hol nagy Ügek, nemes Álmossal vígadva parancsol
A' sok ezer népnek, mellyet dárdájok elejte,
Ott még áll üresen végetlen tére az éjnek;
A' mi helyünk. Te korán jutsz-el jelesedve közökbe

Jobbodat a' Kutigúr árnyékok is áldva fogadják,
'S a' döntő Magyarok' vérképei néked örülnek”.

l. 48.

'S felebb magával Etével,

„ezen eskü' hatalmát
Örözzék az atyák' suhogó árnyékai”.

l. 46.

'S ismét:

„Nem sok időre magam föld' árnyékába borúlok”.

l. 47.

Utóbb pedig a' meghalt magyar bajnokokról olvassuk:
'S száguldó paripák telepítik elejbe
Hadúrnak,

Hol diadalmasan ül nagy fellegen a' magos árnyék".
l. 137.

De ez egyszer'smind minden lévén, a' mit a' költő e' tárgyról ad, a' munka' végig olvasásáig rég elfeledteti velünk, mert többé alkalmaztatása nem történik. Továbbá ugyan ez a' túlvilág nem olly mosolygó mint a' görög Elysiön, vagy az éjszakai Walhalla, vagy a' keresztvény Paradicsom, hanem inkább Osszián' felhős világához hasonlít. Mért? én csak a' honkeresők' környüállásaiból fejthetném - meg magamnak valamikép: mindazonáltal úgy vélekedem, hogy a' napkeleti színtől nem kell vala annyira eltávozni.

De a' halál-utáni tribunál' ideájának semmi nyoma sem taláztatik; ha csak azt nem veszed jutalomnak, hogy az elhullt hős az atyák' árnyékaihoz jut: de akarta-e ezt jelenteni a' költő, nem tudhatom. Ő erre nézve Ossziánál még homályosabb. Hadúr' képe azért olly rideg és bús előttünk, hogy választott és szentesült lelkektől körül nem látjuk véve, 's azért nem gerjeszt bennünk hozzá-simuló bizodalmat, mert bírói pálczát nem látunk kezében. De hiszen, kit büntetne Hadúr? A' Magyarok közt nincs sem áruló, sem gyilkos, de még gyáva sem. Mennyivel felebb szállt volna ezen hőskölteményünk' méltósága 's belső nagysága illy Bíró által! Milly nyugasztaló varázs-kötélék szövődött volna általa az ég és föld között, azonban hogy így csak egy iszonyító hatalmú Urat látunk ellebegni a' föld felett. Véleményem, sőt hitem az, hogy olly éposznak, melly nemzeti es országos tetteket fest, a' nemzeti karakter' minden oldalait ki kell meríteni. Az áldozatokban erre nézve a' kezdet megvagyon.

Mit tartasz, a' felől, barátom, hogy a' költő Zalan' 's népének religiójáról, ritusairól egészen megfeledkezett, 's machinákkal nem segít é? A' Görögök' lobogójin a' Krisztus és a' Szűz Mária' képeit látjuk, különben ezeknek hitéről sem álmodhatnánk. Én ezeket olly hijánynak tekintem, mellyet a' költő könnyen, 's szép phantasiája' hatalmával gyönyörűségünkre, kitölthetne, ha a' kibocsátott mivre javító kezét szálni nem áttallaná.

Tizenhatodik Levél.

Utolsó levednél fogva szükségesnek lelem, kedves barátom, hogy Vörösmartynk' caractereiről közönségesen még kifejtsem gondolati-
mat; mert a' mi különösen illeti azokat, kifogásaid az enyémeikkel egyre ütnek - ki. De egyáltalában azt tartod Magyarjairól, hogy az emberi műveltségnek egy magasb mértékéhez vannak szabva, mint sem kellene szabni egy vándor és harczoló nép' individuumait. Egy kis igazság van szavaidban, de reménylem, hogy vádjaid' egész sulya alól kimenthetem költönket. Lássuk.

A' Magyarok, a' mennyiben régi históriánk' homályából kitapogáthatni, közép Asiának tájait lakták; 's így olly nemzetekkel voltak határosak, sőt a' mint hasonlíthatatlan Horvátunk, elébb utóbb hihetőkép be fogja bizonyítani, rokonok és társak, mellyek már egy nem csekély lépcsőjére vergődtek fel az emberi műveltségnek. Szabad-e tehát feltenni, hogy azok olly vadak és tudatlánok voltak, mint a' közép év' sok íróji erővel ki akarták vívni? De a' nélkül, hogy a' nemzetnek különös culturát akarnék tulajdonítani, vedd tekintetbe azon környülállásokat, mellyek alatt vezérei 's fejedelméi nevelkedtek és éltek. Először is, vezéreknek természetesen olly férfiak válasz-

tattak, kiket már az anya természet ügyesb ésszel, erősb szívvel és sokféle testi díszekkel a' többiek felett kitüntetett. Rájok volt bízva a' határok' fenntartásának 's öregbítésének gondja: a' kisebb 's belső szükségek' kielégítése a' népe volt, melly amazoknak őrzése alatt élt. Azok tehát hivataloknál fogva minden erejüket a' nekik szükséges tulajdonságok' kimivelésére fordították, gyermekeiket hasonló tekintetek szerint nevelték, 's természetes lőn, hogy a' vezéri nemzetségekben nem csak testi erő, szépség, ügyesség, serénység, hanem történetek' tudása, ebből sarjadó előrelátás, tanács 's valamely praktikus helyes ítélet egyesültek. Ezen kívül, midőn a' Magyarok' egy része ősi székeit elhagyá, az útfélben meggyőzött népek' kincseinek nagyobb része a' vezérek' birtokába jutott, de új ideákkal, új szokásokkal is bővültek, 's gazdagok lévén, a' külső ékesség' napkeletről hozott szeretetét is mind inkább táplálhatták, és így külsőkép is mind inkább meghaladták a' közembert. A' belső becs' és külső tehetség' érzése szükségképen büszkeséget szült, 's ez méltóságban nyilatkoztatta ki magát. Így kell legalább a' költőnek gondolni a' maga népe' elsejít, 's Vörösmarty ezen szabadsággal teljes voltában él ugyan, de vissza soha sem él. A' társasági életet, a' mennyiben annak viszonyai körülök ki fejlettek, igen is ismerték, mint az minden nyílt elméjű embernek tárva áll; abstractumokra az életről, lélekről, ennek végeztetéséről soha nem vetődnek.

Árpád' ajkairól ugyan illy szókat hallunk:

„Énked, óh Kárel! szomorú, gyötrelme szívünknek

Mert harag és szerelem, ha határ nincs benne, keserves

Romlással megyen a' rövid élet' napjain által.

Még is az elmúltról mindenkor kedves az ének,
 És örömet halljuk dalszóban az ősi hatalmat.
 Csak rokon a' rokonok' keblébe ne
 mártaná gyilkot,
 Haj! csak véréhez soha senki ne len-
 ne kegyetlen.
 l. 136.

De minekutána Kárel éppen ezen indulatok' bús következéseit olly meghatóan éneklé dalában, nem kellett a' nemzet' apjá elé kénytelen is tolnia azon reflexionak, melly mindenkor olly közel áll az emberi szívhez? van-e ebben valami speculatio? — A' magasb erőket soha sem vizsgálják, hanem csak az Istenek' alakjában félik és imádják, Te igen mivelt morált látsz bennök: én igen is szép 's minden ember méltó erkölcsiséget lelek nálok, de mindég csak olyat még, mellyet philosophi cultúra nélkül is egy romlatlan emberiségről fel tudok tenni. 'S milly egyszerű következése amaz egyszerű reflexionak az a felkiáltás: Csak rokon — — 's mi mélyen van az az élbbeniékben motíválva, minekutána a' mondott dal is illyen történetről emlékezett, 's ki tudja, nem tudá-e Árpád jobban minálunk, hogy belső egyenetlenségek indították a' nemzetet arra, hogy rokonaitól elválva új lakot keressen? — 'S a' mi még az erkölcsiség' érzését illeti, arra emlékeztetek, a' mit már a' régi 's vándor életet élő Szittyákról mond Justinus*), 's pedig még azon megjegyzéssel; hogy nem kell csodálni, ha ez a' gyöngéd rény-ézés a' mivelt Görögöknél olly tisztán, mint azoknál, nem mutatkozik.

Különösnek tetszik előtted az az asszonytisztelet is, mellyet költőnk ezen époszában

*) Hist. Philipp. L. II. C. 2.

kifejt. Ezen megakadásod, tisztelt barátom, onnan látszik származni, mivel magyarjaink' emberiségét olly tulajdon szemmel nézed. Az asszonyok' tisztelése ollyan erkölcsnek vétetik ugyan, melly nagy szív és elme-míveltséget hágy feltenni, anynyira, hogy sokan azt a' cultúra' mérőpálczájává tették; de noha itt történetek nem látszanak állatásomat gyámolítani nem épen a' romlatlanságnak egyik legbiztosb jelensége-e az? csak sülyedt emberiség nem érezheti, hogy azon teremtmény, mellyet a' természet gyengébbnek 's még is olly nehéz tisztekre alkotott, teljesen megérdemli az erősb fél' ótalmát 's nemes bánását. 'S e' szerént a' legfőbb szív-míveltség valóban nem egyéb, mint helyreállítása egy józanabb természetnek: 's így ez az asszonytisztelet bélyege mind a' kettőnek. 'S ezen szempontról állok ki ellened. Vörösmarty tehát szebb oldalról nem mutathatta hőseinek eredeti nemességét, 's erre nézve semmikép eleve-nebb kontrasztba, nem tehetta Magyarjait ellenségeikkel (a' buja Görögökkel, a' lyány-orzó Zalánnal, Csernával). Etére még „Lovagságot” is ruház: én csak a' tisztelettel összeforrt mély szerelmet látom benne. 'S hiszen Csongor is, midőn Hajna és Szömér sebeit kötöznék:

„megörüle sebének,
És mosolyogva hajolt a' gyenge kezeknek alája.
— — — 's hozzájok nyájason így szolt:
— magam is könnyű sebet ejtek testemen önkényt,
Hogy ti bekössétek, és annak lelke örüljön”

l. 221.

Én itt is, nem udvariságot, hanem naívságot látok. 'S becses is volt leánykezektől ápoltatni, azért:

„ilyen kezek ápolták a' bajnokot akkor!”

l. 220.

Azon néminemű kegyetlenséget pedig, melylyel Ete (l. 118,9) a' Cserna' testéért vívókat öldösi, csak a' harczolónak 's nem az embernek kell tulajdonítani. Vallyon nem küzködik-e minden harcz az emberiséggel.

Vörösmarty' Magyarjai nemzet-szeretők, barátjaikhoz halálíg hívek, fejdemeiket önkényt és szívesen urallók, az Istent félik, a' gyenge nemhez tisztelettel viseltetnek, a' vitézséget 's hűséget az ellenben is becsülik, holtjaik iránt ajtatos érzést nevelnek, szeretik a' regés emlékezetet, az éneket, forgott elméjük 's karuak a' harczban, józanok a' tanácsban. Ezen általános vonások pedig olyanok, hogy philosophiai magasb miveltséget nem kívánnak. 'S még is, mennyivel különböz e' nép a' vadságban magának tetsző bolgártól, de másfelől a' finomabb és sok szövevényes viszonyok által módosított görögtől is.

Tizenhetedik Levél.

Lássuk most, barátom, a' karakterek mint viszik az actiót. Époszunk' főactiója Zalán' harcza Árpád ellen, 's ez a' főactió' katastróphja több 's különfele mellék-actiók által segítettik, ha nem mingyárt nem egyenesen is mindenkor. Így Csernát gonosz indulatja csatára ingerli (l. 57) 's azon történetek' láncza, mellyek ez által okoztatnak (Antipater', Izács' Cserna' és sok társainak halála, a' vezérek' egyenetlensége) Zalán' vesztéségre czéloz. De árt a' Magyaroknak is, kik sok jelés bajnokot az által elvesztének, Ete pedig mind inkább félre tolódik a' harczmezőről. Ez által a' csomó annál szövevényesebb lesz. A' mit Ármány tesz ('s ide látszik tartozni Bors' elveszte is:) mind a' Magyarok' romlására czéloz; a' Magyarok' áldozatai, imádságai olly mellék-actiók, mellyek Hardurt engesztelvén, a' magyarság' üdvességét moz-

dítja elé; énekeik önönmagok' serkentésére vannak. A' két Istennek harcza pedig (l. 204) épen úgy része a' főactionak, mint Hómérnek isteni harczi. Eddig tehát minden a' Zalán 's Árpád közt szövődött csomó' oldását egyenesen irányozza. De az 1, 5, 9-d. énekek Bodrogközre visznek 's az Ete, Huba, Hajna közt folyó scénák nem hatnak ugyan egyenesen a' főactióba, de belé hatnak Etébe, 's közbevetvést ez által, öszvefüggenek a' főactioval is, 's így epizódot formálnak. Étét tudnillik Ármány halálba igyekszik űzni (l. 73) Hadur az esdeklő Hajna' képét idézi Ete elé, hogy vele újra megkedveltesse éltét: tehát már az a' befolyása van a' főactióba, hogy annak egy jeles hősét tartja-meg: 's így, ha a' fiatal Ete' feltűnő bajnokságán a' k egy motívja nem volna is szerelmes leánykája, már is elég szorosán függene-össze ezen epizód a' fő fabulával. A' Hajnalfi' története már epizódnak epizódja, de azért van a' költeménybe fonva, hogy ez által Hajnának szerelemre méltó volta annál tündöklőbb színekben fejljék ki, 's ez által Ete' szerelme is tökéletesen motíválva legyen 's annál ragyogóbban tessék-fel honfiúi nagysága, midőn nemzete' javáért kedvesétől — ettől az égitereemtéstől — elszakad. 'S így, a' mi Ete' és Hajna' karaktereiknek viszonyos és bővebb kifejlésére szolgál, szolgál a' főcélra is, és ennél fogva a' Tündérfi' második rendbeli epizódja az egésznek az egységét fel nem bontja. De a' Bodrogközi háborgások (a' vénék és pórok közt) ítéletem szerint, semmi kapcsolatban sincsenek, 's valóban egy független, különös-és magában elvégződött történetet formálnak, melly az egészbe dualismust hoz-be, 's figyelmünket elszórja. Mert causalis nexus, hogy a' pórok azért támadtak-fel, mert Árpád Alpárra költözvén a' vidéket örizetlen hagyá — csak olyan, mint a' magv, melly el-

vetve új fát szül, de az anyafával egészet még sem tesz; az epizód pedig ága a' fának, melly folyvást rajta marad törzsökén. De a' finalis nexus sem olvashatja egységgé: 's azért semmit sem használ, hogy Ete a' főactionnak is egyik hőse - ezen másik actió' catastrophját szerzi - meg. A' hős' egysége nem egysége a' költeménynek is. De a' főactió általa még azt a' kárt is szenved, hogy Ete a' főactiótól elvonatik, kinek még is a' költő kitünő befolyást akart abba adni, 's végre annak színéről váltig letűn. Mingyárt az 1 énekből világos (l. 11.21-31), hogy Ete a' költőnek egyik legkedvesb alakja, kit minden elképzelhető jelességekkel felékesit, itt és mindenütt. L. 30. Árpád' harczába látjuk menni, 's bucsuzásakor így szól:

„Megtérek majdan öledbe
Úgy, hogy tetteimet hallhasd a' téli napoknak
Vendégségeiben: hol csak nagyok' éneke hangzik”

Lap. 24 hasonló Homér' Diomédeszéhez, az ellenséges istenségtől sem rettegván, Ármányt bátran megtámadja. Lap. 45 nemzetéért önkényt halálra szánja magát, 's (l. 69-73) oroszlánként küzdve, ezer veszélyt gyűjt maga körül, míg Háborért való fájdalmában magán kívül, halált 's csak halált üzven sebekkel megtelik elromlandó, ha Istene által fenn nem tartatik. Fájdalom neki, hogy most ki kell maradnia Árpád' harczából (l. 96) 's Hadúrtól meggyógyítva (l. 98) a' ráhagyott temetést végbevinni siet (l. 109). Itt Csernával ütközethe vegyül, ő azt bölcsen intézi 's nagy erővel megvíja, nagy ellenét megölvén (l. 20.) meg vala ugyan sebesítve, de könnyen, 's vissza térhete Árpád' hadához; 's mi azt most annál inkább ohajtjuk, mert őt már próbaedzett vezéri hősnek látjuk. De most (l. 154) Hajna a' munkája után megpihenőt Bodrog' partjain leli, elpanaszolja neki az övéji-

nek szomorú ügyét, 's itt már természetesen lehetetlen vala, hogy az elaggott hősöknek 's Hajna' szeretettjeinek védlétére ne száguldjon. Megtörtént ez is, ő a' pórokat szétüzé (l. 214,) de még nem vitta az on csatáját, mellynek szomját örökké hordja szívében, 's azért Hajna' körében is nyugtalan még:

„Némán áll a' hős, szeme Alpár' tája felé
v é s z

— — — — —
Nem vagyok én, ó Hajna, nyugott, és karjaim
i n n e n

M e s s z e k i v á n k o z n a k ' .

l. 221.

Alpár' mezején azonban hevesen 's még kétes szerencsével forr a' csata. Mi Etét várjuk: ő nem jő. Közelget az elvlasztó óra, isten és nép végső elkeseredéssel, feszített erővel vív a' győzelemért: Ete még sem jő tetteinek itt a' legragyogóbb koronát feltenni; a' győzedelem végre megvívatik: de nála nélkül; nála nélkül, ki eleitől fogva arra volt már határozva, hogy Árpád' dicsőségében osztozzon, 's kit eleitől fogva ohajtánk látni mink is, mint fog abban osztozni. Ez által tehát a' költemény' egészsége (totalitása) csorbúl; de Ete' individuális története is csorbúl egyszer'smind. Midőn harczba megy, azon boldog idővel bíztatja kegyesét, midőn ő hivatalának eleget téve vissza fog térni. 'S Huba is így szól:

„Ha szerelemmel akarsz bizvást mulatozni, hadakra
Gondolj, 's hozz békét harcz-zárta lakunkra, fe-
j ü n k r e ” .

l. 24.

'S noha itt világosan ki nincs ejtve, hogy Árpád' harczaiból dicsőn visszajöendő Hajnát ju-

talomban sajátúl fogja venni, tagadhatatlan még is, hogy a' költő arra czélozott. 'S ha mi a' nemzet' színe előtt beláttuk volna telni dicsőségét, ennek következéseit is elére tudván, az epizód' katasztrópha is előttünk lebegett volna: melly így hasonlókép elmaradt. 'S ki tagadná, hogy ezen kettős hijány a' költemény' vége felé mélyen érzeti magát?

Tizennyolczadik Levél.

Gáncsaimban, mellyek költeményünk' egységét 's' egészségét illetik, meg látszol egyezni, barátom; de ezeken kívül még az époszban megkívántott egyszerűségre 's' a' részek' elrendelésére nézve is vannak kifogásaim. Illyétén nagyobb költemény' könnyebb átnézhetőségére ez két igen szükséges tulajdon, 's' ha azt teljességgel nem állíthatom is, hogy Vörösmarty az egyszerűséget sok, vagy talán heterogén matériák' összehordása által feldúlta vala: még is úgy látszik hogy, ha a' scéna' gyakor változását tekintjük, jó volt volna azt egy kisség több egyszerűségre reducálni. „Az époszban az idő ellen való vétek megbocsáttatik, a' hely ellen való megbüntettetik” mond Jean Paul. Igen is, mert képzetünkben a' múlt idő kényünk szerént szét vagy össze olvad: a' hely megtartja hosszát. Phantásiád könnyebben szökell-szét az idő' láthatlan aetherében, de a' helynek üzésében hamar elfárad. Ezt ugyan érezvén költőnk, mindenkép igyekezett a' scénákat szoros kapcsolatba hozni. Így a' negyedik énekben Bors' története (l. 98) a' főjátékszínről elvisz: de a' költő az utat oda leírja, 's' itt szöknünk nem kell; a' visszazökést pedig elég elemesen könnyebbíti, midőn először is Borsnak társaihoz von-által, kik utána várakoznak; ideabéli nexus tehát itt van, 's' alig érezzük, hogy megint

a' táborban vagyunk (lap 101); de még sem tudunk ezen helyen egészen behonosodni, úgy lévén mint az, ki álmában messze szerte járt, 's első ébredésekor még mindég kétkedik, hol legyen tulajdonkép. — Ugyan azt akará eszközteni a' költő az 5 énekben is; hol Hubától a' Bodrog-melletti csatasíkra általszáll. Huba' álmaiban t. i. fellátjuk tűnni Etét, képzetünk tehát már nála van; de a' költő ezenkívül még egy reflexiót is közbe vet, melly elménknek híd gyanánt szolgáljon az átmenetelre:

„Itt ugyan ők (Huba 's az övéji) rövid álmaikat nyugalomban alutták
A' baj után; — de kik a' véres hadi téren
alusznak,
Álmaikat valahára megint fogják-e elűzni?
— — —

Szürke világánál (a' holdnak)
Látszanak éktelenül a' termetes éji leventák (Ete,
seregével)
Bús lábok, valamerre tapod, holttesteken áll-meg"
's tb.

l. 107, 8.

Itt tehát semmi érezhető hiány nincsen: kivált mivel a' hely, mellyet elhagyunk már, semmit sem hagy felfognunk. De más felől, simplicitás' kedvéért Bors' elvesztének történetét a' költő alkalmasan el is hagyhatta volna: nem csak, mivel azon 4-dik énekben úgy is többféle actiók öszvetalálkoznak, 's azon kívül motiválva sincsen, miért Ármány *) épen Borsot igyekszik elrontani, ki, elékelőképen legalább, meg nem vette figyelmün-

*) Én legalább azt hiszem, hogy a' Borsot elcsaló alakot Ármány' teremtésének kell tartani, mert különben ez az actus türhetetlen függetlenje volna az Egésznek, ok és cél nélkül.

ket, de kivált, hogy a' történetnek az egészbe épen semmi következése nem látszik. A' mit pedig érezhetetlenül ki lehet hagyni valamelly aesthetikai műből, már az valóban kihagyandó. De első okomra azt mondhatnád, hogy Armány mindenütt és mindenképen iparkodott a' Magyaroknak ártani, 's ekkor épen Borsot vetette neki martalékul az eset — de az eset, barátom, nem tűrhető az aesthetikai miv' actiójában (a' fizikai világban igen); 's ha maga a' hisztória illet beszélne Borsról, a' költőnek, mint művésznek, már elére másképp kellett volna Borsot felvezetni, 's a' történetből némelly fontosabb következéseket is kifejtteni; tehát vagy motiválni, vagy elnyesni! Bors' veszedelme ha az egységet nem is, de az egyszerűséget bizonyosan megsérti; 's én meg nem mekedhetem azon vélekedéstől, hogy Vörösmartyt ezen scénára csupán Rinaldó' története indította Tasszónál. — Hajnának Bodrogmellei viszontagságai is inkább az egyszerűséget sértik mint sem az egységet: mert a' főactióhoz képest, noha igen csekélyek, figyelmünket tőle valamenynyire még is elvonják.

A' részek' elrendelésében a' költő' szorgalma és ügyessége tagadhatatlan. Elbeszélésében ő az idő' és történetek' rendét követi, 's ez által az egésznek könnyebb felfogására czéloz. Csak egy helyen, úgy látszik, eltévedt ezen principiumtól, midőn legnevezeteseb machináját, Armány' 's Hadúr' harczát (l. 204) már a' 8 d énekben festi-le. Azonban még a' 10-diknek elején semmi sikerét nem látjuk, sőt a' szerencse a' két Ellen közt ingadoz, míg csak (l. 226) észre nem vesszük, hogy Armány még él — 's hogy a' képzetünkkel már felfogottat a' 10-d. ének' történetei közé kell beiktatnunk. Ez által a' belső szemlélés' (Anschauung) 's az ebből sarjadt érzés' mene-

tele nyiltan felzavartatik. De más gáncs látszik még az epizódok' közbe-közbevetésére szállni. Árpád már a' 4-d. énekben érkezik Alpár alá, 's noha a' főactió ezen órától fogva soha meg nem áll, a' főhős soha nem henyél; a' közbevetett mellék-actiók (Bors, Cserna' végső ütközete, Hajnali' epizódja) mellyek a' 4-d. 5-d. 's 6-d. éneken keresztül-terjednek, legalább késtetik; végre, midőn a' főütközet a' 7-d. 's 8-d. énekekben már forr, a' 9-d. ismét félre visz Bodroglközére, ott a' támadást mutatja, melly — a' mint itéltem — ismét különös actió lévén, a' maga okaival, csomójával, katasztróphjával, figyelmünket felosztja; 's analógiája által el is fárasztva, itt az elrendelés által még inkább bele vág az egésznek folytatába, 's a' totális benyomást nem keveset fogyasztja. Világos ugyan, hogy költőnk ezen közbevetés által azon monotoníát akarta elkerülni, mellyet három éneken átterjedő ütközetek szerezhettek volna: de kétlem, hogy célját elérte, mert ez a' kilenczedik ének is a' maga vitájival 's áltájában való pathetikus karakterével alig ad nyugupont a' phantásiának. Ha a' költő a' már említett okokból a' támadást egészen elmellőzvé, egy (rövidebb, de) érdeklő házi scénát adott volna Hubánál, melly a' béke' gyönyörűségeit, festvén, átel-lenében a' durva hárcznak, a' megvívandó győzelem' malasztjait mint egy jóstükörben mutatná: én úgy tartom, a' szükséges nyugupont el volt volna érve; 's épen a' kontraszt által (melly két képet mutat) a' főactiót sem vesztvén-el szeméink elöl, még több kíváncsisággal repültünk volna vissza a' csatasíkra. Így pedig phantasiánk heterogén tárgyak által félre vonatván, csak bajosan tudjuk a' 10-d. ének' kezdetén a' jelerit a' multtal ismét összekapcsolni. 'S ha azon felül a' két isten' viadalma is a' 10-d. énekben történnék, ha Ete

is ekkor jelenne-meg, — nem csak a' végső benyomás öregbedett volna, de jobban 's látszólag többan is volt volna motiválva a' hosszú kétes harc után a' Magyaroknak nagy erőltetéssel és sok vérrel megvitt győzödelme.

A' mi különben a' motívumokat illeti (tehát a' történetek' belső szükségét), nagyobb részint helyel közzel már érdekltettem; 's én azt tartom, hogy egész Zalánnak végig olvasása alatt senki sem fogja e' kérdést tenni: miért? kivált ha e' tekintetben Jean Paullal tartunk, hogy az istenek' szabadsága belső szükség (Nothwendigkeiten), 's hogy a' poézis' lebegő aetheri szellemvilágával a' valóság' bírószekének lassu ítélet-folyása öszve nem fér. 'S így az általad gáncsba vont halála a' Hajnalfinak nálam csak annyiban gáncsos, a' mennyiben az, ennek halhatatlansága által lehetetlennek tétetett-fel:

„Vagy mért lett örök életem is? — — —
Mért tart, míg az eget, 's tündöklő csillagi tartnak”.

I. 19.

Tizenkilencedik Levél.

Az éposz' tartásáról Aristoteles és Horác nem adnak rendszabásokat; Homér 's Virgíl tizenöt hónap és hét hetek között lebegnek. Költönk' története egy hét alatt végződik-el. Első nap a' Magyarok' elfoglalásainak híre felindítja Zalánt, hogy Árpádot harczra ingerelje. Követei harmadnap juthatának-el a' magyar táborba; innen tüstént visszaindulnak, 's ismét három napot veszek-fel hontérésökre. Árpád, ígérete szerint, nyomon követte őket, 's ugyan azon (hatodik) nap jutha Alpár alá. Ezen estve küldi-el kedveseit Zalán, hogy menten a' harcz' következesei elől, a' Dunamelléken várnák-be híret. Ezen éjjel áldoznak a'

Magyarok, ezen éjjel történik a' lakozás, zeng az ének. 'S erre következik-be az actió' hetedik napja: napja Hadúrnak, mellyen t. i. Hadúr' néje a' főcsatát diadalmasan kivívja. — Nőha szép tulajdonsága minden époszi költeménynek, ha az actiónak ideje szer felett meg nem nyújtatik, mert ez által a' felfogás elevenebb lészen; de nekem úgy látszik, hogy e n n y i történeteknek illy rövid időre való összeszorítása, nincs bal következők nélkül. Elménk' szárnya könnyen lebeg az i d ő b e n, 's épen ezért úgy látszik, hogy, midőn nem repülhet, hanem állnia kell a' tetteknek ezen sokasága felett, elfárad. Mikor én a' költeményben a' nyugalom' anyját, az éjt lát o m leszállani, szinte kipihen phantasiám is, 's új erő fűz neki szárnyakat új röptére. Zalán felett pedig, a' hol nincsen nyugalompont, (az első két tettetlen nap csak mint múlt 's nem mint j e l e n vonúl-el elöttünk), a' hol még az éj is csupa élet, csupa mozgás, készüllet a' napi munkára, 's csak annyiban éj, hogy nap nem ragyog — szinte el lát szom tikkadni. De ezen subjectivus phoenoménen kívül, még objectivus gáncsot is hord magában. Árpád' hadát Kladni' érkezésétől fogva (sőt már elébb) folyvást mozgásban látjuk, Kladni után tüstént elindul, vele érkezik-meg a' kijegyzett helyre, 's ki sem pihenve — mert Hadúr' éjjelét virrasztva húzza-ki — rohan a' csatába. Ez, barátom, physikai hihetlenséget involvál és valószínűtlenséget (Unwahrscheinlichkeiten). 'S még is, számvetésemben nincs hiba. Kladni Alparból elindul, 's onnan, hol a' Zagyva a' Tiszába omlik — a' mi, noha említve nincsen, hihető, hogy másadnap vala: —

„még egy napi útat
Tettenek a' sikon, 's már hallák messze zajogni
A'

A' rohanó hadakat".

l. 6.

A' visszatérés' ideje is nyilvánosságos, mert:
„Kétszer kelt 's kétszer lefutott a' tiszta verőfény,
'S Bodrog' mentében már akkoron öszvegyülének
A' meghitt hősök”.

l. 40, 41.

Ez tehát ötödnap volt; 's Árpád egy nappal később (a' hatodikon) érkezett. De már most, nem szinte lehetetlen-e? hogy egy nap alatt annyi történések, a' mennyit költünk ezen hatodik nap történni hágy? Ezen nap egy heves csata foly Vidin és Cserna 's a' Magyarok közt, ezen nap esik Antipater' veszedelme, ezen nap tart hali gyűlést Philo, ezután jön Árpád, 's ugyan tanácskozást tart a' táborban. A' rá következő éjjel: temetés, Cserna' végső harcza, Bors elveszése, áldozat, lakozás, ének; a' Bodrog' közén a' pórok' lázadásása 's ütközeteik — 's így minden szempillanatot tömve van actiókkal. Lehetetlen, hogy a' népek lankadtan ne érezzék magokat, 's mivel a' genialis költő olly elevenen festi hősei' érzéseiket, mint a' genialis képíró beszélteti képeit: mi reánk is tapad ezen lankadtság, 's inaink eltompulva, a' totális benyomás alá szál. De még egy kérdést. Árpád minekutána követeket szerte küldött vala a' megbírt földekre, hogy Alpár alá rendelék a' vezéreket, legott elindúl. Hogy történhetett tehát, hogy a' — természetesen készületlen is talált — segédseregek még is egy nappal elébb öszvegyültek már Bodrog' mellékén? Illy hiba nem lehet egyéb mint gondatlanság' szüleménye, 's ez Vörösmartyra, a' gondolkodó és gondos művészre méltatlan.

Ezek ötlöttek elmémbe az actió' sarkalatos pontjain; 's így vizsgálatom a' pszichológiai 's hisztóriai részen némineműen túl volna; 's még az

van hátra, hogy arról értekezzünk a' miben a' poéta praevaleál: az eléadásról. Költőnk' nyelvéről és verséről Cserhalom után fogok szólni.

Huszdik Levél.

Tegnap leveledben azt a' kérdést indítod: milly manierban fest Vörösmarty? 's én erre minden habozás nélkül ezt válaszolom: egy tulajdonban, de melly más manierok' összeolvasztásából folyt elé, 's Tasszóra emlékeztet ugyan, de utánazóvá épen nem bélyegzi, mint Vandycet sem Rubens' iskolája.

Az Áziai magyar kor, mellyet Vörösmarty fest, olly viszonyban áll az újhoz, mint Homér' Görögjei álltak egy utóbbi görög korhoz; és mind Homér' mind Vörösmarty' emberei közelebb állnak még az egyszerű emberiséghez; ebből természetesen következik, hogy képeik, legalább a' contourban, nem lehetnek hasonlatlanok. 'S valóban ezek is, azok is kényes-erős, vad-bátor 's egyszerűn de hatalmasan érző hősök, kik keveset abstrahálnak, sokat cselekszenek, az érzésben gyermekek vagy férfiak: közepet nem ismernek. De a' költő e' korbeli, nem csupa szemlélő hanem buvárkodó is, nem ad csak külső de belső physiognomóniát: azért az ő fejei nem egészen antikifejek, 's rajtok finomság, erős színek, árnyék 's világosság ömlenek-el: ő nem csak lefest hanem ki is fest; 's elékelőbb hősei nem annyira cópiák mint művészi ideálok, millyenek az újabb művészekéji mind. Azonban ez többször ráillik költőnk' Görögjeire, mert ezek már sokkal összetettebb viszonyok által módosultak. Hajna' leírásában pedig az antik és romános poézis feltűnő remekséggel ölelkezik: benne felleled a' görög naivságot úgy, mint sóhol sem inkább; de ott, hol az ő költő bizonyosan, olly őszinte hűséggel fes-

tegetett volna mint Homér Páriz- és Helenával tett az Iliász' 3-d. éneke' végén: ott elünkbe áll az új költő 's lánykája' bájait a' szemérem' fátyolán által hagyja szemlélnünk. A' fürdőscénában (l. 16) tagjait a' folyóban festi, 's emlőjét hajfürtjei alá rejtve hagyja csak felénk mosolygani. 'S mennyi finom-érzés Hajna' 's Ete' beszélgetésökben (l. 22); milly elégiai ihlet Hajnában (l. 222), midőn Ete harcza elsőhajt.

Költőnk' tündérvilága egészen napkeleti, főkép Tomboli, ki egyenesen a' Húriszok' és Périk' honából jő; átváltoztatásának (ünő l. 98) majdnem minden mythoszokban van analogonja. Tündérei-nek karaktere inkább bájjal hat meg mint bámulattal: 's mert amazzal szívesebben rokonúl az emberi természet, soha el sem fárasztanak. 'S csak ez a' kellemes érzés' eszközlése lehetett költőnk' czélja, mert actiója általok nem nyert. Azonban ez a' kellem' érzése igen rövid tartású, igen szállékony (flüchtig), mivel ezen mythoszok sem a' nemzet' hitében nem alapúlnak, mint a' két isten; sem értelmi igazságokat nem repraesentálnak, mint p. o. Ármány' ördögjei. — Hadúr Ossziáni alak, de több physiognomiával 's magasb állásponton; Ármány a' napkeleti gonosz-szellemek' manierjában vagyon.

Huszonegyedik Levél.

Zalánban költőnk' szeszé (Stimmung) tagadhatatlanúl az elégia felé hajladox; de ez nem annyira a' költemény' tárgyában gyökerszik, mint a' költő' világában, mellyben él. A' tárgy hősi, dicső végzetű, holdog következésü: de a' mai költő hasonlítgat, 's minél mélyebb kontrasztot lel, annál mélyebb fájdalom keblében. Ez a' fájdalom pedig a' környülmények' következésében nem törhet ki haragra, hanem panaszra olvad-fel; 's így

tónusa nem héroszi hanem elégiai. A' bemenetelt (l. 1., 2) 's a' 2-dik (36) 's 3-dik (l. 68) énekbeli kitéréseket ugyan gyöngéd neheztelés bélyegzi: de melly az első helyen könyben forr-ki; a' másadik helyen reflexiójával megfagyaszt: míg fájdalmasan fel nem kiált: „Hova lettünk, nemzetem!” 's így válamint a' 4-dik helyen is — szelid megnyúgováshba megy által, 's ez az elégiának első karaktere. De ide tartozik Schedios is, ki világosan nem egyéb, mint a' költő' érzéseinek repraesentánsa; 's e' felkiáltásban: „Hej, Magyar — — tendentiája legmélyebben éreztetik. E' scéna felett Hamlet' pikantsága jut eszembe Shakespear-nél, midőn anyjának a' megölt dicső 's az élő álnok férj' képeiket mutatja 's felkiált: Ez volt férjed, ez most férjed' Lyrai tűz kapja-el az énekest ott, hol képzete előtt elvonúl az örömjajgó Magyar sereg a' kürtölő lehellel; átolvad ugyan itt is egy bús reflexióra (l. 75,) de csak hamar felszökik megint lelkesedésében. De tiszta elégia azon reflexio, mellyben a' lakozó Bolgároknak halált jósol:

„Haj! mi keserves lesz reggelre az étel ezeknek!
Hány vagyon itt, ki ma tobzódik jó kedvvel utólszor,
Kit többé se' velős csontok' bele meg nem erősít
A' sírnak fenekén, se' vidáman rája köszöntött
Életadó bornak ragyogó szép nedve nem ébreszt.

l. 129

Ezen kitérések, 's a' kitérések' ezen tónusa is az új költőt bélyegzik, ki nevelésénél fogva hajlik a' subjectivitas felé; 's minekutána az olvasó is érzi magában az illetén kitérések' szükségét, 's szereti ha philosophikus miveltségének is áldoztatik: lehet-e ezt a' költőnek szemére vetni, kivált ha úgy rátalál szivünk' húrjára, mint Vörösmarty. Mert a' mit ő énekel, azzal meglepőleg szemmel talál

kozik ennen érzésünkkel, gondolatunkkal. De ott is, hol individuális subjectivításra tér-el, mint a' kilenczedik énekben :

Délnek völgye, szívem' titkának régi hazája!
Dél' völgyében is illy tüzes a' lány' szép szeme :

rajtam

Nem könyörül, de megöl ragyogó sugarával
utóbb is —

Vagy hova veszem el így! (l. 202)

Iesz-e közöttünk olyan, ki keblébe tekintve, a' költő' érzését nem fogja kísérhetni, legalább vissza-emlékezéssel? avvagy, neheztelhetünk-e, midőn azokat üdvözelve, kik a' régi fény' sugarát tiszta kebelvel felfogva áldozatot löbbantanak vele a' haza' színén, lyrai átmelegüléssel felsohajt:

„Ó ha ezek' számát érhetném gyenge dalommal,
Föld! gyönyörüséget nem kérnék tőled azon túl”.
(l. 68.)

Az első rendbéli kitéréseket tehát az új poézis — melly alkotó elemeinél fogva általjában a' reflectálásra hajlandó — megengedi; az utóbbiakat megbocsátja; 's annyival inkább, mivel az egésznek époszi tartását ritka elékerültével nem sérti. 'S ezen tekintetből is Vörösmarty' manierja, a' mint már érintettem, minden újabb költőkéhez hasonlít, az agg Görögtől pedig tökéletesen eltávozik. De közelít ismét hozzá más tekintetből, 's te könnyen ki fogod találni barátom, mert rendkívül feltünő. A' természet' szépségei iránt való hidegséget értem. Egész Zalanban tájfestést nem lelni, 's ez annál különösebb, mivel korunk ezen poétai tájfestést annyira szereti, hogy nem csak egy nevezetes alkotó része lett az újabb épikus költeményeknek, de már különös osztályát is teszi a' költésnek. Pedig milly tág,

eleven és dús phantasiájának igen megfelelhető mezőt hagyja itt költőnk elsiklani! mert azon tájkép, melyet a' 101-d. lap szerint egyik levelemben projectálni mertem, a' képirónak csak compositiót nyújt; 's a' hol valamely természeti szépség csak említettik is, p. o.

„Bodrog alattok megy, osillámos habjait üzvén;
Kedvez az ég, suhogó szeleit lassúdan eresztí”

I. 221.

az sem maga miatt történik, hanem a' személyek' festésének néminemű emelésére (mert az imént felhozott két versnek is kétség kívül azon tendenciája van, hogy a' csendes és kellemes külső természet Hajna' 's Ete' szerelmét szépítse, de egyzersmind ennek belső nyugtalanságát is a' kontrasztoló kép' segédelmével háthatóbban kitüntesse). 'S innen van, hogy a' scenárium mindég pusztán 's kietlenül tün-fel előttünk, szemünk nem tapad titkos báju ligetekben, viruló Tempékbe fülünk csörgő erektől nem varázsoltatik, 's a' földet nem látjuk tündöklő égtől fődözve. 'S ámbár tudom, hogy a' táj, mellyen, a' főactió véghez megy, Vateaunak nincs teremtve, a' költőnek még is volt volna szabadsága azt szépíteni — Bodrog közét pedig egész paradicsommá bájolni. De ezt Zrinyi sem tevé, Tasszónak hű tanítványa. Nem teszi Horváthunk sem. Vallyon miért barátom?

Mind ezek szerint, Vörösmarty' szelleme még az antikk és romános közt látszik lebegni, de tendenciája világosan Tasszó felé van. 'S én azt hiszem, hogy soha tiszta nemzeti 's korunknak egészen megfelelő époszt ezen tendencia nélkül nem fogunk bírhatni. Zrinyi pedig, Székely és Vörösmarty ennél fogva állnak közelebb az ő korokhoz, és az eredetiséghez is.

Huszonkettedik Levél.

A' leírásokról különösen még nem szoltam. Itt mindenek felett hasonlításai val fénylik költőnk, mellyek soha nem henyék, mindég a' tárgynak felvilágítására, emelésére, ékesítésére szolgálnak; 's phantáziánkat kellemesen ingerelvény, az előadásba rend kívül való elevenséget öntenek. Eberhard a' hasonlítást (Vergleichung) a' hasonképtől (Gleichniss) megkülönbözteti, 's amaz alatt érti azon rövid 's csak kevés szóval érintett hasonlóságot valamely tárggyal, melly csupán csak nevezve van; midőn pedig ezen hasonló tárgy maga is ki van festve, hasonképnek nevezi. A' német nyelv már rá látszott mutatni az idea' különségére, nekünk az utóbbira még nincs szavunk, de én meggyőződve ezen különböztetés' aesthetikai becséről, használom. Hasonlítások:

„Valamint a' sárga halálnak
Birtoka, olly szomorú 's csendes most
vára” (Zalánnak),

mellyhen t. i. sápadtan a' hosszú gondtól, 's félelemtől remegve jár kiki fel's alá, félholthoz hasonló.

„Távolb a' Mátrai bérczek
Hamvas felhők ként az egekhez látszanak érni”.

l. 6.

„Valamint a' csillapodó vész
Lassú zúgással megszűnt a' tábori vas-zaj”.

l. 7.

Izács „vasazottan előre
Toldúl mellével, valamint a' szikla tolodik
A' tengerbe, habok szelek ellen vinni keményen”.

l. 33.

Hermes' ménjének:

„Barna sörénye lobog, repdes mint saskeselyű
szárny”.

l. 38.

Antipater' hölgye, férjének

„Balja felől, mint őrangyal tündökle va-
sában”.

l. 40.

Ármány' barlangjában: „szüntelenül, mint
A' közelítő fergetegek' zaja 's éjszaki
szélel

Játszó tengernek zúgásai, tompa mo-
raj van”.

l. 41.

Ete' ménjének, remegtében „sörénye

Hánykódott, mint melly fának szél len-
geti gallyát”.

l. 45.

A' kétségbe hullt Laborczánnak:

„Mint a' sír' mély gödre, üres vala keble's
borongó”.

l. 51.

„Mint vad párducz fölrobbana Hábor”.

l. 51.

Dalámér:

„Gyenge minő a' harmatgyöngy és tiszta
szívü volt”.

l. 52.

Halálába menendő Ete „valamintha világnak
utólján

A' szakadó egeket föl akarná tartani,
állott”.

l. 55.

„Mint két felhő, melly távol az égen

Jár 's meg-megdördül, a' mint egymásra kö-
zelget,

Úgy zajog a' két had”.

l. 58.

Viddinek:

„öldöklő fegyvere, mint a'
Vérbe borongó nap, megvillan”.

l. 74.

Viddint:

„Szégyene marja nagyon; valamint, kebelébe huzódván

Kurta kigyók marják a' parton csendesen alvót”.

l. 84.

Kladninak „mint a' sír' éje, borúlt vala képe”.

l. 92.

„Amaz (Ete) sem szóla sokáig
Mint fecsegő szajkó”.

l. 119.

„Most lezörög, mint egy kísértet” (Zalán).

l. 124.

„Huron jő

Két élű dárdával elő, mint éjszaki csillag

Melly haragos szikrákat hány 's fut az égen ijesztvé”.

l. 138.

Ügek előtt a' harczolók; „zörögve lehullnak,

Mint a' sárga levél szélnek futtára mozog 's hull”.

l. 138.

Tüzimáról:

„Mint melly szikla' felét az üdö' vas karja letörte,

Olly vala ő, balról meglévén termete rontva”.

l. 210.

„Így fordul-meg az égi vihar nagy tengerek' árján;

Így fordul vele meg a' tenger' szörnyü hatalma:

Mint Viddin! te reád fordult-meg erőszakos Árpád”.

l. 227.

'S mind ezek mint emelik (erősítik), mint elevenítik, mint világítják tárgyaikat.

„Íjam

Olly szépen hangzott, mint a' liget-esi ma-
dárszó".

l. 13.

Mennyi karakter van ebben! A' gyermek Bo-
dor mondja. Milly igaz! 's egyenesen a' gyer-
mek' felfogó köréből véve.

De olvassunk némelly hasonképeket is.

Milly hasonlíthatatlan hasonlítás, mellyel a'
költő a' kétségben sajgó Laborczánhoz szól, ki-
nek már sohonna remény nem mosolyodik:

„Állsz, mint tengernék partján az egekre növő fa,
Mellynek zöld tetejét villám és fergeteg éri,
Életadó gyökérét csapkodva emésztí az árvíz".

l. 49.

„Fennyen emelkedik a' fiatal cser' törzsöke Fátarán,
Égnek eresztgeti zöld sudarát, és zúgva czivódik
A' viharos bérczek' lecsapó mérgével: azonban
Fejszés jő, 's a' lacsón bokrokhoz fekteti lombját.
Így fetrengesz most, Hábor, te is a' hideg úton,
A' gyávák mellé leborúl nagy bajnoki tested".

l. 72.

Találó a' legfinomabb vonásokig (de Homérra em-
lékeztet felette, Iliász, IV. 482—9).

„És Ete még állott, mint a' nagy Tátrai kőszál.
Annak kormos agyát sok villám szállja ropogva,
'S kár nélkül elenyész, mikor eljut régi tövéhez,
Melly mélyen gyökerezve megáll a' föld' közepében
'S ott az üdők' végét ingatlan fogja be-
vární".

l. 117.

De milly ünnepélyes és erős színű ez:

„A' csend, mellyet az éj' viadalma szegett-meg,
ezentúl

Még iszonyúbb, mélyebb lön: mint mikor a' nagy
üdő még

El nem kezdődött, 's a' fő hatalomnak ölében

Életerő nélkül nyugodott a' néma te-
remtés".

I. 120.

Milly gyöngéd és bájos ismét ez:

„Szöke Melitta meg' állt, mint ékes völgyi virágszál,
Melly gyönyörű kebelét a' csalfa melegre ki-
tárta,

'S csak hamar a' fagyos éj' dere hullott gyenge fejére.

Leng azután a' langy szellő, fris harmat esik-rá,

'S fürte fölött melegen tündöklük az ifju verőfény:

De kebelét az már többé nem nyitja, hanem vész,

'S hervadt gyenge fejét vékony szárára lehajtja.

Szöke Melitta imígy állott fejcsüggve

Zalánnál".

I. 122, 3.

Lován Apor „ül aranyos dárdát ingatva kezében:

Mint zöld ág' tetején reggel szép égi

madár ül,

Melly ott szárnyat emel ragyogó tol-

lának örülvén".

I. 131.

De milly nagy stilusban festetik Ete, oroszlánhoz
hasonlítottván:

„És aluvék deli testével nagy messze ki-
nyúlva:

Mint aluszik, ha nagyon fáradt, a' bátor
oroszlán,

Melly le terül barlangjában 's jónagy helyet elfog,

Lábait és izmos derekát hosszúra kinyújtván;

Sárga sörénye pedig fetreng borzadva fejénél,

És nagy rettenetes feje a' sziklára lehajlik:

Így aluvék, haja nagy paizsán szóród-
va terült-el.

's tb. I. 153.

Milly erős természet, egyszerű valóság! szé-
pítés nélkül, de meglepő sikerrel. — De mi vég-
hetetlen kecses kép az, melly Hajnát Etéjével mu-
tatja:

„Állt mellette, hogyan fiatal szép kerti fa
mellett

Áll a' völgyi virág, 's ráhajlik az esti
szelekkel,

Szűz feje ott a' fát gyengén megfekszí, 's puhán nőtt
Lombja közül a' hajnallal pirosodva ki-
fejlík”.

l. 218.

Zalán' seregének a' zavart nyájjal való öszve-
hasonlítását (l. 84) nemtelenséggel vádolod, ba-
rátom, annál fogva, hogy alacsonyabb tárgy soha
a' nagyobbat nem öregbitheti, sőt mindenkor
gyöngíti. Hát mikor Homér Ájászt számárral (l.
l. XI. 558—65) hasonlítja? De helyén kívül nem
kell kényeskedni, 's a' költőt úgy kell érteni; a'
mint ő értetni kívánt. Homér Ajász' vastüredel-
mének valóbb képmást nem találhata az élő világ-
ban mint ezen legtűrőbb állatot; 's a' mi köl-
tőnk alig találhata képet, melly olly mindennapi,
's innen phantasiánkhoz olly közel álló lévén,
tárgyát elevenebben hagyá vala szemlélni, mint ez.
De javallom azon gáncsaidat, mellyek a' 124-d.
's 129-d. lapokon álló hasonképre szállanak: mert
ezek a' helyett, hogy világítanak, olly nehéz
felfogásúak, hogy magok is látszanak világítást
kivánni. Ez utóbbi kép pedig (Tündér l. 139) előt-
tünk valami ismeretlen, új, 's figyelmünket elvon-
ja a' fő tárgytól azon kívül, hogy a' hasonlító
pontok erőltetve is vannak.

De egyáltalában Vörösmarty' hasonlí-
tásainak természetéről azt kell vallani, hogy szé-
pítnek és nemesítnek, vagy figyelmünket rá-
irányozzák a' fő tárgyra, 's azt kiemelik; szép
egyszerűségek és természeti igazságoknál fog-
va mindenkor 's nagy mértékben elevenítik tár-
gyokat, nagyságokkal több jelentést adnak ne-
kiök. A' hasonlításokban megkívánt tulajdonok'
nagyobb számát tehát bírják; de m o n o t ó

n i a uralkodik bennök, A' szélvésszel, villámmal, fákkal, oroszlánokkal 's tb. való olly gyakor élés nem a' legdúsabb vénára mutatnának e' nemben; ha olly gazdagságot nem látnánk Vörösmarty' phantasiájában, hogy ezen hijányt gondtalanságnak ne tulajdonítanók. Hasonlításai jobbára a' nagy neműek közé tartoznak, 's gyakrabban megtudnák rázkodtatni szívünket, ha több kecsesek és gyöngék volnának közbe vegyítve, virágok a' természet' rettenetesb szépségei között; leginkább pedig azt kell sajnálni, hogy az emberéletből nincsenek kivéve soha! ez milly kellemes forrását szívrehatóbb képeknek tartá legyen fel Homérnak, azt te, 's én, 's mindnyájan egyiránt tudjuk.

Huszonkettődik Levél.

A' szóló művészségekben az epithetonok vagy azon jelentéssel bírnak, mellyel a' rezekben az árnyékolat, vagy mellyel a' színek a' képiró' művében. Amazok talán a' csupa karakteristikusok, ezek inkább a' szépítőek (ornantia). De az aesthetikai műben a' karakteristikum nem véthet az aesthetikai szépség ellen, a' szép pedig nem lehet karakter nélkül: valamint a' rezen is az árnyékolatnak nem szabad elfedni a' szépet, a' festett képben pedig a' színek is mindég az árnyék' és világosság' törvényeinek kell engedelmesskedniök. E' szerént nehéz lenne, de szükségtelen is a' kettő közt szoros határt vonni. Költők epithetonjai' feltalálásában gazdag, választásokban szerencsés. Arany fővenyet hordó Körös, Bodrog fut csendes özönnel, felhőbe kelő Mátra, kis partu Maros', dagadó hullámai, fürge Bodor, komoly Und, nyalka Zoárd, lángfürtű Preheszka, Spartai Hermes, kürtösen ékes úti Lehel, Árpád' hadkötőző fejedelmi tekin-

tet e, 's th. olly neműek, hogy nem csak karakterisálják az individuumot, de jobbára aesthetikai színt és jelentést adnak reá; az által pedig, hogy valamely speciális tulajdonságot festenek, a' felfogást könnyebbítik, 's interesszénket azon individuumokért örögbítik. Mit mondasz kivált a' két utóbbik epithetonra? A' hadkötözötekin tetü Arpád, a' kürtösen ékes úti Lehelnem egész kis epizódok-e ezek? mint Schlegel Friderik teszi észrevételét a' Görögök' öszvetett epithetonaikról, mellyeket a' mi gyönyörű nyelvünkön olly szerencsésen visszaadhatunk. Mennyi. pszichológiai actiókat tétet-fel 's hí elménkbe az a' hadkötözö! 's mennyi; Lehelt közelébb kitüntető körülállásokat emez. Közönséges tulajdonságokat kitevő mássalérthetőkkel (adject.) is él költönk, de individuális jelentést ad nekik: milly individuumot festő legyen p. o. Leo Császáról a' jó mássalérthető (l. 35) érted az előrejárókból; a' szép pedig, melly Ete' nevét folyvást kíséri, nem vágum, mivel Ete' férfias kecsseit mind széttagolva láttad, 's az ezeket összefogó közönséges epitheton' elékerültekor csak hamar phantasiád elébe szöknek, mint a' báj-lámpának már egyszer látott képei, mihelyest magát az eszközt megpillantod. Némelly epithetonai költönknek ismét a' velök-élőt karakterisálják, így midőn Zalán gögös, ravasz, nemtelen, lator Arpádról szól, csak azt mutatja, milly szemmel nézi ellenségét őt. i. az ő individualitása milly befolyást veszzen-fel Arpádtól. Mind ezen nemű epithetonok' használásában Vörösmarty hasonlít az ő és új költökhöz, de az örökösökkel (epith. perpetua) való élésben Homér' 's az antikk iskolának tanítványa; 's nagy kérdés nyer-e általok a' költemény, 's mennyiben lehessen azokat védelmezni. Tudva van, hogy ezen manier még az ő-hel-

len poézisban képződött, mivel elmondásra készülvén azon régi hősénekek, sőt Homéréji is: a' képek a' legnagyobb szemlélhetőséget kívánták, hogy a' hallóktól könnyen felfogathassanak; továbbá, mivel nagy részint hevenyében készültek: 's a' dallót nem keveset segítették a' versnek kiegészítésében; végre pedig a' szokás is sanctionálta, 's annyira, hogy midőn az említett feltételek megszűntek is, ez folyvást gyakoroltatott. Jenisch Homérnek ezen szokását nem csak mentegeti, de javallja is, 's a' mint látszik, elég nyomos okoknál fogva. A' meztelen név — mond — a' mindennapiság által elveszti szemléltetése' elevenységét, melly egy jóválasztott epitheton által felujul 's mintegy feléled szemeink előtt: azért jól tészen Homér, hogy sok epithetonjait mindég öszvekapcsolja substantívumaikkal. Ezt tagadni nem lehet; sőt én azt tartom, hogy az éposz' tág mezején számosan fel 's alá járó alakok' megkülönböztetése is könnyebbedik, mert itt a' belső szem vétetik cselekvőségbe, nem a' külső, mint p. o. a' játékszínen. De mivel most a' hős-költemények is olvasóknak iratnak, és olyanoknak, kiknél sokféleképp gyakorlott észt 's phantásiát szabad feltenni: legalább azt ohajthatjuk, hogy bizonyos epithetonok ott ne használtassanak, hol a' körülállásba semmiképen be nem folynak. Így vádolja már Homért is annak egyik leg tudós és legigazságosb commentátora Köppen, hogy a' pillantat' enthusiasmusában nem csak szükségtelenül de helytelenül is él velök néha. 'S így én sem látom, mért akarja költönk I. 233 emlékezetünkbe hini, hogy Zalán Alpari; nem látom e' képben:

„Mint a' sós tengeri tajték
Válla 's emelt nyaka 's lábának teli szára fehérlett.

I. 145.

milly befolyása van a' sós ideának. Hogy a' tenger sós, való: de megfelel-e a' tengeri tajték ezen tulajdonsága a' Hajnalfi' fejér teste' valamely tulajdonságának. Vagy mért hasonlítottik Tomboli' sebessége a' jó gondolathoz. (l. 214)? Ezek: istenes Und, komoly Und, kürtös Lehel, rohanó Kadosa, szép Ete hős, nyilazó Tarczal, kellemes ifjú Laborczán, ősz Huba, fejedelmi Zalán, hű Kladni, rettenetes Viddin, bölcs kormányu Philo, deli Hajna 's tb. bár hányszor elékerüljenek, jelentenek mindég, 's jobbára karaktert adnak az actióknak is. Így a' patronymikákat is meg nem lehet vetni, mellyek öszvevonva nálunk most is, de kivált az előtt, sőt eleinte minden nemzeteknél közönségesen szokásban voltak, 's régi színt öntenek-el a' míven. Te nem javallod, midőn Árpád a' harcz' hevében Kadosát illy hosszasan szólítja-meg:

„Hüleknek
Gyermeke, édes öcsém, harcznak szeretője 's veszélynek!”
l. 166

(ezt az utántételt adjectivum postpositumnak lehet, sőt kell venni). Ehhez hasonló a' Lebőhöz való felszólítás is:

„Gyors paripáju Lebő!” l. 167.
's mingyárt utána: „Menj-el Izárfi!”

Elmélkedő művésznél, mint Vörösmartynál, érdemes a' külsőn meg nem állapodni, barátom; 's te bizonyára igazságtalan vagy, midőn azt ítéled, hogy a' felhozottakkal ő csak a' verset akará betölteni. A' költő, meggyőződése szerént, azon lócuszokkal nem czélozott kevesebbre, mint Árpádnak szelleme' 's szíve' oldaláról való karakterizálására. Árpád tudnillik ismerte, sőt birta maga is, hőseinek azon szép és ékesítő gyengeségét,

gét, melly szerént őseikben büszkék 's bennök kívánkoznak tiszteltetni; melly szószóló lelhetett volna tehát sikeresb captatio benevolentiae, mint a' magyar fejedelem, mikor Radosát annak atyjára, sőt önmagával való rokonságára is emlékezteti. De nem elég, hogy veszedelmes kívánságát mindenképen alaposnak sőt könnyen betölthetőnek is mutassa, annak önnön vitézségét is dicsőíti. Így megmutatja Lebőnek is kívánata' igazságos voltát, mert gyors paripája van, de egyszersmind fija is a' viadalmas Izárnak! Azon felül ezek Árpád' indulatját is igen szelid világításban mutatják: ő kér, ő mintegy mentegeti magát (sic) hol parancsolnia lehetne.

A' beszélgetések' egyforma kapcsolatai, midőn t. i. a' költő a' szólókat felvezeti, p. o.

„Mond pedig a' seregek' fejedelme dicséretes Árpád”

Homérból mentek által Vörösmartyba, mint az örökös epithetonok is; a' romános poézis ezekkel nem él, hihetőleg a' rím' ellenkezése miatt.

Huszonharmadik Levél.

A' csatázások' leírásai legterjedtebb részét teszik költeményünknek 's a' legfőbbet: mert minden actiók a' harczviselésre czéloznak, és ebben gyűlnek össze; ez tehát minden elementumoknak, mellyeket már vizsgáltunk, profluviumát teszik. Csatájának Vörösmarty, legtöbb belső beçset és hájt a' személyeknek, helyvel közel bevegýtett leírásaik által adott, mert a' mint többször említém már, e' részben költők legszerencsésb. Hasonlításai, hasonképei, reflexióji által hasonló czélt ér, szépítvén, világosítván. De hogy most főkép magokat az actiókat tekintetbe vegyük; ezekben szemlélhetőség először is a' kitételek' jól-

talált választásából ered; 's ezt mint birja köl-
tőnk, némelly példák mutassák.

„Már zengett kürt tárogató, már kész
paripákon
Ültenek a' Magyarok, mikor itt a' völgynek' ölé-
ből
Ellenök a' bolgár seregek lovagolva jövének.

— — — — —
Kik mikor a' völgyből már mind sik földre ke-
lének
És a' kész sereget látták, hadi zajra fakadván
Megrivadások után sebesen zúdultak előre.
Ellenben délczég lovakon száguldvá ro-
hantak
A' Magyarok mint két felhő, melly távol az
égen
Jár, 's meg-megdördül, a' mint egymásra
közelget:
Úgy zajog a' két had. Cseng, döng paizs és sisak'
orma
A' mint a' s'uhogó nyilakat föltartja rezével,
'S róla kemény gerelyek lekocznak tom-
pa töröten.

l. 57. 58.

Annyi egyszerűség mellett, milly elevenség. Milly
sikerrel állnak itt az epithetonok, adverbiumok;
milly pittoreszk hangúak a' szavak, milly világosítva
kiemelő a' hasonkép! az egész olly tömött, hogy
egy szó nem üres, nem helytelen. De hogy mesz-
szébb ne menjünk, lássuk nyomban az után Vid-
din' történetét, midőn Hábor gerellyel leveri si-
sakját, 's Viddint csak sebes lebukása menti-meg
'veszedelmétől:

„Magszédül a' hős; de hamar meg' helyre
verődik
'S rettentőbbre borúl képen nagy szíve'
haraggja.

Ollyan most ő, mint a' széltől hányva
boszontott

Tenger: Lelkének minden nyugodalma kifordúl,
A' hadakon végig hangzik rivadása
szavának,

És dárdája' hegyén viszi bántott lelke'
hatalmát.

Össze robog már a' két had, dörmölvé
nagyobb

A' moraj és sűrű por kelvén lábaiknak alóla,
Bodrog' szép táján szomorún besetédik
a' föld"

l. 59

Itt egyszersmind van alkalmunk látni, Vnak mindenütt kitünő ügyességét egy két verssel kimeríteni a' belső actiókat, motívjaikkal, következeikkel. Viddin' állapotját itt egy a' legfinomabb árnyéklatokig kirajzolt hasonképpel emelhetne volna a' költő; de Viddin mindenütt érzéseinek masszájával toldúl elénkbe, 's így jól tön a' költő, ama' röviden odavetett hasonlítással csak a' maszszát velünk láttatni. Nem említem azt a' művészhez illő fortélyt, e' helyen (ollyan — kifordúl) cólákban beszélni. A' cólák itt úgy mnnkálkodnak, mint éjjeli viharban egy két sebtén elvillogó villám, melly még rettentőbb sejtéseket gerjeszt a' csak félig megpillantott zajról A' sok talán még jobb helyek közzül lehetetlen, hogy emlékeztedbe ne híjam a' népéért végsőt küzdő Antipater' vitáját Csernával (l. 81), melly ha nem ollyan is, mint szoktak lenni azon helyek, mellyek *con fu ro re* vétetnek-fel, olly jól van gondolva, annyi egyszerűséggel kivíve, hogy a' kiemelést mindenkép' megérdemli. A' legremekebb csata-leírások közzé tartozik Árpád' s Viddin' csatája (lap. 229-232): így mikor a' daliák — megtörte halálad:) mennyi erővel, étellel,

* 9

de milly psychológiával 's poézissal is van ez tartva elejétől végig: mint gerjesztetik, mint feszítetik mind inkább a' figyelem, míg a' győzhetetlennek vélt Bolgár Árpád' óriási csapása által elhül. Ez a' páthosz' kifejtésére is egyik a' legalkalmasob példák közzül. A' két Isten' viadalma (l. 204-6) nagy stílusban van végiglen, 's ropant képeket nyújt, mint szinte a' görög mythológia a' Titánokról.

Szerencsés Vörösmarty a' halálok' leírásában is. Sokféleség bélyegzi, de mindenkor tragikus célzással, a' mi véleményem szerént ismét az újabb poézisnak a' tragoedia felé való hajlására mutat. A' gyönyörű Tarczál az első, ki a' kapitányok közzül vész. Cserna halálos ütással éris ő lováról

„lehanyatlik. Az ékes
Fegyvereket dühös ellensége letépi, örülvén
Szép arany ívének 's terhes puzdrája' nyílnak.
A' bajnok pedig ott fetreng vérében alétlan,
Vissza sohajt hőstársainak harczára's
elalszik”

lap. 61.

Milly gyönyörű halál. Az ékes ifju bajnok elhull: diszeitől megfosztatik, minden testi kötelekek engednek — de a' lélek dicsőítve van utolsó magát-feledő sohajtásában, melly nemzete' harczáért kél; 's ezen nemes érzésben elszenderve, véghetetlen kedves, de egyszersmind nagy alakként is lebeg előttünk; 's mikor aztán társait is érte kesergeni látjuk; szívünk mindannyiszor felé repes; 's végre sorsában engesztelődve megnyugszunk, midőn halálát Ete által megboszulva látjuk, 's ékességeit — ezen drága maradványokat — hű kezekbe vissza kerülni. Lágyabb színekkel van adva Hábor' eleste; sötétekkel nagyon Laborczáné. Hábor' szívét elvesztett kedvese után való búborítá-el, ő mint gyönyör-

rüségét viselte azt kebelében, tőle meg nem akart
válni, 's a' halál néki keserves nem lehet: La-
borczán maga fosztá-meg magát idvességétől, ötöt
a' b á n a t' furiáji marczangolák, míg kétségbe
esve maga keresné halálát, m e n t s é g é ü l. De
ennek ölébe még sem szállhata mint óhajtott rév-
partjába, mert végzete a' gyönyörű görög nőt ve-
zeti elébe, 's midőn benne az élet' szomját lege-
pesztöbben felingerlé, akkor végzi-ki. Hábor
azonban csendesen-bús lélekkel vitézkedik, 's ön
veszedelmével kedves tárját, Etét, tartja-meg 's
e n n e k t u d á s á b a n nyugottan 's dicsőn hal-el.
Hábor' élete 's halála elégia, Laborczáné t r a g o e-
d i a és pedig a' legfélelmesebb, mert rajta a' fá-
t u m' szellemét látjuk átlengeni; a' hol ő boldog-
ságot keres lélekhalál várja, a' hol ő vesztét kere-
si, ott éje egy szép csillag által felvilágosítatik,
hogy fájdalmasan é r e z z e vesztét: mind ezek pe-
dig a' történetek' egy lánczának mindannyi szemei,
mellyeknek elseje önnön dőre cselekedete. Az ő
szerencsétlensége belső, midőn Háboré hozzá ké-
pest csak külső. Mind ezekből már az következik,
hogy ennek halála fájdalmas, amazé megrendítő
és fanyar. A' meleg Hábot a' hideg úton látjuk
fetrengeni (l. 72.), de szelleme általszáll Etébe,
's ennek szívszakasztó fájdalmában megdicsőül;
amaz:

„Összerogy és kedves képét elfutja setéség,
És melly olyan igen nagy volt, szive' lángja el-
alszik.

Né z i s z o n y o d v a, s z e m é t a' t á g a s e g e k-
re szegezvén,

É s n e m l á t e g y e b e t, m i n t Á r m á n y' ö r d ö g i
képét,

M á s t, m i n t v e s z t é n e k k e s e r ű f á j d a l m a,
n e m é r e z"

lap. 67.

's a' ki ötét keblébe temetné, Bellira, nincs több
— Preheszka' halála nagynemű. Minden fi
elveszték a' csatán 's körülé. Boszút állani m
ölőjökön Televéren, ezzel tusába rohan, 's
ugyan keserves fájalmában, de magával egy
halálba vívén Televért is. Így a' boszulás' ang
la mind a' két fél felett engesztelőleg vonúl.
De borzasztó előttem Schedios' sorsa; ez, k
az Ellen sem foghata-ki, történet által esik
's azon kéztől, melly üdvességét irányoz
Kadosa sír felette 's mi borzadunk azon kéz el
melly, hogy a' törvénytelenéget elfordítsa, em
fegyvereinkkel idegen vétekért lakoltat. Cseri
veszedelme magában nem tragikus, hanem az e
adás által physikai iszonyatosságot kap (lap. 11
hasonló másutt (lap 109) egy haldokló hős' utc
perczeinek képe is: 's én azt tartom, hogy
ilyen kinövések mindenkor túl fekszenek az aest
tikainak' határain. *) Elég nyers ugyan e
hely is (a' csatatéren halva fekvő hősökről):

„Lassu hidegszellő játszik huzakod
hajokkal,
Némúlt ajkaikon besivítés (hallani sz
nyű!)
Tompa sohajtásként jő vissza hal
özönnel.”
lap. 108

de úgy látszik, hogy kevesbbé kegyetl
mert inkább a' fülhez intéztetik mint a' szemh
's holtakhoz vezet: a' holt-test pedig nem
borzasztó, mint a' haldoklók' végső vonagló
dése testi halálokkal.

*) Egy ilyen helyre emlékezem Czuczornál is:

„Két Szászt vágott-le 's rügődzó

Vaskörmű paripája kiloccsantotta velőj

Agostai ütközet, III. Enek, 201,202

Szép különféleség uralkodik a viadalo k' leírásában is, melly függ testi, lelki erőtől, elmétől, ügyességtől, fegyvertől, szenvedelemtől, eléítéletől (p. o. híres hősök iránt) 's egyéb környülményektől. Az ezekre való példák üntig elegek minden lapon. Csak némelly hihetlenségekre akartak itt figyelmeztetni, tudnillik a' lehetetlenséggel határos, midön Alkes egy köhasábot fog-fel „fülepte köréből

melly földbe merülten
Álla,holott tetején sok száz a dok' arnya borongott",
l. 184.

Vagy midön Televér Preheszkának egyik fíját lap-taként forgatja kezében: 's ha ezt lehetetlennek épen nem mondom is, az attitüd komoly tekintetü ugyan nem lehet. Illyenek, midön a' hősök egy bevaszott főt egy vágással le — pajzst, pánczelt, mellcsontot 's tb. meg keresztül szelnek, egész sorokat lekaszálnak. De hiszen Homér' emberei is néha illy, a' mí generátiónk előtt megfoghatatlan, erőt gyakorlottak. Azonban olly roppant alkotásuaknak még sem tudom képzelni: két ember, Huron és Ügek — amaz bemerülve Álom' patakjába, ez csak lábával bennállván, — miképen okozhatja, hogy „tajtékozva kitérjen nagy földet elöntve vizével a' dagadó csermely". (l. 140).

A' személyek' sokasága és sokfélesége, a' viadalog' változó formáji, az istenségek' befolyása, a' sokszor közbe vetett beszédek, az itt amott felszökellő epithetonok 's hasonképek, epizódok, reflexiók, egy szóval tehát az époszi, drámai, lyrai és didaktikus előadás' magát-váltogatása, a' csaták' leírásaitól a' mennyiben lehet, eltávoztatják a' monotóniát; 's bizonyosan sok elevenséget hoznak beléjük. De mondám a' mennyiben lehet: mert az elbeszélő tónusnak 's a' csatáknak még is a' fővebheknek kell lenni, tengernek ama' szí-

getekhez képest, melyeken néha kipihenünk. Az actió, ha módosítva is, utolsó munkálatában még is egyforma; a' személyek' sokasága pedig teszi, hogy figyelmünk eleinte felosztatik, 's lassanként gyengítettik is. De ez örökös és véleszületett bűne az éposznak, mint Richter mondja; historice véve legalább, az az, hogy eddig minden epikusok így cselekedtek. 'S ezt a' részét a' két hasonlíthatatlan görög epopoeiának illeti Horácznak gyakran félreértett 's utána nyegegett effátuma, hogy néha Homér is aluddogal. Ő nem aluddogal, hanem a' tárgy a' maga hosszasága és egyforma reactiója által nem tehetős, figyelmünket mindenkor hasonló erővel feszíteni. A' legnagyobb fájdalom iránt is p. o., ha sokáig ránk hat, végre eltompúlunk. Nem ismerek pedig helyt Homérban, melly kiszakasztva az egészből, éleményt ne nyújtana. A' mi Zalán' futását illeti is, e' részben csak kevés van, a' mit gáncsolnék. Mindenek előtt azt óhajtanám, hogy annyi személy ne jelenne-meg, mert az a' sok különféle név, test nélkül való, belső különféleséget nem ad, hanem ürességet hagy vissza. Úgy vélekedem, hogy époszban is azok, kik nem individualitások által munkálkodnak, hanem az által, hogy az egésznek részei, maradjanak in concreto az egészszel, 's munkálkodjanak maszszában. Így pedig a' test feldaraboltatik, a' fejekkel össze vegyítettik, 's az egésznek, mint egésznek, átnézhetősége szükségképen fogyasztatik. Horvát Endre 's Czuczor ezen tévedést úgyesen elkerülték, de költeményeik' kisebb körében ezt tenni könnyebb vala. Tanácsom által, ne véd barátom, hogy az epikusnak mezeje szűkítettik. Vörösmarty e' szerént is fel hagyhatná lépni 50—55 személyeit; 's én ezeket értém, holott azt íram egyszer hozzád, hogy bár mennyi személyt vezet ő fel a' színre, 's ha csak egy perczre is,

mindeniknek van annyi sajátsága, hogy másoktól különböznek. Illyenek p. o. Theophil, Alkes, Orontes, Leo, Edömér, Televér 's mások, De a' csupa neveket nem értém ide. 'S ez a' visszaélés majdnem egyetlen egy kútfeje a' szélességnek ezen költeményünkben. Remek p. o. Ete' fájdalmanak és dühének képe (Hábor' elestén):

„Haj Hábor! hol vagy, bajaim' hű társa! ki bántott Tégedet oh Hábor? Hol vagy? hova vesszek-el érted? Így ordít, 's vas dárdáját két kézre szorítván Mintha egész sereget le akarna sodorni dühében,

Nem szúr és nem döf, hanem ordítózza körül vág,
'S a' hova ér, tör, zúz; vele jár és dúl az enyészet”.

I. 73.

Sajgó fájdalomra tehát nem keres embert hanem népet; 's a' költő még is ezen hasonlíthatatlan leírás után egész nyugalommal elbeszéli, miként Ete ezt derekra, ezt arczon, azt mellybe vágta; holott neki csak azt kellene látni, a' mit ekkor Ete lát, a' mire ekkor Ete céloz. Öregbítik-e a' hatalmas benyomást a' következő sorok? sőt alább szállítják. 'S ez a' tautológia. Mennyivel nyerne az egész, ha ez a' hat sor kihagyatván, tüstént látnók az ellenségnek reactióját:

„Rája nyilak jöttek, kopják szállottak —
Távoiról”.

Ott.

Ismét remekül! mert a' sokaságot látjuk a' nagy ellenség ellen mugkálkodni, 's nem csak közelről; 's az iszonyú veszedelem' elhárítása hasonlíthatatlan itélettel Hadúrra magára bízott. (De emlétem nem kell itt azt is, ha jól van-e gondolva, hogy Viddint önnön lova elragadja? nem volt lova az ő ha-

talmában? vagy nem akart talán a' büszke Bolgár a' rá-rohanónak megállani?) Vörösmarty' bágyadtabb helyei mind illy neműek, de nem olly gyakran eléfordulók, hogy az egésznek érezhetőképen ártanának. Erre ugyan azt mondhatnád, hogy a' különös szemléhetőbb a' közönségesnél. Igen! de néha az, a' mi kevesbbé szemléhető, a' mi csak contourjai által munkálkodik, nagyobb sikerrel bír, mert szabad mezőt ad a' képzetnek 's az érzést meg nem köti; 's a' felhozott helynek azon felül idoma (Anlage) is már eleve az volt, hogy épen határozatlansága 's így mérhetetlensége által annál erősbben meghasson.

Itt még egy két lócuszt említhetnék, melly helyén kívül állván, a' történet' fonalával futó elménket kellemetlenül feltartóztatja, p. o. hol Árpád gyors rendelkezéseket tétet mindenfelé (l. 167) Lebőnek életét beszéli-el 19 versben, melly más helyre, időbe 's személyek' körébe visz által a' nélkül, hogy azon helyre, a' hol áll, befolyása volna. Más az, ha illyen epizódi kitérések ott tolatnak-be, a' hol az actióban egy kis nyugpont vagyon, vagy ha azért tolatnak-be, hogy az időnek némi megállapodását érezzük, vagy az időnek röptét feltartsuk, hogy az másutt annál szembetűnőbb legyen.

Pope után Jenisch Homérnak azon ügyességét méltán kiemeli, melly szerént ő a' hőseket el-lentétel által méri egymáshoz, 's egyet emel, hogy a' másik annál inkább emelődjék. Erre Vörösmarty kevés figyelmet fordított. Harczai' leírásai-ból igen nehéz, hőseit, hősségökre nézve classifi-cálni. Árpádról ugyan ezt nem lehet mondani; Viddin, Zalán' hadában a' leghatalmasb katona, Etén, ki Csernát győzé-meg, erőt vesz: de Árpád előtt megrendül, sőt tőle halált is vesz. De a' gradátiónak ezt a' keresését másutt alig vesszük

észre. Televérről, kinek az egész történetben olly
szük hatáskör adatott, költőnk így énekel:

„Izmos volt Televér, izmosb valamennyi
vitéznél,
A' ki ma itt harczolt, 's volt bátorsága szívének
Tagjaihoz képest”.

l. 242.

Mi marad tehát a' többieknek, ha ő az egész had-
nak legizmosb és legbátrabb vitéze? 'S a' mit
itt a' költő csak mondott, tett által is meg látszik
erősíteni utóbb, mert, az oroszláni Preheszka
által dől ugyan, de minekutána neki is élte' végét
megszerezte (l. 244).

Huszonnegyedik Levél.

Egy szót még, barátom, a' beszédekről,
mellyek gyakran viadal közben is eléfordúlnak,
de más környülállásokban is. Ezeknek vizsgálatá-
val kapcsolom össze egyszer'smind ideáimat Vö-
rösmarty' pathetikájáról is, mert ez nem csak
tettekben, de szóbeli kinyilatkoztatásokban, 's
ezekben még nyilvánban, feltárul.

Például csak egynehány beszédet vegyünk-fel.
Philo gyűlést rendel (l. 86), mellyben jövendőre
az önhatalmas hadakozásokat — millyen vala Cser-
náé — keményen megtiltja. Tudyán a' forgott,
udvari férfi, hogy Cserna ellen kikelni veszedel-
mes, mert ennek pártja az egész Bolgárság, melly
hadi erejének java volt: azért ő közönséges igaz-
ságokkal nyitja-meg beszédét, 's mindnyájokat
inti, hogy csak az egyesített erőnek lehet fogat-
natja illy hatalom ellen mint a' Magyaroké, 's
Izác's halálát fájlalja leginkább. De legott jóval
biztatja Zalánt, 's a' hadi szerencse' nagy részét
Viddintől reménylteti vele. A' legjelesb szószóló
bölcsebben nem intézheti dolgait. A' captatio be-

nevolentiae megvolt. De utána felkél Notaras, 's a' mit az elérelátó 's magán győzni tudó fővezér ügyesen el akara hárítani, azt a' vénnek roszúl használt egyenessége 's önérzése már félig megszerzi. Viddin' elsőségét tagadja 's ötet gáncsolja, miérthogy Cserna' tanácsára hajtott. Erre elbeszéli ifjúsága' tetteit és sajnálkozva néz agg korának erőtlenségére, mert hogy Antipatert meg nem boszúlhajta, Végzetül javallja, mert hogy Philo parancsa mellett hajolhatatlan maradjon-meg. Milly czéltalan beszéd: új tanácsot nem ad, a' régít ismétli; önmagát fonja a' történetbe, 's individuális motívumokat tesz azon rendelés alá, mellyet Philo a közjó' eszközlésére alapított; előrelátatlan meggyújtja a' meghasonlás' fáklyáját, mert nem tudja érzését elnyomni — a' mi agg-gyermekségének következése, mellyben a' férfinál az érzés felett álló ész' hatalma ismét alább szállott. De milly karakter-festő ez a' beszéd! Hasonló valósággal (Wahrheit) felpattan most a' vad Bolgár. Notaras valóban gyöngé oldalát érintette, t. i. értelmének míveletlenségét, 's ennek ez csak lármát 's erőszakkal-fenyegetést tehete ellen. 'S illy drámai elevenséggel 's valósággal folytattnak a' szóbeli versengések — mindenkor indulatot 's karaktert festve, soha nem üresen, nem czéltalanul. — Milly nyomós az ősz Und' beszéde a' magyar vezérek' gyűlésén az elhullt bajnokok' temetéséről (1. 93)! mintha a' rhetorika' törvényei szerént volna kiszabva: igen! ő a' nyílt és tapasztalt ész' nem keresett törvényeit követi. Meginti a' vezéreket, hogy ezen tisztelettel tartoznak az elhaltaknak; de kívánja a' religió is, kívánja Hadúr, kinek haragját említi, midőn azt Kióvnál is elmulaszták. Ezután individuális kívánságát nyilatkoztatja, melly szerént s i r b a n ohajt elhamvadni — de ő, a' komoly és lelki erejében ifjú Und nem cseveg czéltalan

maga felől, mint láttuk Notarast, hanem önnön érzését tárja-fel tudván, hogy így hasonló érzést fog gerjeszteni hallgatójiban is. — Melly vissza-lökhetetlen erővel 's mintegy ad hominem szól Zoárdhoz T a s, midőn az, Orontes' életét kímélni akarja:

„Vallyon meggyőzted-e már a'
Ránk rohanó sereget, hogy imítt nekik éle-
tét osztasz?”

l. 172.

's agyon vágja a' Görögöt; de hogy Zoárdot most megnyugossa, az ellenség' szép fegyvereit neki nyújtván, szelid hangon szól:

„Baliát ez rúgta-meg arczúl,
Nézd ott kínlódik, napfényt nem láthat ezentúl,
Vér ül orczáján, vérkönny csordúl-ki szeméből:
Ezt sajnáld, de ne a' jövevényt — hadd
vessen, azért jött”.

ott.

Lehet-e a' legjobb szószólónak több elmével válogatni 's elrendelni okait? — Milly egészen a' környülményből merítve 's ehhez mérve van Árpád' buzdító szava népéhez (l. 185), midőn a' természetes Alkest földre terítvén legott meginti népet, miként ellankasztja a' rémület a' legerősbet is, 's hogy a' bátorság maga győz a' hatalmon is. — Philo a' Konstantiváriakat akarván feltüzelni, úri rangokra emlékezteti, mellyet hősség illet, 's az Ellent parasztságnak nevezi (l. 180). De ezek úntig elegendő Vörösmarty' rhetorikájának kiemelésére.

Említést téssz, barátom, az igen gyakran előforduló szóváltogatásokról a' harcz közepette. Én itt gáncsot nem lelek, mert azon csatákon a' seregek nem csak mint seregek egymással, hanem nagy részint személyesen viaskodtak; 's így,

csak elegendőkép motiválva legyenek az ilyen szóváltások, az előadásnak bizonyosan nagy díszére fognak válni, mert különös életet öntenek bele, figyelmünket felfüggesztik, a' tetteknek több nyomosságot adnak.

Huszonötödik Levél.

Hogy 'költönek az érzések' és szenvedelmek' gerjesztésében, nevelésében — tehát a' pathetikában — különös erővel bír, az eddig tett vizsgálatokból önkényt kiviláglik. Árpád' fensége előtt, mihelyest fellép, legott, és mindenkor, meghajlik szívünk. Örvendetes érzés repül mindég Undnak elébe, mert benne egy ép erejű ősz bajnokot látunk, 's atyját szívünk' kedvesének Etének, kit szüntelen dobogó kebelvel fogadunk. Kéjhullámot vet érzésünk, mikor Hajna' átellenében tekintjük, fájdalom fog-el mikor halálra szánja magát 's ezen scénában (l. 45—8) habozásának mozgó képe olly eleven, olly való, hogy önfeledve, vele együtt vetünk számot az élettel. Mennyi részvételt követjük a' csatán; milly kényesen nyugszik rajta tekintetünk, midőn a' Bodrog' partján kipihenőre Hajna ráakad, 's Hajna itt csak enmagunknak representansza. Mint remegünk érte, midőn Hábert megtorlani rohan a' legvadabb Bolgár ellen; 's nem lágyúlunk-e el, mikor vele együtt lehajlunk Hábor' kardját leoldani (l. 109)? Ete majd inkább szerettetik általunk mint Árpád — de tudjuk is mért? mert rajta több emberi van mint amazon, 's mert amaz előtt bámulva meghajlunk, midőn ezt mellünkhez szorítjuk. — Ki nem olvadoz, mikor a' fiatal görög nő' keblén az a' szeretetre méltó gond kél férje után; vagy midőn Huba kedves gyermekeit siratja; vagy ha Melitta ártatlansága után kesereg. Van-e annyi szübbeli nyugalomunk, hogy Laborczánnal ne hüledezzünk, mi-

dön a' görög nő' sisakját emeli-fel, hogy váltig eltépett keblét vigyen a' sirba. Nem éreszkedünk-e lé az égi nemtő' gyermeki búvához, midőn Hajnát odahagyni kénytetetik! nem lázzad-fel minden csepp vérünk, valahányszor Ármány' neve zeng? nem félünk Hadúr' komoly tekintetétől, melly a' föld' harczán nyúgoszik? nem nyúlunk ennen keblünkbe Schedios' férfias keserve felett? Milly szélvesze a' páthosznak ragad-meg, mikor a' gyermeke-fosztott Preheszkát elsőben ordítózza, de végre néma kímában magzatai' megölője után látjuk rohanni. Zalánnak szerencsétlensége, noha ő szerencsét nem érdemel, nem gerjeszt-e bennünk eleven szánást? 's nem repedezünk örömben, mikor Árpád, végső esatája után, az állítandó országot látja képzeletében felkelni? Azonban kénytelen vagyok megvallani, hogy az utolsó énekekben felebb legalább nem hág a' páthosz, 's hogy Vörösmarty benne csak az oekonomiát vétette-el.

Egy pillanatot vissza még, barátom, költőnk' stílusára. Láttuk a' nagy különféleséget tárgyaiban; de látjuk a' könyv' minden lapján: milly hajlékonyan simúl az előadás is a' tárgyhoz, a' leggyengébbtől 's a' nyugalomtól fogva az emelkedésig 's iszonyatig: látjuk mindenütt a' minden jónak 's szépeknek első feltételét a' szólo' művészetekben, az arany proprie dicerét. Stílusának ezen valósága és érzékisége (Sinnlichkeit) a' kellő szemlélhetőséget hozza magával. Milly eleven ség omlik-el az egészen! melly minden lelketlen testnek is (Lehel' sípja lap. 11. Árpád' pajza lap 157) mozgást, jelentést 's valamely nyugvó életet ad. Milly egyszerűség! melly az ürest elkerüli, nem ékesít, ha nem világít is egyszerűsággal. 'S az a' magosabb popularitás, melly a' nemzeti éposznak mint nemzeti birtoknak egyik szükséges feltétele, magát mindenkinek

megkínálja könnyűségével, 's még is mindenkor elég nemes, és sehol tárgya alatt el nem maradó: mert nemzetnek, nem a' népnek íratott. 'S mind ezekből kél azon világo sság, melly az egész míven úgy omlik-el, mint a' nap' világa a' földön.

Árpád' emeltetését Vörösmarty kép után írta *). Stílusában a' Homéri hymnusokhoz közelít, a' mennyiben t. i. azok is egy istennek (itt fejedelemnek) valamelly nevezetes tettét vagy történetét époszi hangon 's versben, dicsőségére elmondják. Csak hogy itt nincs felszólítás a' magasztalt férfiúhoz. Zalán előtt jól állna, mert az olvasót Árpádra valamennyire elkészíti.

C S E R H A L O M.

Huszonhatodik Levél.

Barátom! most költönk' noha kiseded, de leg-tökéletesb; literatúránknak pedig egyik legclasszicusabb mivére jövünk: mellyben a' legcsiklandósb orru kritikus is csak bájillatokba ütközik, 's melly felett a' legszorosabb vizsgáló csak enkomiaszt lehet.

Nézzük által a' történetet. Ozúl, a' Rúnok' fejedelme Moldvából berohan Erdélybe, 's onnan pusztítgatva a' Tiszáig nyomúl elé. Ernyei, a' király' agg tanácsnoka, honn siet várába, mellyet dúltan lel 's megfosztva legnagyobb kincsétől,

*) Kisfaludy Károly' kérésére az 1826-diki Auróra' czim-lapjához.

Etelke leányától. Elkeseredve száguld a' bús atya 's hazafi Fejérvárra királyát a' történőkről értesíteni; ki azonnal felülteti vezéreit 's az ellenség felé tart. A' Kúnok azonban Cserhalom' hegyén tanyázva vígadnak, csak Árbocz ifju vitéz aggódva őrzi sátorában szép rabját, Etelkét. Több ifjak jönnek ennek szépségét csodálni, 's magasztalásaik által annyira felindítják Árboczot, hogy viadal támadna a' bajnokok közt, ha a' fejedelem nem jő, ki őket elválasztja. Jő Salamon király, Géza 's László vezérekkel, velök Ernyei és Bátor. A' Kúnok felriadnak. Csata: Salamon osztályával a' legmerevényb úton tör-fel a' hegyre; Géza másfelől biztosabb ösvényen; László közepett küzd. Kemény vérengzés után eldül László alatt Ozúl, a' király a' tetőt víja-meg, a' szaladókat öldösik és szélesztik Géza 's Bátor. Árbocz látván nemzete' romlását, rabjáért üget, azt lovára felragadja 's vele megfutamlik, de László eléri, 's őt megölvén, a' megmentett leányt atyjának visszaadja. A' csenedesdő téren a' három fejedelmi vezér. öszsejő, 's a' sereggel hálát zeng az Istennek.

Te, ki történeteinket ismered, barátom, látod melly barátságos karöltésben halad itt a' hisztória mellett a' poézis, 's milly ügyesen fejtiki költőnk amabból a' legszebb epizódot. A' leányt, kit László megmentett, 's kiről csak azt tudjuk, hogy formája 's viselete nemes születésre mutatott, ő Ernyei' leányává tette, hogy karakterét motíválhassa, 's interesszenket többfelől ingerelje. Ezenkívül a' leánykát okbelfi kapcsolatba is hozta az egészszel, Ernyei' fájdalmát a' közönséges fájdalom' repraesentansává tette — 's ez az epizódnak poétai motívuma. A' figyelem fel nincs osztva, mert az epizód a' főactióval szakadhatatlan összefüggésben van; t. i. ezt annál buzgóbb részvéttel kísérvük, minél szorosabban függ en-

nek kimenetelétől Etelke' sorsa is; 's ennek jórafordulása tükrözi végre a' megvitt diadal' boldog következéseit. 'S ez a' költeménynek morálja.

Ámbár a' Cserhalmi győzelem a' magyar hőstettek' évkönyveiben ragyogni fog mindég, így magában erős képre ad ugyan tárgyat, de melly egyszínűségével fásaszt, 's ha megragadja is a' lelket, ha csodáljuk is, kedvenczünk nem lehet. De epizódja által Vörösmarty mindeneken a' romantikának lelkét hagyhatá előmleni, 's phantasiájának szabad mezőt nyitván, hol megragad nagy erővel, hol ismét bájol 's olvaszt. Ez által lehetett csak a' karakterekbe több-oldalúságot, az érzeményekbe lágyságot hozni 's így a' véres világot rózsza-csillámmal enyhíteni. Csak így a' Kúnok iránt poétai interesszét gerjeszteni, a' Magyarokra lovagi színt előnteni, 's olly csodaszépségű poézist illy tartalmu költeményben viragoztatni.

Vizsgáld már mind végig, mint irányoz minden actió, minden kép, minden szó a' közönséges cél felé, 's mint elégít-ki minden várakozást; mint meríti-ki eszközeit, de mint gazdálkodik is velök; mint rendeli-el részeit, hogy mindenik ott 's azon kapcsolatban hasson-meg, mint a' fő siker kívánja: meg fogod vallani, hogy tökéletesb egységet, szorosabb egészséget, dagálytalanabb gazdagságot, célirányosb kontraszt-vegyülést nem lehet gondolni, mint a' mellyek ezen költeményt örök példánynak avatják nemében.

Huszonhetedik Levél.

Cserhalomban nagyobb pompával lépnek-fel a' személyek, mint Zalában, mert a' költemény' szűkebb határai közt a' színek nagyobb concentrálást kívántak. Azért jelen-meg itt minden személy olly határozott vonásokkal, olly

feltűnő színekkel; 's midőn a' poetának a' nagy költeményben arra czéloz gondja, hogy mindég új oldalakkal kecsegtetvén, interesszénket fenn-tartsa: itt erről bizonyos lévén, folyvást lelkese-désben tartani czélja.

Krónikáink azt írják, hogy Salamon bátor-ság, Géza okosság, László erő által tünteték-ki magokat Cserhalmán; 's Vörösmarty ezen intése-ken indulva képezte három fejedelme' képeit. A' királyi ifju szépséggel erővel teljes, méltó-ságos 's ragyogó alak; nagyra törő 's tüztől forró lelke nyugtalan a' csatán, vakmerő bátorsággal keres veszélyt, 's fáradságot nem sajnálva, a' ve-zér és közvitéz' tiszteit egyesítvén, mutatja, melly polczra állította legyen végzete:

„A' vérben fürdött Salamon fölütött az oromra,
Elfoglalt ragyogó zászlót lobogatva kezében.
Már csak tetteiből vélnéd országok' urának:
Mindene tépve vagyon, tetemén nincs semmi királyi”.
Vers 633 — 636. *)

Gé z á n a k a' csendes, komoly bölcseség,
istenes, jámbor hazafiszív bélyegző vonásai; ő
okosan és népkímélve halad, lassan, de biztosan,
's így tulajdon módja szerint dicsőn tölti bé tiszttét.

*) „Oh láttad volna ottan (Nándorfejevártt) a' királyt!
Fáradtan ült a' megvitt vártetön,
Mint egy közbajnok, vérrel elborítva,
'S csak tettek által főbb a' többinél”.

Salamon király. I. Felv. 1 Scéna (lap 4).

Azon személyek' festésében, mellyek Cserhalomban is, Sa-lamonban is elékerülnek, többször hasonló parallélonokat lelmi; a' mi arra mutat, hogy a' költő karaktereinek con-ceptusában nem ingadoz soha, 's mindenütt philosóphiai consequentiával viszi-ki.

Lászlónak a' hisztória nevezetesen vallá-
sosságot 's hősséget tulajdonít; hogy hölgye volt
hihető, hogy a' leányért vitézkedett, bizonyos:
itt tehát a' hisztória kész lovagot nyújtott a'
költőnek. 'S így költeményünkben is ő egy, is-
tenétől, dicsőségtől, szeretettől lelkesített
bajnok, ki istenéért, honáért küzd 's megsebesít-
ve is a' hölgytisztelést gyakorolja. A' csata' meg-
nyerésében ő teszi a' legkiterjedtebb 's legsike-
resb munkát, mivel o k o s b á t o r s á g g a l r o p-
p a n t e r ő t köt-össze; a' négy fő Kún általa
hull-el, általa a' leányrabló (ezek hisztóriai factu-
mok). Ő levén hát a' költemény' hőse, 's benne
gyülvén össze minden lovagiság, ez belőle hinti
romános sugárait az egész Magyarorságra. Lehet-e
szehbet gondolni, mint midőn a' harciban fenn-
dörgött büszke vitéz, Etelke' pirulásától elfogód-
va, elnémul, 's szíve 's tiszte közt habozva, le-
kötte érzi magát:

„Látta pirulását László, 's nem enyelge továbbá.
Mint a' tisztá harang' kedves csengései, gyengén
Hangzott a' rebegő lánynak szózatja fülében
És lelkébe hatott; de az érzés' könnyü hatalmát
A' nagy gondolatok kiveték tusakodva eszéből.
Még is szép szemeit nem merte bevár-
ni szemével.

Harczkoszorúzta fejét a' szünő zajra fölütvén
Szerte körülnézett: de futókat nem
mene üzni”.

Vers 699—706.

Morális fennségében ragyog a' christianismus
Ernyei' 's leánya' alakjaiban. Az a' jámbor
magát-odaadás, az a' megnyugvás a' búban, melly
egy magasb Hatalom' kegyes igazságában való bi-
zodalmon épül — a' mennyel való rokonságra
mutatnak. A' magyar világ itt egy szent szeretet'

rózsaszínében mosolyog-fel 's vonz, míg a' Kunokban szép orientális alakokat, de még is pusztítókat látunk.

Az agg Ernyeinek egyszerű, de szeretetre méltó képének vonásai: buzgó hazafiúság, bölcsesség, vitézség, gyermekének szeretete, keresztényén áhítat.

Ételkét a' költő, szívének egész szerelmével 's phantáziája' gazdagságainak tékozlásával dolgozta. Szépségét a' kún ifjak' szeméből ragyogtatja vissza. Karaktere egyfelől égi szelídség, nemes bizodalom', gyermeki szeretet', szűzi szemérem' 's tiszta áhítat' vegyülete; másfelől a' hazafi 's hős atyára méltólag, nemzeté' dicsőségétől 's hatalmától lelkesített magyar leányé, kivel a' költő a' Kunok' veszedelmét jóslatja: t. i. nemzetének ismerése 's bizodalma az istenben sugallja neki ezt. 'S ez a' hasonlíthatatlan teremtés még is úgy az emberiség' korlátain belől van tartva, hogy boldog érzettel hat-meg, barátom, midőn gondoljuk, hogy illy angyal e' földi.

Említést érdemel itt még Bátor Opos, ki contourjaiban Salamon' analógona; csak hogy ezt — úgy látszik — mintha forró dicsvág 's ifjonti tüze vinné: azt inkább hona' pusztításáért való bosszujá. Ezt a' különséget az egy harag szóból merem kivonni, mellyel Vörösmarty Oposról él, holott Salamont mindég büszkesége-'s tüzetől hagyja elragadtatni. Ki költönket érti ott is, hol neki csak inteni tetszett, érzeni fogja, hogy én semmit rá nem tolok, hanem csak abstrahálok. (Az Opost illető versek ezek:

„Előttök

Bátor Opos száguld 's csak alig zabolázza haragját. Menne, rohanna, röpülne — de nem hagyhatja vezérét.

Messze kerüld, idegen föld' gyermeke, messze kerüld őt!

Irgalmatlan erővel jár a' harczy veszélyben,
'S még kezeit soha ellenség nem hagyta-el élve".

Vers 468—473).

A' költő nem nyer kívánt resultatumot, midőn két hatalmat iktat küzdésbe, mellynek egyikén van az interessének 's kedvezésnek egész masszája: t. i. hol az összeütközés igen egyenetlen, nincs felfüggesztés, meglepés, nincs öröm a' jó sikeren, mert felöle nem kétkedtünk, de alkalom sincs magának a' kedveltebb résznek bővebb kifejtésére. A' mi tárgyunkat illeti: a' hisztória egy rabló csoporttal hagyja megütközni a' mieinket, de, ámbár ez erős és vitéz lehet 's kemény ellenállást tehet: poétai interesséje nincs, holott a' Magyaroknak annyi van. Mi által szerzé pedig ezt meg Vörösmarty a' vad csoportnak? Ő a' Kúnokat szerencse-vadászoknak tette, kik vitézséggel 's harczy ügyességgel mindenkivel kifognak — de a' mi a' legfőbb: ő poétai alakokká tette, 's ez ellen kelsz te olly nagyon ki, édes Józsim. Emlékezzél csak arra, a' mit hasonló tárgyról már egyszer mondtam *); a' Kúnok napkeleti nemzet, azért elég volt itt napkeleti nemzetet adni. Mondanád: a' Magyar is az; igen, de melly a' keresztyén hittal 's a' polgári alkotmánnyal más karaktert vőn-fel: lovagit.

Vörösmarty' Kúnjai szabad férfiak, 's fejedelmök despotismusról semmit sem tud: ezzel a' költő talán a' Magyarokkal való rokonságokra akart emlékeztetni. Bajnok vezérok alatt tartományról tartományra költöznek, kincseket 's szép hölgyeket kivívni, 's prédájokkal hősségök' díjában élvezezni. Így leljük őket Cserhalmán is. Lány

*) Lásd a' XVI. Levelt. lap 73.

napkeleti szőnyegen elterülve nyugszik Ozúl; körülé vígadoz az ifjuság 's dalokat zeng szép arcokról 's győzödelmekről. Az alapideát javallván, igazságtalan volnál, ha még tovább is motiválását kívánnád a' Kún ifjak' legnagyobb mértékben-poétai magasztalásainak, melyeket Etelkére ömlesztnek. Azon ifjak közt, kik Árbocz' sátorában vetélkednek egymással, szebb szebb beszéddel a' leány' kegyét megérdemelni, Dember az, kinek a' természet a' legszebb külső mellett a' leggazdagabb phantáziát adá, de bátorságot is, az isteni leányért megvinni (Vers 125—144). A' harczban is a' szép ifju a' legjelesebb bajnokok' egyike, kinek csak midőn László terem előtte, „haloványság üli

Arczait, és most élteben legelőször ijed-meg”.

Vers 546.

Ellent áll, de a' legdicseőbb hős által elhull.

Általellenében Árbocz áll, Demberhez hasonló eredet, kor, viszonyok, foglalatosság, miatt nem hasonlatlan, de az ő egész természete egy roppant szerelem 's vad tűzü féltékenység által van felolvasztva. Ezek majd vaddá, majd mesterkedővé teszik. De neki — az erős bajnoknak — éltétől megválni kín volna, mert a' legszebb leány az övé: ez erőtlenné - meg vég-eltökélésében, 's így ötöt futamban éri halála. Nem gyűlöljük őt, kinek Etelke sajnálkozással áldoz, mert: „Nem volt ő zordon, szerelem' szép szózatival jött Lábamhoz, 's mikor úr lehetett kényérem, rabom volt”.

V. 677, 8.

Ozúl is részt vesz azon poétai oldásban, melly itt a' Kúnokat bélyegzi, 's midőn Árbocztól Etelkét kéri, virágos beszéddel él ő is. Benne a' költő fejedelmet akara festeni, 's azért Lászlóval

hozta küzdésbe, hogy így viszonyos erejüket kifejtván, mind a' kettőt magasabb lépcsőre emelje. A' harcban, rendben tartja bajnokait, szóval 's példával buzdítja; közülök ő maga a' legveszedelmesb az ellenségnek. Sok öldöklése után végre Lászlót rohanja-meg iszonyú erővel,

„És ha mikor Lászlót megszedithette halandó,
Most vala az”.

V. 616—7.

's ötöt tetemesen megsérti — a' mire a' magyar fejdelemtől halált veszen. Erre a' pontra kelle vinni mind kettejét, hogy mindegyikének hősi fennsége annál ragyogóbban tessék-fel. Ozúlnak állandó epithetona g ő g ő s (néha győztös, diadalmas), 's ez a' kemény katonához illő, ki a' legszébb lyányban is, úgy látszik; csak a' nemet szereti, 's ezen kitétele:

„nem volt még férjfi karok közt”.

V. 162.

nála, ítéletem szerint, a' testi jelesség' mértéke. Milly jelentése volt volna ennek László' ajkain!

Huszonnyolczadik Levél.

Ha Cserhalmot alkotására 's charakteristikájára nézve tökéletes műnek kell vallanunk, melly Vörösmartynak, a' művészség' főpolczához való óriási sietésére, kiterjedésében szerény, de legnagyobb mértékben biztos keze; phantasiáját itt csodálnunk kell. Hallgatok a' gyönyörű hasonlításokról, mert ezek egy természetűek többjeivel, noha bátorkodom ezekről is kimondani, hogy több praecisióval 's consequentiával vannak adva az utolsó vonásig, mint soka Zalánban; hallgatok a' személyek' leírásairól, mellyek itt a' genialitás' szökellő erejével ömlenek; azon nagynemű páthoszról, mellyel Vörösmarty olvasóit az elé-

korba ragadja vissza (v. 1—28) midőn az énekléshez fog; azon kimondhatatlan kedves búvu reflexióról, melly nélkül e' tárgyat el nem lehet hagyni (v. 728. 's tb), 's melly Cserhalmot egy nagy elégiává teszi; nem említem a' szóváltások' (beszélgetés) drámai eleveenségét; hallgatok még László' 's Etelke' scénájáról is, mellyben az előadás' naivsága szokatlan polczot ért-el, — hanem azt a' boldogabb éghajlati phantasiát említem, mellylyet a' kún ifjak' scénája ragyog Árbocz' sátorában. Te, ki a' spanyol 's a' napkeleti poézist a' Németeknek remek fordításaiból ismered, 's azt hívéd egykor, hogy e' nemben szebbet, elmésebbet, geniálisabbat többé írni nem lehet, hogy jövődö költöktől a' meglephetés' szerencséje előre el van ragadva, vallyon te, milly lélekkel olvastad ezeket? Megsérténélek ha neked itt kijegyezném, mert felteszem, hogy könyv nélkül tudod; vétenék a' költés' szelleme ellen, ha kritikai retortába vetném, mint Schlegel Augustz mondja valahol, mert ebben a' költemény' legatheribb részei szétpárolganak. De engedd, hogy Dember' képét és beszédét a' magam' kedvéért ide írjam, gyönyörüségem' megújítására, 's tárgyunknak egyszersmind befejezésére. Hányszor mondom én ezt el magamnak!

Legbátrabb vala Dember, erős magzatja Czikának.
Szőke fodorhajjal teljes két válla, piroslok
Arczai, termete nagy 's deli, pillantása hegyes tör,
Szíve sebes szélvész, 's lobogó láng arra, mi nagy
's szép.

Ez beszökött, a' lány' arczát megnézte 's
elámult;

És mikor a' szó visszakerült ajakára, imígy szólt:
„Árbocz, téged az ég megbüntet, hogy kiraboltad,
Vagy maga e' lánykád rablá szépségit az égtől,

'S most büntetvé van itt. Asszony nem szülhete
ilyent,
Téj nem táplálá, hanem élt fenn illat-özönnel.
Elkerülék őt a' szelek, és harmatba fűröszte
Arczait a' Hajnal, 's mert arczai szebbek azénál,
A' Hajnal csak azért lett szégyent vallva pirossá.
Nézzed bár szemeit: mi van ottan földi? az éjfél'
Legfeketébb foltját napnak közepébe ha tenném,
Még az lenne talán szeme' nyílt fényére hasonló.
Oh Árbocz! mondd, 's a' Hajnalt leimádkozom érte,
Elhozom a' napot, és minden ragyogását az égnek,
'S itt hagyom érte neked, mert ő maga szép nap
előttem.

Vers 125—144. *)

A' mennyiben Cserhalom, Vörösmarty' mű-
vészi diadalának legbüszkébbike, annyiban ezt
a' refrainsorát is a' költőre lehet alkalmaztatni:

„Cserhalom! a' te tetőd diadalnak büszke tetője”.

Huszonkilenczedik Levél.

Hazinczymnak a' napokban vevém ismét leve-
lét, mellyben egyebek közt ezt írja: „Jer, 's lássd,
mint tanulja fiam scandálni a' hexametert Zalá-
non, mint tanulja érteni a' poetai szólást Zalánon,
's midőn vele olvasom Zalánt, mint tanulja el-
lágylt, elváltozott hangomon ismerni a' nemzet'
nagy díszét”. Eszembe jött, hogy a' versről,
a' nyelvről még nem szóltam. De lehet-e ezekről
valamit mondani, mit első szemre nem érez a'
legjáratlanabb is. Hexameterre teljes, hangzó,
folyó, 's felette charakteristikus, majd tudnillik

*) Ez után még ezt olvassuk: „minden gyenge sugár 's ár-
nyék mellette, kivüle”. Hogy ez a' fenntebbiek után
csak gyöngítve munkálkodik, érzi mindenki; 's azért
ezt a' sort kihagyatni ohajtanám a' költeményből; de
ezen kívül csak egy hangot sem,

könnyen lebegő ; majd méltóságosan lépdelő ; majd tele lágy és kényes hangokkal, majd ismét keményebb. Példát minden lap mutat. A' nyelv tele új fordulásokkal 's szókkal, de egyáltalában eredeti, 's távol van minden idegen színtől úgy annyira, hogy Vörösmarty bizonyosan a' legszerencsésb példányok' egyike, mint kelljen az avúltat és újat a' mostanival, a' különözöt és szokatlant a' mindennapival összeforrasztani. De neki a' természettől a' nemeknek és kellőnek rendkívül-finom érzés jutott, mellyért sem a' makacs, magát orthológának nevező pedánt, sem a' balul úgy nevezett neológ, nyelvében soha meg nem botránkozik ; 's (a' kitételekről szólunk) csak az insorvadásban szenvedő nézhetné olykor erejét vadságnak : de melly kettőt Vörösmarty soha fel nem szokott cserélni.

T Ü N D É R V Ö L G Y.

Harminczadik Levél.

Igen meghökkentem, midőn a' Tündérvölgyről írt leveledet olvasám. Szerencsétlen gondolat — kiáltasz-fel — annyi szépséget illy versekbe eltemetni ! Mért eltemetni, barátom ? azért e, hogy itt négy sor van összehangoztatva, hogy a' rímek rosszak, hogy a' sorok mértékelve nincsenek ? Nem tagadom, az újiskolának igyekezete tiszta rímeket 's mértéket összekapcsolni, a' délszaki nemzetek' példáján egy, kedves játéku különféleségből származó, egység' 's harmónia' törvényei szerént elrendelni a' rímelt sorokat — olly igyekezet, mellynek ez utolsó hat év alatt, poézisunk' emelésében, óriási sikerét láttuk : azóta az ideákban több a' tömörttség 's praecisió ; a' nyelv csinosabb lett 's virítóbb, mert szavainkat több kényességgel kell válogatnunk, nagyobb gondal szerkeztetnünk ; a' vers édesebb hangzásu, mert

a' mérték figyelmessé tesz a' hangok' keményebb összetalálkozására , 's rímeink' játéka olasz bájtt önt-el sorainkon. Ezeket olvasván , csodálkozni fogsz , miként én a' négysoros strophának pártját foghatom. Azt egyáltalában tenni , soha sem fogom , mert ez mind azon vétkeknek kaput tár , melyeket az újkola' versificációja épen ki akar zárni. De mindörökké pártját fogom a' Vörösmarty' négysorosának. Azt a' kelletlen monotoníát , melly ennek a' schémának vele-született sajátja , ő épen a' gondatlan , és inkább a' spanyol assonanzához közelítő , rímelés által kerülte-el ; a' mértéket kipótolja a' numerus , a' caesúra gondosan meg van tartva ; az üres szélességet a' genie' gazdagsága távoztatá-el : mert Vörösmartynál a' gondolat hozza a' verset , nem mint régi poétáinknál (Zrínyit sem mindenkor kivéve) , hol minden versszaknak két sora jobbára csak azért van , hogy a' négy sor kikerüljön. Védi Vörösmarty' schémáját a' költemény' rövidsége is , védi tartalma , és a' szín , mellyet a' költő rajta el akart vonni. A' Vörösmarty' négysorosa ugyan az én fülemnek nagy munkában sem lenne unalmas , 's Wieland' Idriszét vagy Oberonját ilyenben fordítani , itéletem szerint igen szerencsés gondolat volna. De félre ne érts ! csak olly characterű munkában , mint Tündérvölgy , mint Idrisz. Az említett szabad bánás a' verssel komoly époszban igen ellenkeznék a' tárgy' 's az eléadás' méltóságával ; amott pedig , ugy szólván , characteristikus , mert , miként ott a' phantasia a' látható természet' minden korlátain általtör , az egész Universumot szabad kénye szerint megjárja , önteremtett alakokkal , tulajdon törvények szerint népesíti : ugy a' vers is önkényes szabadságban játszodik. Igy , ha Zrínyi hasonló szabadságok által a' monotoníát valamennyire elkerülte

is, mivének karakterét vele megsértette; 's ha ő ma élne, Zrínyiaszt, melly a' Tündérvölgy 's az Aeneisz közt áll, bizonyosan reguláris olasz stanzákban költené.

Vörösmarty ó magy ar regének nevezi munkáját. Ez téged a' tendentiára is figyelmeztethetett volna. Ő Zrínyi' manierját utánazván — t. i. csak nyelv és versben — kedves emlékezéseket akart gerjeszteni abban, ki azt a' jeles költönket csinatlan öltözetében is szeretni 's becsülni tanulat 's noha ezen relációt nem nézve is, a' Tündérvölgy egy a' maga nemében igen nevezetes mív; ezen szempontból tekintve még is, Vörösmarty' geniejének tagadhatatlanul egyik legfényesebb tanúja. Idegen manierban ennyi eredetiséggel, merészséggel 's könnyűséggel mozogni, felette ritka erőre mutat; 's meg kell vallanom, hogy sohol Vörösmartyt az előadásban annyira nem csodálok, mint szeszélyének ezen tündér teremtményében.

De hát csak a' gondatlan verselésben áll a' Zrínyiség, vagy mint azt Vörösmarty igen jelentőleg ómagyarságnak hívja? Korántsem. Ő Zrínyinek constructiója' módját is, hangjának naivságát, képeinek természetét, fordulóit másolja, 's azt olly szerencsével, hogy midőn a' munkát még kéziratban olvasám, cím nélkül, azonnal felkiálték: kedves Zrínyim, téged hallak, téged látok! — 's a' mív azonnal kedvenczem lön.

Avvagy nem egészen Zrínyit lehellik e' az illyetén kifejezések, hasonlítások:

„De benn volt szívében szerelem' dárdája,
'S mélyen gyökeret vert, mint hegyi nagy
szálfá.“

Versszak 3.

„Hogy keblem dobogjon olly rémítő vadúl,
Mint a' melly paizsra nehéz nagy
dárda hull.“

Vsz. 6.

„Csak te vagy előtte nyomos, 's kedves
szemfény:
Én setét 's könnyű, mint szélvészben
egy fővény.

Vsz. 10.

ló mint sólyom, futni mint vert hadak.
Vagy a' leírásokban az a' lépcsőnként-emelke-
dés; p. o.

Hogy megint megtudjam, ki a' bajnok Dalma,
Kicsoda Dalmának ragyogó leánya,
Dalma' leányának milly ékes orczája,
'S ékes orczájánál kedvesb mosoly-
gása?

Vsz. 7.

Vagy a' mondottak' resumálása, különböztetése,
fejtegetése; p. o.

'S vive nagy szívében halált és életet:
Életet magának és a' szép Jevének,
Haragot és halált vitéz Döngörének;
Halált és haragot mind ő Ellenének,
De kedvet, életet magának Jevének.

27. 28.

Lehajtott bús fején meglebbent fátyola,
'S látszott szép orczája csak gyengén általa:
Még sem olyan gyengén, hogy ne lás-
sa Csaba.

33. 34.

Meg-

Megrázzván a' dárdát fölemelt kezében
Kiveti, 's elment a' szélnél sebesebben:
Még sem olly sebesen, mint ő volt
mérében.

44.

Látván tóvá lenni tündérvölgy' patakát:
Nem is tóvá, setét hullámos tengerré.

111. 112.

A' rímek, mint: fiával 's avval; halom 's hal-
mon; vagy ugyan azon szónak ismétlése rímül,
mint a' fennemlített helyen (27. 28.); vagy
ugyan azon két szónak alternatívus ismétlése
rímnek, mint halad - marad - halad - marad
(Vsz. 100.)

Az articulus' kihagyása:

Ott reppent elejbe (egy) jövendőllő madár.
Setétség lett urrá (az) ékes tündérvölgyön.

a' névmásoké, p. o.

Kicsoda (az, ki) engemet fölkellett álmombúl.

elavult grammatikai formák: hallott (a' hallik
régi passívumtól), bizvábban (többet, jobban
bizva), isteni (istene); 's tb. 's egyáltalában
az elbeszélésnek az a' különös és saját valamije,
a' mit csak érzünk: mind ezek együtt, nem egye-
dül Zrínyire emlékeztetnek e? Ne kérdezzd
itt, hogy csak azért javallom, szeretem e,
mert ezen régi költőnket idézik elünkbe? Viz-
gáld-meg a' felhozott helyeket, ha vallyon nem
párosítanak e annyi szépséggel ritka erőt is,
mellyet más és szokottabb módokon adni alig
lehetett volna.

De azon régi színre, melly az egészet
feltűnően megbélyegzi, nem ügyelvén is; Vö-

11.

rösmartynak legsajátabb oldala éppen ezen praetensiótlan kisedés mívben, távol minden idegen állat- részektől, egész tisztaságában mutatkozik: t. i. a' romantika. Fabula, személyek, szabadon lebegnek az ég alatt, egy' költött bűbajos világban, melly phantastikus teremtésekkel tele, tulajdon törvényeknek hódol, 's melly, ha Vörösmarty egyéb munkájiban inkább mint plastikus tündöklék, itt tökéletesen mint festőtünteteti - fel.

Csaba a' költemény' hőse, egy valóságos Paladin, ki elragadtatott mátkáját a' Nap' tündérfijánál önnön lakában felkeresi, a' tündér mindennemű rettenetekkel vissza igyekszik őtet ijeszteni, de a' hős csak leánykáját tartja szeme előtt, 's jól bizván talismanjába — a' Kármán' bájcardjába — el nem csügged a' veszélyes pályán. Ekkor a' Napfi a' habok' leányát hagyja felbukni mélységéből, 's ezzel kísérti szerelmét, de híjába: Csaba rendülhetetlen ekkor is; ő keresztültör minden akadályokon, míg a' tündérnek lugosáig nem hat, 's tőle ki nem víja keresett gyémántját. A' tündérvölgyi természetphoenomének' előadása világosabb lehetne; a' *hableány*' képe pedig Jevét egészen árnyékba borítja: de azért ettől a' *hableánytól* a' viágért sem engednék elvételni csak egy vonást is. Aetheribb alakot Vörösmarty ez előtt még nem festett, 's itt ő maga magát meghaladta. Én tetszőbb naivságot, érdeklőbb ártatlanságot nem tudok képzelni (Vsz. 120—143). Ez a' derűtség, ez a' lágyság és transparentség a' színekben talán felülmulhatatlan. Ennek átellenében mennyi az erő és orientális sajátság Csaba' *búvában* kedvese után! (6—15 és 55—72). Ím, barátom, telik az ív, 's én nagyon is érzem, hogy erről a' munkáról még semmit sem mond-

tam. De ezt ne is vizsgáljuk. Lépj - be ismét tündérvölgyébe, lásd és ámulj-el (Vsz. 1.); 's a' verset — a' verset Józsim, nekem többé ne bántsd, különben avatatlannak mondalak minden tréfán kívül — érted? De azért szeress ezen-túl is, és élj ezekkel örömmel 's boldogságban!

II.

Vörösmarty' drámai és lyrai munká-jiról írt észrevételeket nézzen az Olvasó a' lap 6. említett írásokban.

M U T A T Ó.

	lap.
Az olvasóhoz.	III.
A. Vörösmarty' élete.	5
B. Vörösmarty' munkái. Az éposziak.	9
I. Levél. Egy két szó polemikára nézve.	10
II. Levél. Gondolatok egy époszi korról.	13
III. Levél. Folytatása ezen tárgynak, 's az éposz' némelly feltételeiről.	
IV. Levél. Gondolatok a' karakterek' 's a' fabula' viszonyairól az objectivus poézisbän	15
ZALÁN' FUTÁSA.	
V. Levél. A' tárgy' épikus méltósága. A' költemény' actiójának rajzolatja.	17
VI. Levél. Zalán' bemenetele. Készület a' karakterek' stúdiumára.	25
VII. VIII. Levél. Árpád' karaktere.	28 és 36.
IX. Levél. Tanácsos volt volna e Árpádnak szerelmet tulajdonítani?	39
X. Levél. Ete. Lehel. Hábor. Zoárd. Hadosa. Laborezán. Und. Huba. Bodor.	41
XI. Levél. Viddin. Izács. Cserna. Philo. Hermes. Schedios. Antipater. Notaras. Zalán. Preheszka. Hladni. Az asszonyok: Hajna. Antipater' hölgye. Ino 's Melitta. Vörösmarty' épikusaink közt a' legnagyobb karakterfestő.	47
XII. Levél. Gáncsok a' charakteristikában.	56
XIII. Levél. A' machinák. Vörösmarty' mythoszainak javallása hisztóriai 's philosophiai okokból. Hadúr. A' tündérek.	59
XIV. Levél. Ármány' karaktere. Tekintet Vnak a' machinakkal való élésére.	66
XV. Levél. A' halál utáni élet' 's tribunál' híjánának gáncsa.	70
XVI. Levél. Ideák Vörösmarty' Magyarjainak poétai igazságáról.	73

XVII. Levél. A' fabula. Egysége 's egészsége. Az epizódok.	77
XVIII. Levél. Egyszerűsége 's a' részek' elrendelése. Motivumok.	81
XIX. Levél. Tartása.	85
XX. Levél. A' stílus. Vörösmarty' manierja. A' kitérésekről.	88
XXI. Levél. A' leírásokról különösen. Hasonlítások és hasonképek.	95
XXII. Levél. Epithetonok.	99
XXIII. Levél, A' harcok' leírása. Ezt illető gáncsok.	103
XXIV. Levél. A' beszédekről. Rhetorika.	113
XXV. Levél. Pathetika. Visszatekintés Vörösmarty' stílusára. Árpád' emeltetése.	116

CSERHALOM.

XXVI. Levél. Az actió' rajzolatja 's az epizóddal való összefüggése. Ennek poétai jelentése.	118
XXVII. Levél. A' characterek: Salamon. Géza. László. Erneyei. Etelke. Bátor. Vörösmarty' Húnjainak poétai igazsága. Dember. Árbocz. Ozul.	120
XXVIII. Levél. Poézis Cserhalomban.	126
XXIX. Levél. Vörösmarty' versei és nyelve.	128

TÜNDÉRVÖLGY.

XXX. Levél. A' schémának és versnek javallása. A' Zrínyi - manier. A' költeménynek karaktere: Romántika.	129—135
--	---------

XVII. level. A. labnia. Exyge. 100

XVIII. level. A. Exyge. 100

XIX. level. A. Exyge. 100

XX. level. A. Exyge. 100

XXI. level. A. Exyge. 100

XXII. level. A. Exyge. 100

XXIII. level. A. Exyge. 100

XXIV. level. A. Exyge. 100

XXV. level. A. Exyge. 100

CONTENTS

XVII. level. A. Exyge. 100

XVIII. level. A. Exyge. 100

XIX. level. A. Exyge. 100

XX. level. A. Exyge. 100

XXI. level. A. Exyge. 100

XXII. level. A. Exyge. 100

XXIII. level. A. Exyge. 100

XXIV. level. A. Exyge. 100

XXV. level. A. Exyge. 100

